

REPENSER L'ÉDUCATION ET LA PÉDAGOGIE DANS UNE PERSPECTIVE AFRICAINNE

MANUEL PRATIQUE À DESTINATION DES ENSEIGNANTS
ET DES FORMATEURS D'ENSEIGNANTS

EDITEURS :
MOHAMED SAGAYAR MOUSSA | ABDELJALIL AKKARI | STEFANIA GANDOLFI

VERSION TAMASHEQ

Dāt afar

Əlkəttab wa n tayare iga ikka imadalan ən lakkol tan ən nijer tolas dāy tizarat fel mušetan wi n lakkol ta mədərrat əd ta n gāregāre . Əlkəttab wa ila kārad arəsəlan.

əs tizarat itawanzam-du tolas itawaktab əs tadhəlt ger tasəgərt n Itali ta təgat esəm Vittorino Chizzolini d inibarsite ta n Gnenève d edag wa n teyare, eket n aljawab əd esəssəyri (LACDIPE) wa n inibarsite Abdou Moumouni ta n yamay. Akatab-net eway du amənəy ən taggayt təkmasat musanan wi n esəssəyri, wi n etekt ən tetay , wi n attarix, wi n sayrinen təmədurt day tamatte, wi n musanan ən teyare ən əlkəttaban əd masnat n amagrad, d əmuşanan n amagrad, əmuşanan ən ewet n əlkəttaban wi n kel itali, suisse əd nijer.

Arəsət n əlkətab wa iga dāy awa ikmas əd adabbara-net. ənken dāy s , əlkətab wa issidad fel deran ilkaman i arəsəlan ən Nijer wi n maşnat : aketəb wa n təşamunt, tənfa ən tamätte,tajne ən tamätte əd awalan, itillan n əlyadatan d əhanzazəy əntane s itiwāfrag anay nāsən dāy attarix əd təmuxsurt ən kel Nijer. ənken dāy as əlkəttab a iga fel teyare ta n azaman ; əhantu adabbaraten əd imutag wi n asəssəyri, iga fel alyadaten wi n iru, əd wi n azaman i nalmadan fel agaraw maşnat tufat. əlkəttab wa iga fel tumaşt əd maşnat awenday du za awiyan təttit i akkal-nānə tolas d āgamay n əsuyəl n əljawad dāy edes n əddənət i səstanan win nətəgu.

Dəffər wa inaktaban əsəknan ənken ikmas əkəttab wa n təfransəst dāy əkkoz awalan ən Nijer : Tətefənt, təzabarmat, tamajaq əd təfolant . əlkəttab wa osa -ddu-dāy əlwaq wa s tarha nijer ad afərnət lakkolen-net kul asəssəyri dāy awalan nānə. əlkəttab wa iga dāy tarayt ta əfranan imuzaran felas ibbiyan as teyare dāy awalan-nānə təsassagru wəllen. əlkəttab wa imos tittit i imutag wi n təlanin fel aqakar ən deran ən forje wa n teyare.

As din tənzara, əlkəttab n esəssəgri wa igmay dāy imadhalan n əddənət kul, imayran, wi n nijer ad idin ənzəran fel isansan wi n teyare d əddabaraten wi n əkkanin/əmarnin imayran əd mušetan-nāsən ən maşnaten šin s ətawafraq esəssəyri nāsən, dāy esawey ən teyare dāy əkkal- nānə. əlkəttaba wa iga dāy təra , igitan d awa odma Amuzar nānə Muxamed Bazum Fərzidan wa n Addāwlāt ən Nijer əd mənəstər wa n innəttāfān d təyare n əddawalāt wa s deran net ezəzəluluy ən lakkol fel tadhəlt ən, mayran fel ad aknin təlkamət nāsən.

Addawlāt ən Nijer təssānəmarawan i inezəman, inaktaban əd imadhalan kul wi n du ewaynin targət nāsən fel ekanan ən əlkəttab wa n tayare.

Dr. Rabiou OUSMAN

Mənətər wa n innəttāfān əd təyare n əddawalāt ən Nijer

Anazam n äyyud äd igi enayan ən kel afriq : əlkətab ən mušetan äd ənəsselməd ən mušetan.

Stefania Gandolfi

Əlkətab-wa n esəlməd ən teyəre « *Anazam n äyyud äd igi enayan ən kel afriq : əlkətab ən mušetan äd ənəsselməd ən mušetan.* »əmmədaya əs awen felas ilan tu əşšin cidəten. Ta n təzzarat təmmar afriq äd äyyud-net wa əgrawa har äzalada. Ta n sənətät təga fel forje wa n ešiti n maşnat i mušetan imoşan iyyän dəy əşşəyəlan n äşşarikat äd deren-net, Vittorino Chizzolini, almasifo tolas ənəsleməd təmədurt-net kul iget fel esəlməd ən mušetan dəy Itali äd ikəlan aggotnin də,y əddənet.

Äyyud alhaq a imôş i ak awedam fel ad egu təmədurt təgat fel təmuşt, samyar n äk iyyän, masnaten äd maşnaten. Tənna tənəmalıt ta n alhaq wa igan fel äyyud dəy aketəb-net « azalay n älhəq n äyyud šilat n älhəqwa n təmuşt awen imoş šilat n izərayan fel agaraw ən äyyud isirtayan tolas olāyän »

əlkəttab əfrag ad iqqəl amatug wa n esəssəyri wa za eknin tarrayen šin äyyud äd šin n əlamad dəy əşşəyəl əs ahanzəzəy fel agamay ən maşnat n ərrəzuy, ezərəz ən təlkuk mey igi əlməxsudan wi n äynaynin fel esəmməttəy n äyyud.

Əlkəttab-wa ila deren zəwwəran ilan ənənəsixa : zəwwəran felas afriq ta n amer wa ilkəman i təla wər təla ləkkol təməşät ən kel afriq, eges təla ləkkol šilat ən ta n kufar wər n əşyəl əs əlydaten-nənəy.

Ənənəsixa ,tolas felas ak äkal ila älhəq ən ešşəşyəl n äyyud-net wa za ägin dəy tənəfawen n əlyadəten-net i bərraran fel igin təyəre olayan təmmikkənat. Ləkkol ta n äfriq təhor ta təgu əs ärät kul äd igmadan əlyadəten-net. ənken əs ti inna Moussa Sagayar dəy aketəb wa n ämatug « wər tu illa sädad oşadan n äljawab igan fel əlməyanaten äd maşnaten əskarnin n təmatte n äfriq. Eges təməş əlyadət ən tətıt n məşnatənəsirtaynin tolas əganen fel tənəfawen wər nəga əs əşşərədan əktabnen »

Äyyud wa isəməttayan imôş äyyud wa isəyalan tiyirwən tidət əs eməşiwəl. Äyyud wa isəməttayan ifrag ad effu turagät i inalmadan ad zənnəzadəm əs eməşiwəl egu isəstanan fel awa imməran təmatte äd əlyadət wi n dəy idar.

Šəşşela-wa, əs iga Sall (2020) eşşəm « iharan jajwəlan amadəl-nəsən » awen itəwəy du ebərgi n ləkkol iyyät n äfriq, du za təwiyät esəway enayan ən tətıt. As tarey ikənan äd titit äyyud a imôşən ärät wa imməkənan. Inna Ndoye « eməttəy ikənu äyyud felas əşəyal əs derenan wi n äynaynin, ad tan isəmməkəl əs wəyyad šilat n ähanzəzəy » (NDOYE , 2020).

Færregäten ti n əsnaṭ ilānāt tənfa awa din əgre fel aššəşyəl ən ləkkol ta n əfriq. Ta n tizarat as asəktəb n əniməṭṭiyān dəy təyāre. Ta n sənataṭ əntas ta za təssənataṭ fel tətṭit n əwedam felas ləkkol əd təməṭte teklay-nəsān iyyat da a təmōs(Sall, 2020). Dəy ayyud wa n əlyədāt, ənnizam əd igi faw da ərtayan, awendəy as tegare d əyyud əmōsān ārātan olaneen, ərtaynen.

Təllay tolas əššəşyəl wa kəraḍ wa inna « ārāt wa inatagan awedam i tāra ən awa du za ifawan.ənnəsix ta du za tifawat təhor tolas təga fel sagda awendəy as « anəmənnak wa n sığda » ad ətwəssən felas .

1 Təfirt ta iget anaktab wa n Taggayt ta n Sahel təgat dəy elan wi n1976 dəy OCDE, fel tadhət ən Asagawar wa n ger əddawlaten ti nəbəllatnen fel manna dəy Sahel(CILSS)

Ayyud wa n afriq era tidot təgat ger əššərikat təmmarat tolas təmədurt əd ərrəzuy ger ayyudanəd wəyyad isəwayān šilat ən: infanen, əhanzazəy,təməṭte,folitik, alyadāten, maşnat ən təkarsawen, fel tadhəlt ən Mamadou Ndoye wa iyan « asaggawar wa n tanəmənnak wa n təməṭte » (NDOYE, 2020, Udn wa n.48)

Awen eway du assahat, tolas tətṭit dəy maşnaten i təməṭte imoş a tətṭit i aytedam. Ayyud imoş ārāt a du itawayan tāra ger imadalan wi n ayyud əd tamatte felas tosay ak iyyān əs əššəşyəl. əlməxsud wa olay ad eballan fel ad iqqəl ayyud wa n afriq ayyud igan fel ərrəzuyan əkal.

Ayyud ərrəzuy isədrəwān tolas « almayna n ərrəzuy isədrəwān əntas əşəşyəl ən tadhəlt ən ak awedam, felas awa t ihan in ak iyyān. Ayyud itiwakal as imōs ərrəzuy isədrəwān ihor as tayara a təsərtəy fel əššəşyəl ən folitik ta n təməṭte » (UNESCO 2015). Amedran wa igan fela ərrəzuy isədrəwān ihor as ikas du dəy ərrəzuyan n Əfriq wi n əyadāt. awen iga dəy amer wa n əššəşyələn n əgamay wi n aynaynin . awa din əgmay əlkəttab wa da.

Ayyud wa n əfriq imōs alyadāt felas ila daran wa n əššəşyəl n ək awedam əd tamatte ta tənīttāfat əd ši n karaḍat tiyəmar : taymərt ta tazzarat n awedam, təssānāt tənfa-net dəy igi. Ta n tamatte da almayna ən təmədurt-net əd esəxsəl ən tadhəlt ən iyyān awedam. əd wa n iqqalan serwisən šilat n imaşayalan wi n alxəkum, əşyalnin i man-nəsān əd sibilan.

əlkəttab-wa imōs ərrəzuy iyyān i ayyud n tamatte ta n əfriq əd kel nijer. Ayyud itiwakkalan šilat ən tətṭit təsirtəyat, « azayəz n əwedam iman-net...ifragan esərtəy ən təmuşt, maşnat ən təmədurt əd maşnat ən igi » (Ki-zerbo J., 2006, Ud wa n. 198-200)

Awen əntas as ayyud yas-net a imōsān təfir alyadāt n əfriq təfragat du tawəy titit i afriq : ayyud igan fel alyadāt n afriq, šilat « n əşək iqtan dəy eder alyadāt idwəl tolas əgmədan ti du arrawan ən eskan . awendəy əs təhor a ti iqqəl ayyud. əmmōs era ad awaru iljam tu ad işşən əlyadat n əfriqihor ad agin ikannan ger ləkkol əd alyadāte-net, awa ti za egin əntas alyadāt əd

tənfa n əwal fel tәмәdurt n ək əzəl, ikännan ən tamatte. « awal itafu turagat, iyaşad mey itaraw du...Läkkol wər tәfreg әmәlәli i taggast n әfriq : as wәrgey awen ad nannu läkkol dәy afriq wәrgey läkkol n afriq » (Ki Zerbo J., 1990, Udn wa n. 79).

Nәkәdet day martayan a, alyadaten šin afriq wәр tannat iwer әlyәdәр. asawad dәy šiyyad alyadaten wәр ihor etәwi әn tәmust-nәna. Talkak a dәy as itawagmay effәssәр dәy әlkәttab-wa

Wәр nara ayyud ixfalan fel man-net “ ayyud n әfriq ibirgen i ikalan kul eges ihor ad itwagin әššәyәlan šilat wi n afәssәр, akatab, әd tugit әs wәyyad almaynaten әd isәssinay » әnken әs tu әktab Akkari . inna tolas әššәyәl wa n әkatab itawagatet i « tифir әd almaynaten ti n ger әddawlaten әs za әšyәlnen әs alyadaten ti n әkal, wәrge awalan yas a tawaranen ad ayyin tamatte n afriq ad tenay »

Aттарix әn läkkol ta n nijer aytedam wi n täma, šilat taggayen ti n ger kәlan, wi n alxakum, w n әšyәlan dәy әššәrikaten әntanay a du tawaynin axšud. Adakal әn әššәrәdan әd esuyәl әn läkkol edag wa agaraw әn maşnaten.

әlkәttab wa nijer dәy iga tolas igamay esәkni n әmmәk wa әs tu tәlla maşnat, du tәgmadat aytedam wi n nәnәy , awa isaymar tadhәlt n ak iyyән.

Aytedam a әhantan inađan , imәssuwat , aytedam wi n tagginen imayyan,togbaren, imәffa n sәlan, inamajalan, imawatan, әd iyyad tolas. Igit n maşnaten eway-nät du tititen aggotnin, teyare tan nijer azalada tәhor ad tәqqәl tәgat asawad dәy әrätән wi n azzaman.

Tәнfa n әšiwәl imәs әmatug iyyән n әyyud « izamazlu tolas isanamataf eges isayyad awendәy as әššәyәl-net әntas teyare әd eşuşән әn teyare ta tәtagit tәnfawen n әnnәsixa , әbәрәd әd ayyud ((ISSOUFOU dәy aketәb-wa).Afaran әn tarrayen tin olaynin i ayyud әn bәraran. A tәqqәl läkkol tәsirtәyat wәр n sәkәt, wәр n zәmmәzәy, Eges tәmәs ta n alyadät tәgat tolas fel tamatte ta tәnkadat isamyar әn tәmuşt. Inna Moctar dәy әššәyәl-wa “läkkol a tәgmәy dәy imarwan tәdhәl-nәsән fel ad әflәsan mušetan әd awa sasayrin dәy läkkol I bәraran.” As tu tәlla taşşaq ger Marwan әd läkkol awen a du awi imәttiyan dәy teyare,. As maşnaten әd awalan –nәnә tawaşşyәlan teyare әd tәtawaru. Dәy ayrud , әlkәtab-wa yas deran-net eşuşән n tәyare ta tәgat fel bәrar, tamatte.

Әlkәttan

1. HAMPATE BA Amadou, 1990, Il n'y a pas de petite querelle, Nouveaux contes de la savane, Pocket, Paris.
2. HILL_ R.,_Working with indigenous local and scientific knowledge in assessments of nature and nature's linkages with people 2020, p. 11

3. KI ZERBO, *Eduquer ou périr*, Unesco-Unicef, Dakar 1990, p. 79
4. KI-ZERBO J., *La semaine africaine*, Unesco, 2014
5. KI-ZERBO Joseph, *A quand l'Afrique?* Ouagadougou, 2006, p. 198-200
6. KOUMBOU BOLY BARRY, *Droit à l'éducation : les dimensions culturelles du droit à l'éducation ou le droit à l'éducation en tant que droit culturel*, Rapport de la Rapporteuse spéciale sur le droit à l'éducation, Nations Unies, 2021
7. LATULIPPE N., and Klenk N. *Making room and moving over knowledge_co-production indigenous*, 2019, p. 7
8. MEUNIER OLIVIER, *Ecole d'aujourd'hui et savoirs traditionnels (Niger, Réunion, Brésil) dans Cahiers internationaux de sociologies 2008/2 N°125*, pp 310
9. MEYER-BISCH P., *L'hospitalité politique par la langue*, Document de travail de l'IIEDH n°19, 2011, p. 5
10. NDOYE Mamadou. (2020). « Réformes éducatives : attentes et conduite du changement ». *Revue internationale d'éducation de Sèvres*, Paris, n° 83,
11. POTH J., *L'enseignement des langues maternelles africaines à l'école*, Breda, Dakar, 1988, p. 11
12. SALL A., *Regards sur l'éducation en Afrique subsaharienne à l'horizon 2040*, *Revue internationale de Sèvres*, n. 37, Paris, 2020,
13. UNESCO, *Repenser l'éducation. Vers un bien commun mondial*, Paris, 2015, pp. 87-88

Ālbab

Alhaqqan ən bārār,teyare tan arəsəl əd ta n təmüst : mamôsän idagan-näsän dāy afriq ?

Abdeljalil AKKAI et Rita Locatelli

Résumé azəgzəl

Ismawan wi n teyare itwazdeynin dāy əddənət ,afərqiya a du əgmadan eges wāla yas sāfrar n aṭṭarix-net. Dāy əketəb wa ad nəgmi emal ən tidət , əs səstanan nətagu i kel afərqiya.

Əs tizarat za nəgamay day efəssər ən tafir n ger əddawalten fel alhaqqan ən bārār. Ad nəšaggar, nənəy timəxutar ti n imməkkan nawi fet tənət nəšəšşəyəl dāy ikalan wi n afərqiya. Tamaxatirt ta təmos iyyāt fəl təga təkərit hullen zamas təmar du əssəyəl ən bārārən, məgda ger tabārart əd bārār, azalaf dat əlaq d əmənəkəḍ.

Tolas, ad nənzər fel awa ihôrən mey wər nəhor i ləkkol ta n afərqiya sər a d əmmāran ger əlyatan wi n təyare. Tassayen tin ger tawšten əd təra teyare dāy alyafiyat, turagat ən adakal ən bararan ən tiləqawen iguz ən lakkol əd iməttiyan n alyaten taginet dāy tixələk ti n afərqiya ad təwəniyan/ a falāsän təgu batu.

Dāy əketəb-nənə wa ad inəy tarrāyen ti n əmmunen fel za itəwəšşəyəl teyare ta n təmüst n əkal mey tolas ta n təsədrawat . Awen olay dāy eməttəy n aṭṭarix n əšşərədan ən təmüst, əggazan issətan əmarnin isālan wi n əzāman. tirgit, n əffar n təkarsiwən ši n təyare əntənatəy day a fallas nət ədâəkuḍ

Todma ta fəl nārda dāy əketəb wa ad əsəllikən teyare ta n afərqiya as tənôlām i ši n əddənət eges əlan tu əšşərədan əmonin afəssər, asuyəl əd tiyyad təfir du itawawayin s əmaḍal.

1.Alhaqqan ən bārār wa n əfriq : anamodan ger əddāwlaten d

əlyadaten/tiyərwen n əfriq

Dāy awaṭay wa n agim əd tazawat təmaḍ əd əkkozāt təmərwen əd səmmoş 1945, asaggawa wa inəttāfan alhaqqan ən ag adəm təkkał əšşərədan wi n hakinen turagāt n agaraw n təyare i ak bārār.ənten əs tu əktab Kola (2017),tebəllant ta tətwaḡgat fel agaraw n alhaqqan ən bāraran imos ārāt ikalan alwaq aggen felas tidawat n əddāwläten wa idahalan bāraran igraw ānasara dāy awaṭay wa n 1923 əs tərədawt n awen dāy Genève, Tartit n Əddāwläten dāy awaṭay wa n 1954 ənta dāy təsiwar əfus net alkad wa n tərədawt. Asəwər n əfus ən Tartit n Əddāwläten i əšşərədan wi n əmmarnin əlhaqqan ən bārār dāy awaṭay wa n 1989. Tolas , asaggawar wa n tartit n əddāwläten n Afriqiyya isiwār əfus i alqanun n Əfriq əd wa əmmārən əlhaq əd əlluy ən təmədurt ən bārār.teway du tolas təttit d esəqsəl n əšşərədani Afriqiyya.

Tolas , älhäqan ən bärän äfwäktaban fel äššerədan äggötnin əd tisuşşan ti n ger äddäwläten, rejionan d məđlan təga tərədawt fellasan iru. Äräť wen imoş tətít ägget fel as isakta du əlxəkum əzuk wa s idobat a tegu igan fel äggaz, əd essəsəgri ən bäraranikālan äggotnin n afriqiyya əssəwəran əfuş əšerədan wi n ger källant tolas əngantan dāy əšerədan ən äddawlaten əd wi n amađal.

Tolas annamod wa ger məđlan isak tt-du i marawan, mušetan as äk bärar ad ifəliwəs fel ad eknu tilkamät-net. Awendäy-as, əketəban wi n ger kālan itiwäfrag a ta n itəwəššəyəl dāy talya n forjetan wi n taşşaq ger äddäwläten. əmösän äräťän əs za ämmättayan tiyərwen ən bäraran kul har wi n lukkuknen.

Esəktəb n älhəqqan ən bärar wa n afriqiyya dāy taggayt n ənnisixatan wi n ger məđlan itiy mey wər igda. Alwašitan wi n tawäkkälnen wər ge faw əs tākāyan dāy äkal. Iba n äşşahat ən kālan wi n afriqiyyaeway-du ezəkəz wellen dāy elan wina. Enəgbal əd ləkkum i əlxəkum wa n məđlan oyyan-du ifäggan fel bäraran wi n afriqiyya (Adepoju, 1993 ;Thomson, 2017). Dāy afriqiyya ta n äťaram, wəyyađ iməđlan šilat ən Nijer, Burkina Faso, Sənegal, Kot Divowar mey Benin ənzaman-du təkarsey təgat eşşəm « səssigu » ənta as əlxəkum ad ekfu äššarikaten ti n əbdanin fel man-näsnät turagat n adākal ən tuziyya n aşşaxät ən täyəssa mey teyare

«Təkarsey ta təga fel äššarikaten ti n əbdanin fel man-näsnät d əlxəkum fel esəfsəs n əššəyəl wa n täyare ta n mawađan» (MCAPLN, Udn wa n. 9, 2010).

Šiyyađ əlxəkumäten əzunnät əššəyəl ger yərman felas älwäq iyyän azrəf wa n ərəzum wər du itişu tarmađ mey faw dāy rejijonen. Anəmənnak wa ger kālan tamakkedəlt n awa inətāfan əd təffa i tələqqawen turagat ən tətít-näsän wər za tayyu fotik ta n afriqiyya a təggu s əlluy (hyden, 2017). Əmmos təffa i tələqqawen turagat ən tətít-näsän sər awa iqqālan teyare wər imməkan ewəziwəz felas a du awi tiyya ən kalan iyyađ.

Wər ti təlla tidət ger alwašitan win ikkal əlxəkuman fel Alhaqqan ən bärar win afriqiyya əd awa ittawaggin dāy amađal. Awendäy imun dāy ikālan win wər nərzey mey win əhan iməttagär. Iban maşnat n əššerədan wi n älhəq n əddənet wi n tagāznin tāmätte dāy təmert-ta təkuşat fel əlxəkum əd imadahalan ən folitikn iməđlan a imos äräť əs za əgdəlan anazar fel šadad-wa (Akkari et Sagayar, 2021).

Dāy tişuşanen n əddənet wəyyađ annamodan wər gərəwan tarrayt felas əmmoşan äräťän wəyyađ wər nəha əddin mey älyadaten ən tāmätte. Awen wər za igdəl əššəyəl dāy amađal. Ihor alakam i alyadatan wi n tāmätte ta n afiriq fel agamay n afiliwəs-net əd əššəyəl n əkkoz əlməsilan win təha təkma i tāmätte ta n afiriqəg agamay asəssihi n alhaqqan n bärar.

Tebəlant titiwagga iru fel eššəyəl ən bäraran dāy isäggawaran n əddənet. əlatu əserədan wi n as išşayalan Bärar ad irkəm tolas iyəl taləqqe. Awen titaway du eššəyəl dāy iban tära in

bararan (BIT,2002). Däy Iyərman farorninn afiriq tan ataram təzaläma bäraran agotnin däy tarrayen nassayan,əzlanin wər nəsxə. Awa ənnan imusənan äket ən bäraran win šaqqalnın däy afiriqiyya ad awəđ teməde ən miloyonan däy mərəw elan wi du orgaznin, awen da za däy za əkəlan imuzaran alwiši n tetanney-net.təlləqquwa ənta a təšähəšälät eššəşyəl ən bäraran däy afiriqiyya (Admasie, 2002).

Awa igädälän eššəşyəl ən bäraran ənta s afänəz n əlləqqu, amiri n äyäf , əsəssəgri n älyadatan d əddin . imarawa iwar ta n əzük n äggaz d esədwəl n bäraran-nəsän. Äzaladäy ilan tu aytedam win šahəšanen bäraran ansiy fel tarayen i iyərman. Ihor ad ayyin awen ,senegal əntadäy bäraran-net əmozälän ark əssəşyəl en. Sandikatan əd nəsləman ad ənkəran əgdəlan əššəşyəl wa əhan bäraran a. İmađranan wi n kufar wər imosan aratan wi n za s ärdin bäraran alyayalan mey tawšet(Abebe&Bessell, 2011). Aggal imos iyyän däy əššəşyələn ən bäraran wi n folanän awen olay tolas əmmos wər a dasän igədəl teyare ta n nəsləman mey tan təfransist .

Məgda ger təntey əd yäy təktab däy əššəşədan fərornen wi n ger äddäwläten, tolas iha ənnizəm wa n titit təylalat 2030. Eni n İnd mey wa n Nijer inna « agaraw ə ən d esədwəl tənte ənke eššəwi n tawagošt n ämahharag », awa a du ewayan iba ən məgda ger tənte əd yäy. ihor ad ägin iməttiyan däy awen , imadhalan a din agrin as məgda ger təntay əd yäy wər tu illa iru. Azalaf dat älwaq d änaqad ən tənte əmôşän ärätan-du tawaynin iban n äşşaxat n älam ən äket n təbäraren däy əddənət mey afriq(Moody, 2020). Tətit təga hullen felas/ zamas däy wər äba eraz felas win den ärätan n əššin əmmaran du təmust əd alyadaten äwendäy as läkkol iwar tät əzut aggen. Ämaradäy šibäraren šin əhanin läkkol əlanin ger maraw d əššin elan əd šin maraw d ätəm əfrag-nät ad əstər-nät iman-nəsnät fel adakal ən tadist d äzalaf dät älwaq tolas əgru nät amiri n äyaf fele ənnəkud əd tebəllant d änaqad əd iban təkka ən läkkol.

Bäraran, imarawan,mušetan, əd iməran ən läkkol kul iljam tan ad əbdədan aballanan fel təkmawen tin əkkozat-a. Əlmisal igət ən təmusetan däy läkkol tin afriq ifrag a du awi ayləs əd tära ən tətawen läkkol(Stromquist et al., 2017). Ärätan wi n əkkoz təha təkma nənay gädälän tittit däy tamert tan kənasan. Bäraran wi n imar eməgər əd win mətəgar ənnäyän arkənay däy awen.

Esəmyər ən əššəşədan n älhaqan ən bərar əmôşän ärätan tabällänen d əlləqqəw n älyayalän wi n afriq. Eges awendäy wər za igdəl məzray n əššəriya felas älhaqqan ən bərar əmmoş wər itəwaga ləkkum i alyadaten (Kola, 2017).

1. Taşşayen ti n təllänen ger älyadaten əd läkkol

Igət ən timəwat ən təyare dəy kalkan win təmasna əşşəyalan taşşayen n əlyadaten tin ayyud fel a du awəyyan ikännan i awa imməran teyare əhanat tawšiten wər nola əgan-nin dəy mətəggar wi n ger mədlan (Akkari & Radhouane, 2019).

Dəy kalkan wi n əgala əd wi n Əfriq ad təşşəyələ əs taşşayen ti n əlyadaten dəy as tekle-net təwinanag.

Awendəy as Əfriq əd Nijer, əmmôsən idəgğan olaynin i ašşəsəgəl n əlyadaten ti n əmmar-nin teyare. Madin nəttəwät as ləkkol ta n kəla wər təkkel əlyadaten ən afriq wəla awendəy as wər təwəssəyəri-nət. Dəffər agərəw ən alistixlalan, ləkkol wər təşyələ yəs s əlyadaten ən kufar wi n Əfriq lə. Dəy awen ihor ad təgu teyare s əlyadaten-nənə(Aman, 2017)..

Iyyən dəy ərətən wi n əsərkəmnin ləkkol ənta s iban əssəsəyəri n awalan əd əlyadaten n Afriq. Eges ək bərar ilə turagat n alamad dəy awal-net dəy elan wi n tizarət arat wer itəwasamyar dəy Afriq(Cummins, 2017).

Temart ta n təyare n awalan wi n Əfriq dəy ləkkolen iga. Dəy elan wi n 2017, iyyət dəy təkkoten n əssagawar wa innəntəfan əd təyare wa ger əddəwlaten n UNESCO tənna " Essəsəyəri d əlamad ən teyare dəy awalan-nənə" əhərən ad ətwaggin dəy Afriq ta n agala. Awen awa t du ewayan inta as əddəkuđ wa itwagan fel esəway ən təyare ta tətəgıt dəy Burkina Faso, Nijer əd Sənegal təmmarat awalan-nənə(BIE-UNESCO, 2017).

Ireman a du əmmarnin teyare tan əššin awalan ətəwəggin əlwaq a da dəy Nijer d dəgğan wəyyad dəy afriq (MallamGarba, 2004 ; Schnewly et al., 2019 ; Benson, 2020). Ihor ašşəyələ-net, esəgət əd agaraw ən tərədawt n ək iyyən.

Taşşayen šin du əmmaren əlyadaten dəy ləkkol dəy Sahel ta n gəregərə əd Nijer awen ifrag a du awiyan iməttiyan fel təyare dəy rejionaten tin wər təha tenaşşay ən tetey mey əhan iməgran. Iweyan win taggin izənga eway du ayaşad əd ayafal ən ləkkoden farornen.

Enəmətəf ger tawšiten əd ger əlislam wa igan kəla dəy nijer ifnəz. Awendəy as ihor əssəsəyəri ən teyare ta n əmakno/ alxer əd igi n awen dəy əlyadaten ti n əkal.

Təhor Nijer ad təşyələ əs taşşayen šin ger tawšiten təşşəyələ kot dibar awen imôs ərət olayan. Taşşaq n tawšət təmos ərat igən fel tartit ən sənətat taggayen mey šiyyad farornen awen iga fel taşşaq təmmarat azalaf. Taşşayen tin ger tawšiten šin kot dibar mey "Tukpe" əmôsənət tənna əwərən fəşşan ən qəyan n ək tawšət n əkkal. awen igədəl məlka, itaway du tolas alxer əd anəmərə. Taşşayen a təwəynat du təbubəza dəy əlyada n ək iyyən:

"Tassayen tin ger tawšiten əgənət fel imayyan, Aṭtarix, təbubəza, əd alxer. awendəy as anəmərə əd anəmədhal awen a du awəy əlyafiyat. ərətən a dəy du za awinen əlyafiyat dəy təmatte"(Insiata, 2013).

Əlmisal dəy Senegal ger Serer əd ifolanan tölle təbubəza gər-esən. Sere əd afolan əfârəgan wāla wər nāmāzdayan ad nəmədəlan har äk iyyän ihal ad ennu "akli-net" a imoş. Ärät way itāwäggu dəy tawşiten kul igädäl tolas axşud ger tawşiten. Imuzanen ənnänin awen.

Esəwey ən təyare dəy n Nijer ila deran işşohen i wa n alyadaten şilat n imutag win təyare mey esəssəyri n muştan, olay as wər din nättawat alyadaten-nāna əd teyare n awalan-nānā dəy teklay ən teyare dəy äkal

Läkkol ən Nijer azaladəy təkmas tawşiten kul şin nəla felas awendəy a imməkānan. Ärät wen a ddu-awi sāmıyar n älyadaten dəy läkkol ta n Nijer.

Arəsəl ən tafşast, aşşahät, anāzām əntānay a du tawāynin esəmyər n älyadaten-nānā dəy läkkol ta n Nijer. Awen olay felas rejıyonen şıyyađ n amađal əmmıgar-nāna əd iba n älxer

2. Ayyud fel təmuşt n äg äkal : eşşşuhi n məşnäten şı n kel Afriq

Fel tamadrak ta n nijer əd ta n kallan wəyyad n afriq, ihor əgrunant ayyud fel təmuşt dəy, läkkol əs ləkkum i izuyaz wi n əşşin a : (1) təyya n esşəsəyri n äyyud n esəmsəssəser ən tişit (2) əşşəl əs äyyud fel təmuşt n äg äkal n əddənet fel ıga ləkkum n älyadaten n kel afriq i awa imāran ger məđlan itıwāşaşıyalan.

Kāla da təmuşt n ag äkal tətawasalmađ dəy läkkolen n Äfriq dəy esaway wa n ayyud n esəməssəser ən tişit. Awen ad ekfu isālan i imayran fel n alqanun n ämađal, tekle n isəggawaran wi n əlxəkum əd alhaqan əd allajam əwār-nin äg äkal.

Esəssəgri n äyyud n esəməssəser ən tişit itıwākkaş-as edag dəy Anamod d älwaq. Awendəy a du z äwəyya teyare dəy läkkol n ärätan win əmmārınin təmuđurt ən tāmätte. Tirgit n məyran fel a immāran läkkol a tan ekfut turagat n ämagrad fel demokarasiyat, tızəzlay, alhaqan, allajaman ,ənnəkud i ahanzazəy d ənməgrad.

Dəy Nijer, teyare ta n äyyud fel təmuşt n äg äkal a təgu təzar fel təmuşt dəy azaman wa n təkarsıwen ən təfa ən sālān(TIC). Awendəy a du awi təttit i təyare ta n dərrät əd ta məqqarät ən məyran dəy tarrayt təsərtayat taşit, əlislam, wa n rejion əd wa nn əddənet(Sagayar, 2020).

Imäffan ən sālān wi n limoraten əlān eđakās wa n sālān dəy tāmätte ta nəla da, felas təkna təmuđurt-nānā əd ta n wəyyađ. əşşəyəl n təkarsawen şı n äzāman dəy tamert ta n iba n älxer dəy Nijer, ifrag a du awi awen tufat as aytedam əd əlkəman i zənga.

Ihor eşitəy ən təkarsıwen n təyare ti n əsəddänen i anakod, əlmisal şilat « əşşəlyəlan wi n amari n äyaf fel təmuşt ta təmmarat təfa n sālān, tan limarotan, antarnet mey wəyyad,

ihor ənnəkud i imâzâlan wi n du tawagginen fel tãlfon. Olay ad agin dăy aməsiwal əd gərrewat » (UNESCO, 2017, Udn. 54-55).

Ayyud wa n təmuşt n äg äkal n əddənet ənta da əmôs ärrät tolâyän as ihor aššəşyəl- net(Akkari & Maleq, 2020). Awen imôs deran wa n 4- sãdas 4.7 wa n təməwil n əššəşyəlän wi n ger äddäwläten dăy 2030 igân fel ayyud :

De har awatay wa n 2030, i nalmadan kul iljam tan maşnat ən fərregäten fel təttit , təgat dăy ayyud , älhäqan n äg adəm, tugdat ger yäy mey tənte , agâmäy n älxer, fel tişit n äg akal dăy əddənet kul.

Tənnä UNESCO, *ayyud wa n təmuşt n äg akal n əddənet imôs ärrät ilân almäyinat inna « imäyran a din agrin təfliwəst ta ti təllat ger taggayen tin tamatte. Ad əlmədan asəmyər n äk iyyän tolas əgrəwan fərregäten, alxal olâyän dăy tamatte ta əhan . Eges, dat awen, ihor ad n əşşən as ayyud wa n təmuşt n äg akal n əddənet imôs ärrät a ddu- z äwîyyän ennəmättaf ger aytedam kul dăy ikālan-näsän tolas awi du immətiyan »* (UNESCO, 2017, Udn. 38-39).

əššəşyəl əs əššərədan win əşşərtaynin alyadaten kul a du awiyyan ənnəzur fel əssəsəgri n ayyud wa n təmuşt n ag akal dăy əlkəttaban win tu əlânin.

əššərədan wina əganin eşşəm « teyare dăy igi n äxer » mey « alamađ ən tamədurt », əsisuhin anəmməra ger bāraran əd kabkaban.

Deran n awen ənta as əşittəy ən garaw n turagat n əşiwəl d ägaraw ən man. Awan a du awi iməttiyan aggôtnin felas muştan, imarwan ən bāraran əd älyayalan ad əgrəwan maşnat felas əntu iməttiyan a du əmmârnin təmədurt əd alyadaten

Afriq təla tabayort dăy attarix təfragat adakal n ayyud wa n təmuşt wa n əddənet.əlmisal, əššərəd wa n Mandén inna « affu anamod felas əššəşyəl-wa immaran älyaten » (UNESCO,2018, p.3). tolas almaynaten win ədhalan awa i itawanan dăy tilkamt : təmədurt, tigdat, alhaq ən tidoden, agaraw ən man, anəməfa, əšşəriya, əd enmədhäl. Əššərəd wa, alyadatan dăy iga. Iga fel alxer n äk iyyän d awa d əmmāran ayyud, aggaz n ämađal, tayləst n igət ən sudar əd turagat n əşiwəl.

Aməni wa igan ger kalan fel « *əşittəy n äyyud wa n təmuşt n əddənee dăy afriq tan agala* ».təga UNESCO dăy awatay wa n 2015, əgäsän tin maraw əd səmmoş kălan wi n afriq ta n agala(CEDEAO), ənnän dăy as təmuşt əd ayyud ən təmuşt tan əddənet almäyina-näsän iyyända. əkălan wi n du əggaznin aməni wen , əgrəwan turagat n esəsəgri ən mädhalan, radio fel äyyud wa n təmuşt n əddənet, tolas əşiwəd ən maşnat i muşetan, əd inaktaban n

əlkkəttaban wi n lakkol, əd ərətan wi əmarnin äyyud wa n təmust n əddənet, alxer əd alhaq ən ag adəm.ənnan tolas ihor ad itəwaggu TIC dəy imutag wi n esəsəgri (UNESCO, 2015).

Asagawar n äyyud wa n təmust n əddənet wa ihan Nijer d Äfriq iga amədran fel eššəyəl n äyyud wa n təmust dəy təyəre əhan alyadaten wi n nənə n afriq egiwet ənəkud tolas i asərtiy n alyadaten wi kufar ən win afriq. Awendäy a du ewayan .esəsyri ən awa təmos tantut imos ərət fil ihor felas itawagu anəmənək dəy nijer təzzar. Awa inna Pelizzari (2020), fel talya tay da, ger ayyud wa n lakkol əd alhaqan n äg adəm a d itawaggy əddəkəđ itidden.

4. Deranan n ayyudan əkaman i eššəyəl təkərşawen tin äzama

eššəyəl əs təkərşawen ti n äzama ifrag a du awi ənəməgga ger ənnəsixa wa ihaku antarnet əd wa n ənnəsixa ən təmatte n afriqəl. Alyadaten taway- nat du ənəməgga ger es nat inken wa n äzzamən əd alyadaten t in zəgrəza win təmatte ta nAfriq. Təkərşawen ti n äzama əfragnət ayaşad ən taşşaq əd təmmiduwa ger ikabkaban. Iho maşnat fel təkərşawen ti n aynin n äzama ən sələn (TIC) barše as ikabkaban a şaşşyalnen awen. Isaggawaran wi n təyəre initalfan əd awen tolas əfragan esəlməd i bararan arat wen dəy ləkkum ən tarayyat tolayat.

Təzugəst tan təkərşawen ti n enaynen n äzzaman tawaynət du itit dəy təyəre. Iru yas ləkkol təmos edag day itəwəffu maşnat fel dəffər tamert itəgru tənfa-net. Eges azalada wala s təga təttit ta n təkərşawen isalan wiyyad wər təwəgruwan dəy alwaq wa s tan təre.

Təkərşiwən əmosnat ərət du za awinen titit dəy teyəre tolas təmos as əlməqun. Aşşaxat ən awen wər əket mey taynet ən mutag wi n ləkkol yas a imar. Tənfa ən awen əntas əmmək wa s za eššəyəlan imutag wina əd deran-nəsən. Ihor ad igruwan Muşetan titit ən maşnat fel izəluluq n eššəyəl dəy alqarni wa n XXI. Maşnat a at tazakat yur alamađ əd eššəyəl əs mutag win enaynin.Olay tolas ašitəy n təyəre i muşetan felas itaway-du imətiyan teklay ən eššəyəl. Awen da as Olay ad nəsən as esusən ən TIC itaway-du əlməqunan əmmar-nin işaştan əganin fel migda əd tartit. Awen isikna dəy təmert ta n təwərna ta n Covid-19, təwərna tey tamatte wər nəla wəla a təmmar felas ləkkol batat felas ilanət tut timəxutar, wər gərruwan alamađ wa itawaggan awendan iha ayiwan işyal fel maşin-net(UNICEF, 2020).Iban n ägaraw n äntarnet, temse , imutag win azaman n akatab, əd əlləqu n alyayal işitu iba n tigdət ən mayran. Dəy awa za,təwərna ta n kobid 19 teway-du iban ən mägda ger məyran, muştan,ləkkolen tin ərəzum mey tin əlxəkum, ger isawayan n esəsəsyri. Iban mägda-wen ilkam i ərrəzuq n əlyayal, alyalim, elan n awedam, mey da di ha eməyri (ayrəm mey əşuf me ;g amađal wər nərzey),əđ məyran, imutag(temsay, əntarnet..) əd tittit ən esaway n esəsəsyri (Igodoe & Lange, wa du za igmədan).

5. Ayruđ : tarfiť tan ger äddəwalten əd ayyud təgat əs alyadaten n Afriq.

Ayyud wa n Āfriq wər ti imos ar wa n kufar ən amer wa n təla har wa n əlistexlāl. Tarayt ta tolay i amaḍal felas at tətəwəzdi ~~tətəwəzdu~~ tittit-a təmōsāt šilat tan əddənət. Nəgrin as tarayt ta təga dāy as wər itawakkal alyadaten wi n əmarnin ayyud dāy alyadaten əd təmüst n kel afriq.

Albab-wa isāknu titit ta təgat fel əššəradan win ger maḍlan eges awen wər igdel-as tölle tǎzara ger alwaši wa əkkālan əd awa itagin. əlxəkuman wi n əmmärin əlhaq ən bāraran dāy afriq əd wa n tiyirwən ən ākal.

Əššəyəl wa n bāraran itiwāgdal dāy issāgawaran wi n əddənət eges awen imos təmayatirt zəwwərāt i tamatte ta n afriq təlləqawat, migda ger tənte əd yāy wər du əsəwalan wāla harwada.

Wala s ti təla tətīt dāy afanaz n azalaf dāt əlaq, əd alay wa n šdoden, ārat way iha alyadaten ən šiyyaḍ timətta, awen itaway du i šibararen tiwərnawen wər nəla āket ?

Isīkna as tolas, ārāt wen ad isənnəktəb tāmādrak ta du za təzriyāt ən nijer əd ta n afriq ,fel tittit n məšnat n alyadaten əd ayyud ən təmüst əlan tənfa hullen-nāsān. Awen ihošşay as təgraw tamatte ta təhat rejion-a wər iha tadrurt.

Təkarşawen ti n əzzama əfrāgnāt a du awināt iməttiyan i təmətta dāy demokarassiyat eges awen isīnkār du isəstanan fel alyadaten wi n tasaga . Āyyud wa olāyān talya ta fel za āgin iməttiyan fel akaras ən tamatte tinimatfat,tənimārat. dāy deran-a, ihor as mušetan ad əgruwan turagat n əššəşyəl ən taggayen əd taqqanen tin aynay-nin olay-nin n āzaman.

albab-wa imos iyyan day albaban wi n ikmas əlkəttab wa n tǎyare a imos tolas amatug du za awiyan imətiyyan day teyare dāy nijer

Imos amatug əs za egin dāy səmmoş awalan tolas əššəşyələn tu mušetan wi n šaqqalnin əs awalan nana dāy rejionana. awen a dasan isəfsəs esuyul-nete

Awa amatug ən mušetan wa n ešiti n məšnat əlaq əlaq, awen a tan ekfu turagat n esəmməttəy n esaway n ayyud əs awa du imaran awa ihoran əd masnaten a du əmmarnin tamert. Tirgit n imāyran, mušetan əd marwan-nāsān i ləkkol əd tamatte (Bougma et al., nd 2021) imos ārāt du itawayan izarayan dāy ayyud dāy afriq.

Əlkəttaban

Abebe, T., & Bessell, S. (2011). Dominant discourses, debates and silences on child labour in Africa and Asia. *Third world quarterly*, 32(4), 765-786

Adepoju, A. (Ed.). (1993). *The Impact of Structural Adjustment on the Population of Africa: the implications for education, health, & employment*. London: James Currey.

Akkari, A., & Maleq, K. (2020). *Global citizenship education: Critical and international perspectives*. Cham: Springer.

Akkari, A. & Sagayar, M.M. (2021). L'éducation dans les situations d'urgence en Afrique de l'Ouest : Contexte, solutions expérimentées et alternatives possibles. *EDUFORM AFRIQUE MAGAZINE, Edition I*, Février 2021.

Aman, R. (2017). *Decolonising Intercultural Education: Colonial differences, the geopolitics of knowledge, and inter-epistemic dialogue*. New York: Routledge.

Benson, C. (2020). An innovative 'simultaneous' bilingual approach in Senegal: promoting interlinguistic transfer while contributing to policy change. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 1-18.

BIE-UNESCO. (2017). *Teaching and learning to read in a multilingual context: Ways forward for three sub-Saharan African countries (Burkina Faso, Niger, Senegal)*. Genève: BIE-UNESCO.

BIT. (2002). *Un avenir sans travail des enfants*. Genève. BIT.

Bougma, M., Dalbera, C., Gandolfi, S., Meyer-Bisch, P. & Ouedraogo, G. (Eds.). (2021). *Participer à une société qui apprend Manuel méthodologique pour observer les réalisations du droit à l'éducation en tant que droit culturel* Geneva: Globethics.net & Fondazione Vittorino Chizzoloni.

Hyden, G. (2017). The decentralization experience in Africa: beyond donor-driven approaches. *AfricaReview*, 9(1), 98-114.

Igodoe, A. & Lange, M.-F. (à paraître). L'impact de la Covid-19 sur les inégalités scolaires dans l'espace francophone. *L'éducation en débats : analyse comparé*, 11(2), ...-.....

Insiata, G. (2013). Les notions du vivre-ensemble dans les manuels scolaires de l'enseignement de base en Côte d'Ivoire et leurs perceptions par les acteurs. *McGill Journal of Education/Revue des sciences de l'éducation de McGill*, 48(1), 115-129.

Kola, É. (2017). Idéologie des droits de l'enfant et réalité en Afrique subsaharienne, quels paradigmes mobilisateurs?. *Éthique en éducation et en formation: les Dossiers du GREE*, (3), 69-83.

Mallam Garba, M. (2004). Education bilingue au Niger: entre convivialité et conflits linguistiques. *Penser la Francophonie, Concepts, actions et outils linguistiques, Actes des Premières Journées scientifiques communes des Réseaux de chercheurs concernant la langue*, 455-471.

MCAPLN. (2010). *Document cadre de mise en œuvre de la stratégie du "faire-faire" au Bénin*. Porto Novo : Ministère de la Culture, de l'Alphabétisation et de la Promotion des Langues Nationales.

- Moody, R. K. (2020). Women human rights defender's fight against female genital mutilation and child marriages in Africa. *Cities & Health*, 1-6.
- Pelizzari, E. (2020). (Ed.). *Education scolaire, droits humains, laïcité : quelle place pour la jeunesse en Afrique de l'Ouest ? Analyses socio-anthropologiques à partir du cas du Mali*. Paris : Harmattan.
- Sagayar, M. M. (2020). Citizenship Education in Niger: Challenges and Perspectives. In *Global Citizenship Education* (pp. 89-98). Springer, Cham
- Schneuwly, B., Daghé, S. A., Leopoldoff, I., Cordeiro, G. S., Thévenaz-Christen, T., & Toulou, S. (2019). Teaching and Learning to Read and Write in a Multilingual Context: Burkina Faso, Niger, and Senegal. In *Improving Early Literacy Outcomes* (pp. 229-243). Brill Sense.
- Stromquist, N. P., Klees, S. J., & Lin, J. (Eds.). (2017). *Women teachers in Africa: Challenges and possibilities*. Taylor & Francis.
- Thomson, M., Kentikelenis, A., & Stubbs, T. (2017). Structural adjustment programmes adversely affect vulnerable populations: a systematic-narrative review of their effect on child and maternal health. *Public health reviews*, 38(1), 13.
- UNESCO. (2015). *Promouvoir l'éducation à la citoyenneté mondiale en Afrique de l'Ouest. Atelier international de renforcement de capacités des pays de la CEDEAO*. 7 –9 Juillet 2015. Dakar : Bureau régional de l'UNESCO à Dakar.
- UNESCO. (2017). *La prévention de l'extrémisme violent par l'éducation : Guide à l'intention des décideurs politiques*. Paris : UNESCO.
- UNESCO. (2018). *Education pour la citoyenneté mondiale : pour une approche locale*. Paris. UNESCO.
- UNICEF. (2020). *COVID-19: Are children able to continue learning during school closures? A global analysis of the potential reach of remote learning policies using data from 100 countries*. New York. UNICEF,

Albab

Tənfa n Əlquran dəy əmməkan n əsəssəyi

Ənaktab : Bouba ADAMOU

Zegzal

Albab-wa annizam a imôş fel əmmək wa s itâwäggu əsəssəyi n Əlquran fel ad iqəl əlmisal i lăkkolen n əlxəkum dəy äddawlat ən Niger.

Fel awen annizam a itwäggän fel äyyud wa n Əlquran dəy əmməkän wa s itâwäggu, iməttiyan win iga elan s elan. Annizam-wa iga fel Əlquran zun amudag s äsəlməd d äwal.

Ənnizam-wa iga fel tənfa n təyyađ maşnaten dəy təttit ən maşnaten ən nalmadan. Ikmâş tolas ireman as əfräğän muşetan əd mansaxan-näşan tənfa dəy lakkolen.

Təfir ti n əlməxsud : Əlquran, tənfa n əsəssəyi, lakkol, Nijer

Təzugəst

Dəy Nijer, təyare ta n nəsluman təkmâş ərrəzəyan n älyadaten ədräwnät tawşiten aggotnen harwa a irəwan. Igi n tənfa s maşnaten-tin, wər imôş ar asənnəmölləl ən lăkkol d älyadaten n äyedam.

Imôş tolas təffa i bāraran ən Nijer alhaq-näşan wa n təyare s igi n tənfa s älyadaten mey maşnaten ən kallan-näşan təzzar.

Awen ad ägəz bararan aggotnen dəy ark igitan n iba n təyare d äbənnən dəy lăkkolen.

Albab-waikmâş əkkož deranan-win:

- 1) aşiwəđ ən təkarsiwen d äddabaratan n əsəssəyi dəy äsəssəyi n ənnəslam dəy Nijer;
- 2) asəffəkkər n əlkəttaban win sər ətwägga tənfa dəy äsəssəyi n ənnəslam;
- 3) anazam n əmmək wa itâwäggu asəssəyi n ənnəslam əd məttiyan win iga asəssəyi-wen dəy elan win du-əzräynen;
- 4) asəffəkkər ən zuyaz n əsəssəyi n əlquran, win təha tənfa i lăkkolen ti n əlxəkum.

Fel äggađ ən deranan-win, ənnizam-wa ofär s əmmək wa s itâwäggu asəssəyi n əlquran əd məttiyan win iga əsəssəyi n əlquran dəy Nijer day elan win du-əzräynen. Immâr tolas əmmək wa s itâwäggu əsəssəyi-wa. Albab-wa iräm aşakať n əşşərəđan n əsəssəyi n əlquran, ihâkku ireman əmmârnen əsəssəyi n maşnaten dəy lăkkolen.

1. Isawayan n əsəssəyi n ənnəslam dəy Nijer

Dəffər madarsatan ti n əlxəkum, əllän-täy əyyađ isawayan n əsəssəyi n ənnəslam. Isawayen-wi sənəťət təggayen a əmôşän: taggayt ta tazzarat təkmâş isəşəyritan wi n älyadat, ta n sənəťət

təkmâş isəssəyritan zun n äzzaman. Ti n ezzärnen ərəwnät hullen, akuşi a tənät-əgän aytedam dāy marwan-näsän mey maşnaten a dd- əgrāwän dāy şukilan əgän muşanan əd nalmadan dāy əyyađ kallan ən Nijer.

Taggayt ta n sənətət təkmâş addabaran tin äynäyinen, tofär-du yur äyruđ n äzzaman wa n ännassaratan wa d-əwäyän iməttiyan aggotnen dāy təmattiwen. Azzaman n ännassaratan d iməttiyan n äzzaman-a, əzəzzäräyän əmmək wa s itâwäggu əsəssəyri n ənnəslam. Məşan iməttiyan-win ihen adəriz n ättarix.

1.1 Attarix n ənnəslam

Asəssəyri n əlquran dāy Nijer iru hullen fellas iddew d ämənəy n ənnəslam əd təmattiwen ən Nijer, awen a iktāb amuşan n ättarix n ənnəslam dāy Nijer (Hamani, 2007)

Igi n daggan ən täyare n ənnəslam zun wa n Sankore dāy Tunbutu (adawalat ən Mali) əd wayyađ aggotnen tolas zun Egadas dāy ammaş ən Nijer, mey akal wa n Say dāy aţaram ən Nijer, əmoşän adariz n əsəssəyri n əlquran dāy Afərik ta n Aţaram.

Dəffər əşşin attarixan-win: Attarix ən Sudan d Attarixelfitaş (Tarikh es-soudän et Tarikhelfitach), fel əmməkkänan imuşanan, təlläy tolas tirođ ta n Almaşili ta s itâwännu ‘‘ Əşşa aljawaban i əşəştanan n Akiya Muxamad; əmoşnen təgəyya as imuzaran əd təmattiwen n ämađal ən Nijer ənnəttäfan d ənnəslam harwa a irəwan.

Asəssəyri n əlquran dāy Nijer izäm-du addabara n mannet. Addabara-ten təmmâr əmmək wa s əlämmädän/əşüşinän maşnaten tin d-əgmäđnen Əlquran. Əmmək wa itâwäggu əsəssəyri n əlquran ilâ isawetan agotnen.

Imarwan a ətägginen bararan-näsän dāy täyare mey barar imannes as imôş amawađ;

-Alwaqqan n əsəssəyri wər əsîməyitiran hullen harwa ayora(5 alwaqqan) mey ehad (20 alwaqqan).

- Awal wa n tāmattə dāy itäggu wa n əsəssəyri;
- Təyare ta n nəsluman təmmâr tamattə ket-nes, ak iyan ifrâg a dd-äwəy tadhəlt-nes;
- ak iyyan ifrâg ad igu dāy-as ərrəzəyan-nes əmmək wa s idôbät;
- Dāy äwelan əs wər t-əllen əşşəyəlan hullen, inalmadan əfrägän ad əşşikəlän d əlfəqqi-näsän as orđän imarwan-näsän;
- Təyare ta nəsluman wər təgəddəl i əlfəqqi mey analmad/aţtalib ad igu əşşəyəlan iyyan tolas;
- Dāy täyare, ak alamad təttit ən man-nes a itäggu. Əlfəqqi ənta a işäsäkayan analmad a işşänän....;

- Aytedam win əyränen Əlquran əqqälän əlmisalan i tãmatte kul. Əqqälän imuşanan d äytedam əlânen aladab fellas əyrân əlquran;

Maşnaten tin əlmäd awedam immîkkän ad igu sər-sän tənfa dăy əlbarkat ən tãmatte kul, awen a tãnät-za-əssəyləlän;

- Təmmatte kul təla turagat n gi n tənfa s maşnaten, əlkəttaban win əmmärnen ənnəslam;

Asəssəyri wa n Malikiya ənta a əggətän dăy Nijer məşan əlän-tăy irawan n ənnəslam əyyađ;

Əmmək wa s tətâwäggu teyare ta n nəsluman ənta as itâwännu Dudal (idaggan ən tăyare). Azaladay, əmmək wa s tətâgu teyare-ta dăy Dudalan wər itwäs/şän hullen inna (Meunier, dir., 2009). Harwa azzaman wa n ännəşaratan əşşâkan-tăy fellas, imôş-ăsän akna.

Fel təmayatirt ta du-ikka aggăy n ägadal ən tăyare ta n nəsluman, ad tugəyt ta za ägin aytedam a ägin bararan-năsän dăy “lakkolen ti n Annassaratan”, Annasaratan əgän harwa dăy äwaţay wa n 1947 almadarsatan dăy itwäsäsägru tarab əd təfaransist.

Dăy älmadarsatan itâwäsässäyru annəslam əd maşnaten təyyađ dăy təfaransist əd tärab. Teyare ta nəsluman ta n əgom əntada təllăy fellas annasaratan işəfşəş-ăsän awen aşəggər ən muzaran n əddin.

Dăy adi, dəffər awen addawalat ən Nijer təkmiş karađat taggayen ən läkkolen-tina: läkkol ta n nəsluman, ta n ännəşaratan d älmadarsatan. Sənaţət tin d-əlkämnen, imuzaran əkfän-tänät addarajat fel läkkolen ti n tăyare ta n nəsluman. Məşan timattiwen əflâsnät teyare ta n nəsluman fellas ənta a tətţäfät ənnəslam hullen.

1.2 Teyare ta n nəsluman ger älyadaten d äzzaman

Dăy älqarni wa sənaţət təmərwen tayare ta n nəsluman tətîwägga yur älfəqqitan ən tãmatte d älmadarsaten. Almadarsaten yas a idâhâl əlxəkum, teyare ta n əlfıqqitan tətâwäyya fellas annəslam yas a itâwäyri dăy-as.

Dăy yafawan n äytedam, awen isänämäggäg alyadaten n äkal d awa itwäsässayri dăy läkkolen ti n äzzaman. Awen a dd-ewäyän as Coulibaly (2010) inna: läkkol ti n äzzaman tasaga ən tãmatte a əwärnät, fellas, wər əlkemnät i älyadaten ən tãmattiwen ti s immikkän ad əggəznät tənfa-nes.

Sow (2020) tənna: azaladay, igət ən marwan wər əssenän awa itwäsässayri dăy läkkolen wi n äzzaman, as iga awen, wər əfregän ad ännin äraţ iyan fel **sadadan n əsəssəyri**.

Tənna idaggan win əs əmməkkän ad əşşənän maşnaten tin za ətwəsəssəyri, tãmatte d läkkolen ənimäzräyan hullen.

Iba n ʾnəmōnnak ger maṣṣanān ti n lākkolen ʾd maṣṣanān ti n nalmadan a dd-ʾwəy akaṣan-nāsnat yur nalmadan (Meunier, Dir., 2009).

As iga awen tette n bārar tēlla ger maṣṣanān ti n ʾlyadat ilmād dāy tāmatte-nes ʾd māṣṣanān ti n lākkol as wər ʾṣṣen almaṣna meṣ tənfa-nāsnāt.

Dāy awa immārān teṣare ta n nōsluman, tēmōṭṭāy hullen, kudis ta n ʾlfaqqitan ta n dat ʾnnassaratan meṣ ta n ʾlmadarsat (conf. Mahamane Mahaboubou, 2017).

Teṣare ta n ʾlfaqqitan ta n dat ʾnnassaratan ʾnta a tēmōṭṭāyāt hullen. Imōṭṭiyan-wi ʾmmārān: imutag n ʾṣṣəyəl, idaggan ʾn tāṣare, tēmōwət n ʾsəssəyri, alwaqqan n ʾsəssəyri, maṣṣanān ti n ʾtwāssāyri, ʾmmək wa s ʾrāzaman i ʾlfaqqitan har təzunen maṣṣanān fel ad təgrəw tənfa lākkolen tiyyād.

Imōṭṭiyan-win timattiwen iman-nāsnāt a tānāt-ʾgānen, ʾyyaḍ ʾlxəkum a tān-igān, ʾyyaḍ isaggawaran ʾgānen təximit ʾn man-nāśān (ONG) a tānāt-ʾrāmmen. Məṣan ireman win ʾgān ONG wər ʾgūgān fellas wər tāy-tēlla addabara n ʾsəyəl-nāśān.

As iga awen, igət ʾn daggan ʾn tāṣare ta n nōsluman ti wər ikna ʾlxəkum ʾhān-tānāt inalmadan aggotnen. Aytedam iman-nāśān a tānāt ʾkānninen. Asəllum-wa, ikfa imōṭṭiyan win ʾgān idaggan ʾn tāṣare ta n nōsluman.

ʾsəlluma wa n 1 : ʾlmisal ʾn mōṭṭiyan win ʾgān idaggan ʾn tāṣare ta n nōsluma.

Imōṭṭiyan	ʾngom	Amarāḍay
Wi n ʾgān muṣetan	Imayran win waṣṣarnen ʾn daggan ʾn tāṣare ta n ʾlfaqqitan ta n iru	Imayran win waṣṣarnen ʾn daggan ʾn tāṣare ta n ʾlfaqqitan ta n iru meṣ win n ʾzzaman
Imutag ʾn tāṣare	ʾlkəttaban n ʾsəssəyri ʾtīwāṣṣānnen: ʾlquran, ʾlkəttaban n ʾṣṣareya, ʾyyaḍ inaktban ʾtīwāṣṣānnen	. Ikannan ʾn maṣṣanān zun dāy lākkolan wi n ʾzzaman : lākkol ta məḍərrat, ta n gāregare meṣ ta dərusāt
Idaggan ʾn tāṣare	Təbokkaten, tifaliwen, daw eṣkan	Inan ʾn tālaq, simo...
Təgəyya/tiroṭ n tāṣare	Wəgey harkuk : imi s imi	Harkuk
Asəfrər/igi n təfa s tāṣare	Wər ʾlxəkum	Yur ʾlxəkum ʾd wər ʾlxəkum
Alwaq ʾn tāṣare	ʾlkām i tāra n ʾytedam	Wər itēmōṭṭəy
Təttit dāy tāṣare	ʾyyan s ʾyyan	Dāy taggayt

Imutag ən täyare	Wər ətəməttiyan, ətîwəşşānān;	Ǝtîməttiyan, ətwəgməyan dāy
	əl-kāmān i fərrəgaten əd deranan	lākkum i fərrəgaten əd deranan
Maşnaten ti xasil	Teyare d āyafaz n əlquran	Teyare d āyafaz n əlquran d
		təyyaḍ maşnaten
Awal n əsəssəyri	Awal n ākal yas	Awal n ākal yas əd tarab
Asəssəyri dāy tārab	Inalmadan win əggugnen dāy	Dāy daggan kul
	tāyare	
Sadadan ən täyare	Ǝddin yas	Ǝrtāyan : əddin əd təyyaḍ
		maşnaten
Fərrəgat n iguz	Təzzəwāt	
n əlxəkum		Təffölāt

Iməttiyan win əgān idaggan ən täyare ta n nəsluman əfālān-du imarwan ən bāranan mey məşşawəş ən daggan ən täyare. mey əlxəkum (Meunier, 1995).

Iməttiyan-wi, əmmārān idaggan wi dāy tətāggu teyare (kalasan), sadadan ən täyare, əmmək wa s tətāwāggu ta n täyare d əmmək wa sər za igu awedam tənfa s ta n täyare.

Igət ən məttiyan wi təgāy teyare ta n nəsluman, wər igdel as tossāy əd təmmattiwen fellas əşşəyəlān-nes əmōşān harkuk asəssəgri n əddin, tənfa n tāmāte, aşəfrər n āwedam əd tāmāte. Məşān, iməttiyan-wi əmmārān teyare dāy Nijər.

Ǝsəllum wa n 2 : teyare dāy Nijər; ləkkum i sādadan n əsəssəyri d əzzənəfan ən täyre ta n nəslumam

Irawan ən lākkole	Ləkkum i sādadan n	Ǝḍḍəkuḍ ən tayare ta n nəsluman
	əsəssəyri	dāy sadadan ən täyare
Lakkolen ti n təfaransist win	əyya	Wala
n əlxəkum		
Lakkolen ti n təfaransist win	əyya	Antəkkān
wər ila əlxəkum		
Almadarsaten	əyya	n
		A ogdān
Teyare ta n nəsluman əknān	əyya	hullen
ONG		

Teyare ta n nēsluman əknān Kala hullen
aytedam əyyad

Teyare ta n nēsluman ta n kala Hullen hullen
ālyadat

Asəllum-wa isāknu as teyare ta n nēsluman taha lakkolen kul har ti n tēfaransist yas, lakkolen tin iflās əlxəkum hullen.

Alwaq iyyan, lakkolen ti n tēfaransist yas ti wər əlxəkum, əsalmadan Əlquran fellas imarwan ən bāraran əgāmāynen awen dəy-sən. Lakkolen ti wər əlxəkum ti n ətāgginen teyare ta n nēsluman ətīwāḍān hullen, fellas imarwan n bāraran ārān lakkol n āzzaman təfrāgāt asəssəyri n əddin i bāraran-nāsān.

As d-iba awen, imarwan ətāggin bararan-nāsān yur əlfəqqitan ən kalla-nāsān alwaq wa dəy wər ətīšin lakkol.

Alwaq iyyan, bararan teyare ta n əlfəqqitan as ətīzārān ayora har du-za-āşşin “lakkol ta n ānassaratan”. As iga awen, tāra n tāyare n āytedam wər təzānnāmazlay: əlxəkum d ālyadaten, mey azzaman d əddin.

Izənnəməzliyan-wi ətāwāyān əlxəkum ad isənnəfrən ārāṭān wər əknən aytedam tāra.

Fel awen, əlxəkum era dəy Sadad wa n tāggayt ta n əssəyri d āyyud (PSEF, 2014-2024) ad iknu awen. Sadad-wen inna: “Takkolt ta təzzārāt ən wa n sādad, ad tāşşāggār əşşəyulan win ətwāggānen dəy daggan wi n tāyare ta n nēsluman win əsāssānayān fel ad etwāggu dəy lakkolen tāyare ta n nēsluman kul”. p16. Le PSEF (ibidem) odma as “a tānāt-əggəzān bararan wi wər nəgrew turagat n iguz ən lakkol”.

Dəy ak əzzənəf ən tāyare, Əlquran itīwāqbāl, ila tənəfawen aggotnen.

2. Əlquran amutag ən məşnat n əsəssəgri

Asəssəyri n əlquran iga s əmməkan əşşin: 1) ayafaz: ituf n Əlquran dəy āyaf əs tadhəlt n əlfəqqi; 2) Akatab: teyare n Əlquran iktābān s əfuş mey maşin imprimé (Godin, 2013). Fel ad tawəḍ teyare n əlquran deran-nes, imasassayran-nes ətāggin addabaratan n əsəssəyri aggotnen.

2.1 Əşşayalan n əlquran dəy addabaratan n əsəssəyri

Əlquran ikmāş sadadan əgānen edag məqqārān i mamakitan n ənnəslam əmōşnen: səmmoşat təgəttawan n ənnəslam, səḍişat təgəttawan n əddin əd təgəttawt ta n āsəbdəd n ālakam i Məşşina.

Däy zegzal, ad nännu zun Qardâwi (2006) as annəslam ikmâş əkköz zuyaz-win: Azayəz wa n ărâţän wər timəziy meş ddədätnen (Aqîdah), Ibadat (Ibâdât), Tassaş (Muamalât) d äşşareya (Charîa).

Izuyaz-wi əşyâlän əs əşşin əzzənəfan ən tässayen-wina: taşşaq ta iga anəslum d Allahu əd taşşaq ta iga anəslum əd tämatte. Hadis wa immärän tahharaga tolâyât (əkkü: les Quarante Hadiths de Nawawy), issəkna as əzzənəf wa n əşşin ənta as amakaţ n əzzənəf wa izzärän.

Fel-awen, Əlquran isâsäyru aytedam maşnaten fel ma təmoş təməddurt däy ədduniyat, arşəl n Ag-Adəm, əmmək-nes däy ədduniyat əd dəffər təməţtan.

Əlfiqqitan əhâkki, i äytedam əlmisalan fel təmattiwen tin əlkämnen i Məşşina əgrâwnen alxer n əlakam i Məşşina, əd ti wər nəlkem i Məşşina əgrâwän əlyədəran aggotnen fel wər das-əlkämniät. Tolas, Əlfəqqitan əhâkkin əlmisalan aggotnen alwaş wa däy əsâsäyryn timattiwen-näşan. Awen iga harkid imadlan ən Nijer.

Fel awen, imasassayran əhôrän ad äffin i nalmadan-näşan maşnat ən təməddurt, a däsän-əmmälän ărâţän əgânen əngôm məş amarađäy ənîməllälnen d Əlquran. Imutaş-wi (ărâţän əgânen əngôm məş amarađäy ənîməllälnen d Əlquran), əmôşän addabaratan n äsəlməd i äytedam (Aldjazâiry, 2011) igitan (Sunnat) n Annabi Maxamad (SAW). Sunnat ənta as aqqabal n initan d igitan n Annabi Maxamad (SAW).

Annabi, işşän-as, azzaman wa däş-du-itâzäbbät Əlquran (23 awaşay) tajnawen tin əmməkkännen fel ak anəslum əd tassaş-nes d ədduniyat. Awen a dd-inzaman əşşərəđan n ännəslam, d äsəssihi-näşan däş təməddurt ən tämatte ta n nəsluman. Fel təşərrot n äşşud wa iffa Əlquran i Annabi (SAW), kunduba nəşşän əmmək wa s iga aşşud-wen əd sadadan wi fel iga.

Əlquran imâl əmmək wa s du-ətwsäffäkkär, d əddəlil wa s du-ətwsäffäkkär s əmmək-wen:

« Əzäzzäbbät-du əlquran afrəş s äfrəş fel a täy-täşra sollan sollan i äytedam » (17 : 106)¹ « “Ma fel as əlquran wər d-iga azzəbi əyyanda” » “Nəgas awen fel ad iggəz iwəllan-näwän, tollas nəlfad-täş s əlluy.» (25 : 32- 33).

Əmmək wa s d-itwäffäkkär Əlquran da: (däş awa d-əssoylän, iməffəşşar ən Surat ta n 96) amənəy ən Malayaka Jibrina (ihân edaş n əlfəqqi-da) d Ənnəbi (SAW), imôş əlwaş däş illiyäş Ənnəbi hullen. Agaraw ən səmmoşat əllayaten ti n tizärät ən Surat ta n 96, iga dəffər əlwaş tələyay. Imûşanan n äfəşşər n əlquran (Əkkü təfir ti n daw) win əşşäbnen igitan wi n äfäkkər n Əlquran as tizärät, əşkätan-du əşşin əşşərəđan n əsəssəşri n Əquran əlânen əlmayna

¹Əddukađ wa izzärän in wa n əlbab (Surat) n əlquran, wa n əşşin wa n Əllayat.

hullen: 1) wər t-illa wa za igrəwǎn maṣnat wər illəyǎy; 1) kundaba ad ila awedam əlfəqqi as za təgu teyare-nes tənfa.

Zun dəy awa itwǎnnǎn dəy allayat ta n 106 Surat ta n 17, Əlquran izəbbāt-du antəkan antəkan fel ad iknu Annabi (SAW) maṣnat hullen imazalan ən məlayika. Igdäl-as axərđi n mazalan ɥarmat. Amaway n əmazal ənta a illǎn alaƣawal n əlluy n əlamad n Əlquran (Əlquran, 75: 16-18).

Əllǎn-tǎy əššin ǎrǎtǎn əmmǎrnen asəssəyri əwǎrnen əlfəqqi a za nəttəf-da: asəlməd dəy əlakam i fərragaten d əlwaqqan n ənalmađ, aggaz n əmmək wa s itǎwǎggu wa n əsəssəyri. Kudis iməyri ila alxalan əkmǎnen asəssəyri-nes, immǎkkǎn ad itwəgməy əddəlil n awen fel ad itwəsəmməgəl. Kudis wa n əməyri, təysude a iga a tǎy-d-əyyin imədawan-nes dəffər, ihôr ad əššǎnsin anniyat-nes fel addabaratan win za ətwəgginen fel ad eyru əntada. Ašənši n ənniyat təla almayna dəy asəssəyri d əsəlməd.

Əlquran inna: wər din-ittewǎt sadad wala iyyan (6:38). Fel əyyud n əytedam, igməy dəy eytedam ad əgin annizam fel ǎrǎtǎn kul əngəm za awa oşayǎn ǎrǎt wa məqqǎrǎn hullen (ədduniyat) d ǎrǎt wa məccəkǎn hullen, ǎrǎt ibbəyǎnen əd wa wər nəbbəyyǎn, ǎrǎt əylǎlǎn əd wa okǎyǎn dwrl.....

Igməy tolas ad itwəggu ənnizam fel awa immǎrǎn əytedam iman-nǎsǎn. Əlquran ikfa maṣnatən fel ədduniyat, tolas isǎssǎgra aytedam fel izallayan tin əgǎnǎt alyadaten əd təməkrusen ən təyəsawen n əytedam (əyyađ i məqqornen, əyyađ i zǎgrotnen...). Əlquran inna: izallǎyan-win wər əmôşǎn əššərəđan n əsənnəmifi mey asənnəmigər n əytedam, wər əmôşǎn ar əššərəđan ən zəddəyat n əytedam.

Azəzləy ən lamawan, arşəlan, tawšiten win əs ətǎggin aytedam ark afəşşər, asəlləyəy ƣas a iga ədduniyat, wər imməkkǎn ad əqqəlǎn əššərəđ n əlxalan-nǎnǎy. Fel əwǎn as, Ənnəbi (SAW) igrǎw-du dəy Əlquran harwa inaɥtǎn n ənnəslam asəssəyri n təwšiten aggotnen. Dəy mədawan n Ənnəbi (SAW) wi məqqornen ilǎy: Souhayb wa n ənnassara, Bilal wa n Etiyopi (amikwal), Salman ag amənokal wa n Iran d Araban aggotnen.

Əlquran okǎy əsənnəmifi n təwšiten, imǎl alxalan win əmməkkǎnnen. Əlmisal, albab wa n 23 (allayat 2-11) təmmǎl şəđiş alxalan wi n əlməxsud fel aggađ ən tesale n tənbe n ədduniyat d əljannat: iba n ǎdkal n əyaf dəy amud, ikuş n təməşşəđək, igi n əlwaşi, amud. Albab wa 25 (allayat ta n 63-74) təga isǎlǎn fel igi win olǎynen a ƣas təşşewađ əyyađ.

Nəşşənet : ǎrǎtǎn-win nənǎy-da, wər imôşǎn ar antəkkǎn dəy awa nəfrǎy ad nəlməd dəy

əlquran. Albarakat ta za nəttəf amarađay təmmär əmmək wa sər itâwäggu əsəssəyri fel təla tənfa i tāmattə. Əlquran işäktänäy-du as imaggan ən sädadan n əsəssəyri, immîkkän ad əmmälän təmuşt ən tənfa n sädadan n əsəssəyri. Sadadan ən täyare ihôr ad əkmâşän n ärätän kul, ärin i äytedam iyafawan-näsän, inalmadan əşşənän malfel s əyärin, deranan ən täyare ta itäggu. As iga awen, imaşän n əsəssəyri win əmməkkänen, əmôşän, win əhâkkinen isälän əgârin aytedam, ad win əhâkkinen maşnaten fel ədduniyat kul.

Əlquran imôş amənir i äytedam (Surat ta n 2, allayat 201). Allayaten aggotnen a əmmärnen fərragaten tin əmməkkänen ti axalas n Ag-Adəm. As iga awen, almayna n ämazđay n ämađal, alakam i Yalla day änakaw n ärk ärätän kul. Awen wər za igu kunduba ad əgräwän aytedam maşnat. Fel awen, imuşanan iwâr-tän əzuk ad əmälän i äytdem awa ihôrän əd awa wər nəmməkkän. Addajarajat ən maşnat əs fərragaten ən muşanan ətiwämälän dăy daggan aggotnen dăy əlquran (Əlquran, 39: 9) fellas win əşşänen əd wi wər nəşşen wər olen. Fel awan itiwänna as, agamay ən maşnat təhhîşşäl i aməslum kul kudis aləs mey tântut. Ənnəbi inna agamay ən maşnat immîkkän ad itâwäggu harwa yur təhut har təməttant.

2.2 Əşşəyəlän n Əlquran

Dăy Əlquran, əşşəyəl ən maşnat n əsəssəyri ən maşnaten iha idaggan aggotnen. Əlquran imôş amutag n əsəssəyri-nes alwaq wa dăy əsəssəyri tiyyad maşnaten ikmâş Əlquran. Fel awen, tifer zun teyare ta n nəsluman əd teyare ta n Əlquran olânät fella, wər täy-təlla teyare n nəsluman wər täyare n əlquran ket-nes.

Dăy ärät wa immärän əşşareya, Əlquran ənta a imôşän əlmisal i inəsluman (Ramadan, 1999). Ənta as sädad i əsəssəyri n əşşəriya d şəştanan kul win za ətwägginen əmmärnen ənnəslam. İmaşrayan dăy-as a d-ətâkkäşän allayaten tin əmoşnen əlmisal dăy ak əmmək. Əlquran wər igdel-awen. Imôş ärät a sər za əgin tənfa dăy əsəlməd, ayafaz, əlxissab əd maşnat n äşiwəl dwrln. Dăy tənfa-nes ta n maşnat n əsəssəyri, Əlquran imôş əddəlil n igi n təkəkayt ger nalamdan d əlfəqqitan-näsän, tolas, edag dăy za äşäknin aytedam fərragaten əd maşnaten-näsän.

2.3 Tadhəlt ən təyyad maşnaten a dd-əgmäđnen Əlquran

Təfir ta n “teyare n əlquran” təkəkayt almaynaten aggotnen a obäzän yur alamad ən täyare har alamad ən maşnaten ti n dərüsnen. Dəffər teyare ta n älafad n Əlquran, illäy attajwid fel ikannan ən täyare n Əlquran dăy ləkkum i əşşərəđan ən ta n täyare. Təlläy tafsir ta təmmälät əmmək wa dăy d-izzəbbät ak afrəş n əlquran. Awen a za igin inalmadan ad ägrin Əlquran hullen fel ma əgän əlxatatan əmmärnen əzzəbbi n Əlquran. Awen immâr idaggan

win dāy d-izzəbbāt Ɛlquran (Makat d Madina). Tolas illāy awa osāyān allayaten n Ɛlquran kudis allayat əyyat təsāmmāttāy awa kəmmāš əyyat dat awa. Fel adi, attaliban ən tǎyare ta n ǎlfaqqitan as əlāmmādān tarab. Azaladay harwa inaṭṭan ən tǎyare ad əlāmmādān inalmadan tarab dāy lākkolen tiyyad.

Dəffər ənniyat ta tətāwāggāt i tənəyruf d āwa ikmāš Ɛlquran, analmad ad iššən, edag wa iha dāy əlquran dāy ləkkum i təzunen-nes tin ətwāššānnen 114 n ǎl bab mey ta n 60 n izbi. Tiz/unen təyyad, ətīlāl-nāt i imušanan n Ɛlquran tēyare n Ɛlquran ger karaḍ mey əšša aḍan (Godin, 2013).

Azaladay, əlāntāy əlkəttaban əhâkkinen addabaratan n āzəgzəl n ǎlwaq n ǎlamad ən tǎyare n Ɛlquran. Iyyad dāy-sān əqqəlān əlkəttaban n əsəssəgri n əlluyay n tǎrabt day lisetan. Illāy tolas, addabaratan zun ta n Salifou (2010) “Mašnat ən tǎyare n Ɛlquran dāy 12 əttijalan. As iga awen, addabara ta n ǎlamad ən tǎyare n šəkkulan ən tǎrabt, təzrāy ta n ǎlamad n ǎlbaban Ɛlquran.

3. Teyare ta n nəsluman təddew d ǎlmad ən tǎrabt

Dāy Nijer, igət n ǎttaliban wər əššenān tarabt. Alwaq wa dāy əššāntin tēyare; wər əššenān awal wa dāy iktāb Ɛlquran. Awen imôš əlyib dāy mašnat-nes, fel adi, əfəqqitan awalan n ǎkal a sər əsāsāyirin.

Æşşənät 2: Asəssəyri ən maşnaten ti n əkmâş Əlquran, kunduba maşnat n əddin hullən əd maşnat n əwalan. Awalən ən kalla fel əfəşşər d əsəssəgri əqqälän awalən n əsəssəyri d əsəlməd n Əlquran. Awalən-a, əkmâşən təfir ti n əlməxsud oşâynen fel əfəşşər d əsəssəgri n Əlquran s əlluy. Fel aggađ ən deranan n əgrawa n sâlan fel Əlquran ger nalmadan d əlfəqqitan-nâşan, əllän-tây əddəbaratan win ətâwəgginen i Əlquran yas-nes. Əşşəylan ən Bucaille (1976) əd win Mohamed (2010) əşşəknän as əllänät-tây maşnaten aggotnen a dd-ətwänzämnen dâý əlbarakat n Əlquran. Awen a igän as Əlquran itâwây as maşnaten təyyad.

3.1 Yur əwal n ənalmađ har wa n Əlquran

Awal n ənalma dâý tətâggu teyare n Əlquran ta n ärşəl. Awen iga har yur nalmadan wi n məqqärnen.

Alwaqqan ən täyare əmôşän n Əlquran, əmôşän alwaqqan ən lamadan aggotnen: alamad n äşiwəl wa işşän awedam təzzar, dəffər awen, agaraw n irawan ən maşnaten əmmärnen ənnəslam. Dâý əwalan-nâşan d əlyadatan-nâşan. Məşan əlaq əlaq, Əlquran işəşşän-tän ärätän əggügnen ikalla d ättarixan-nâşan. Teyare əlakam a təga i əlkəttaban ənnəfrännen. Əlkəttaban d əwalan n äytedam dâý za igu wa n əsəssəyri əlwaq kul wa dâý za tägu ta n täyare, meý igət wa za tägu.

Teyare dâý əlkəttaban tətîzär-as ilamadan win nətšan fel səlluman. Alwaq ən tänyare wa iggoläzän ənalmađ wa ifrəgän, ifrəg əlamad n ənnaxwi, akərruş ən təfir ən tärabt. Əlkəttaban wi n *Ibn Kathîr* əd wa s ətâwännin əşšin wi n *Djalal* a sər ətâfärän. Yas əlkämän-âşan attafsiran win zun wa n *Suyutiy* d *Ourtubiy* as odmän as ikna hullen?

Alwaq kul wa dâý itâwärdäl əlquran meý itâwäyru, imôş emazay n əsəssəyri-nes. Inalmadan əgäräwän yur win əllänen dat-sän meý yur əlfəqqi-nes əlwaq wa dâý za əşyälän s əlkəttab wa meý wa. Ak əyyan iyârri s əmmək wa s idôbät. Tişerra n Əlquran əd məşnaten wər ətîməzziyän. Ak iyyan ila əmmək wa s iyârri, əmmək wa s tətâggu teyare-nes s tädhəlt n əlfəqqitan.

Ayrud

Teyare n Əlquran təgâ s əmməkän aggotnen dâý kalla ən Nijer. Əmməkan n əsəssəyri n Əlquran, əggäzän attarix n əsəssəyri dâý Nijer; məşan ətîmətşiyän, ətâmätşiyän. Məşşan

iməttiyan-win wər əmmerən ar əmmək wa s tətawəggu ta n tayer. Sadadan əd tətiiyan ən nalmadan wər ətıməttiyan.

Fellas teyare ta n əsluman tətıwara hullen, teyare ta n nəsluman təqqāl ərəzəy sər za əgin tənfa hullen fel tətıt-nes. Iggôlâz-du əmmək wa s za igu awen. Awen ifrâg ad igu fellas annamod n əsəssəyri wa aynâyän ən Nijer isihādādän fel əlməxsudan. Iməttiyan n əssəyri dəy Nijer win du-za-əlkəmnen, immîkkän ad əgin fel əlyadaten ən Nijer fel kannan ən lakkolen dəy Nijer.

Elkəttaban

Références bibliographiques

Aldjazairy, A. (2011). *La voie du musulman*. Maison d'Ennour

Al-Qardawi, Y. (2006). *La foi et la vie*. Traduction de Dabback, C. Arrissala.

Atoui, H. (1978). *L'Arabe langue vivante*. EDICEF/NEA

Bucaille, M. (1976). *La bible, le coran et la science. Les Écritures saintes examinées à la lumière des connaissances modernes*. Seghers.

Coulibaly, M. (2010). *La formation des enseignants au Niger. Formation et profession*, Avril 2010. 1(17),41-43

Draz, M.A. (1999). *Les hommes à la découverte de Dieu*. AlBouraq. Beyrouth. Liban.

Godin, A. (2013). *Les sciences du Coran*. Alqalam

Hamani, Dj. (2007). *L'Islam au Soudan central. Histoire de l'Islam au Niger du VIIe au XIXe siècle*. L'Harmatan

Hamidullah, M. (1410H). *Le Saint Coran et la traduction en langue française du sens de ses versets*. Complexe du Roi Fahd. Médine

Mahamane Mahaboubou M. S. (2017). « Recompositions et dynamiques de l'enseignement arabo-islamique au Niger : le cas de Zinder ». *Cahiers de la recherche sur l'éducation et les savoirs* [En ligne], Hors-série n° 5 | 2017, p. 75-99. Consulté le 16 janvier 2022. URL : <http://journals.openedition.org/cres/3120>

Mohamed, Y. K. (2010). *Gloire à Dieu ou les milles vérités scientifiques du Coran*. Le bureau de prêche de Rabwah. Riyad. Arabie Saoudite.

Meunier, O. (1995). Enseignements de base, politiques d'éducation et stratégies éducatives en milieu haoussa : le cas de la ville de Maradi (Niger). In : Lange Marie-France (ed.), Martin Jean-Yves (ed.). *Les stratégies éducatives en Afrique subsaharienne*. Cahiers des Sciences Humaines, 31 (3), 617-634.

Meunier, O. (dir.,2009). *Variations et diversités éducatives au Niger*. L'Harmattan

Ramadan, T. (1999). *Être musulman européen*. Tawhid

République du Niger, Institut national de la statistique. (2012). *Recensement général de la population et de l'habitat*. INS. Niamey

République du Niger. (2014). Programme sectoriel de l'éducation et de la formation 2014-2024.

Salifou, L. (2010). *Savoir lire le Coran en 12 séances*. (2è ed. 2020). Alfurqane. Niamey

Sow, A. Z. (2020). Rapprocher le milieu institué du milieu instituant : Une mission attendue des comités de gestion décentralisée des établissements scolaires, CGDES. *Sociotexte*. Août 2020. (7) 196-211

Annexe : quelques exemples d'exercices d'application (à adapter selon les besoins).

Exercice1 : supports didactiques pour formateurs d'enseignants du cycle primaire

A partir du corpus cité dans ce chapitre que vous complétez avec d'autres documents pertinents, dressez une liste de 10 documents à base desquels les enseignants peuvent préparer des cours sur l'histoire socio politique et économique de l'espace nigérien.

Exercice2 : mathématiques et calcul pour élèves du cours élémentaire

Le Prophète Mohamed (PSL) avait 40 ans quand l'ange Gabriel lui rendit visite pour la première fois. Il décéda 23 ans plus tard. Combien d'années a-t-il vécu en tout ?

Exercice3 : instruction civique et morale sur la paix au premier cycle du secondaire

Après lecture du pacte de Hudeybiyyah signé entre le Prophète de l'Islam et des tribus polythéistes de son temps, tirez deux leçons de morale sur des stratégies de retour à la paix se trouvant dans ce récit.

Exercice4 : dissertation de philosophie au second cycle du secondaire

Le travail est-il une punition divine ? Répondez à cette question sous forme de dissertation en illustrant vos propos par des preuves tirées du Coran et des hadiths prophétiques.

Albab

Təmuşt n Afəriq əd tədhəlt ən Marwan dəy ləkkolen : mani əmmək wa dəy za idâwän

Mohamed Moctar Abdourahamane

Təzəgzəlt

Albab-wa immâr awa osäyän ləkkol, alyayal (imarwan ən bärar) dəy təmuşt n Afəriq. A irəwan, ləkkol əd marwan ən bäraran zu aknawan a əmôşän. Azaladəy ləkkol əd Marwan ən bärärän anəmədhəl a ətəggin fel imarwan ənnəttäfn d äyyud ən bäraran-näsän. Dəy älyadaten n Afəriqqiya, tayara n älyayalan, wər tösseryas taşşaq ən marwan ən mäyran əd ləkkol.

Albab-wa iga dəffər təgmərt ən sälän əd maşnaten dəy əktâbnen harkid fel älyadaten ən Nijer. Albbab-wa, işşəkna tolas as taşşaq ən marwan ən maryran əd ləkkol, wər tətəggu harkuk s əmmək wa ihôrän, işşəkna aşşahat ən marwan fel ləkkol. Fel awen, fel tənfa n ləkkol alba-wa iga ənnəsixatan i muşetan fel igi n marwan ən bäraran dəy awa immärän ləkkol kul.

Təfir ti n əlməxsud: ləkkol, imarwan, iguz, alyadat

Təzugəst

Awa osäyän imarwan ən bäraran əd ləkkol iqân eyaf ən magažan ən ləkkol. Dəy ättarix, äyyud wa n äyiwan əd wa n ləkkol əzlâyän hullen. Elan ətâkâyän, ləkkol ab-as təmôş « edag ən maşnat » təqqäl ləkkol ən tāmattə. Harwa a irəwän, ləkkol əd tāmattə zun aknawan a əmôşän, amarađäy, imarwan adahal a ətəggin ləkkolan, fellas imarwan əgränin as immikkän ad əggəzän əşşayalan kul win əmmärnen äyyud ən bäraran-näsän. Azaladəy əlânät-täy ənnəyaten aggoten n äşşay ən ləkkolen əd təmättiwen (Maubant & Leclec, 2008). As imarwan yas a ənnəttäfnən əd täyare n bäraran-näsän, muşe əntata inittäf əd kalas-nes yas, wər ətinəmişin, teyare wə za təgu s əmmək. Məšan, kudis aytedam kul win ənnəttäfnən əd ləkkol ənämännakän, as iga awen teyare ad təknu hullen.

Igət n ənnizaman win ətwäggänen fel äyyud ən bäraran, əşşəknän as imarwan win ənnəfläynen əntane a əsädäggänen I muşetan hullen (Asdih,2012). Awa əgânin muşetan I marwan ən nalmadan ogär əddəlilan n iba n äşşa n bäraran ləkkol yas.

Igət ən muşetan, yur-san imarwan wi wər əhənniyän wər əşyelän əd täyare ən bäraran-näsän. Win ənnəttäfnən əd ləkkol hullen, əntanayda əqqälän aytedam a tən-əşşəsnen hullen. Ark təfir təyyađ zun: ‘‘abrəyəđ ən ləkkol’’ (Lorcerie & Carvalho, 2002), ‘‘wər əfregän äyyud ən bäraran-näsän’’ (Lorcerie & Carvalho, 2002) ətâwänninät fel marwan əyyađ as odmän as wər əfregän äyyud ən bäraran-näsän. Muşetan əntäne wər əhənnəyän ar timuyutar ən ləkkolen ti n

əmmânen iba n ərrezəy ən Marwan. Inalmadan a ətâqqälne almawakilan ən mušetan yur Marwan-näsän (Maubant & Leclerc, 2008 ; Asdih, 2012).

Mədranan ən təmattiwen fel läkkolen dəy Afəriqqiya təmôş tugit n igi n bāraran dəy läkkol. Məšan amarađay igət ən marwan ărän ad ägin bāraran-näsän dəy läkkol ti n äzzaman. Dəy Afəriqqiya əngən za dəy Nijer, igitan ən marwan a əkâninen tətitt ən tăyare n bāraran mey agaraw-nes dəy tăyare, fel awen as ətâggăzän imarwan tiyawšiwən ən läkkol hullen. Əmmək a fel za nənnu imarwan əkkulän əd tăyare ən bāraran-näsän hullen.

Albab-wa iktâb dəffər fârakta n sällän fel kətbən əd maşnaten əmmânen teyare. Deran-nes wa măqqārän imôş aşəkni ən tənfa n tädhəlt ən marwan dəy äyyud ən bāraran dəy ləkkum I älyadaten ən təmattiwen. Deranan wi măccoknen əntâne-da:

- tehakke i mušetan izuyaz n ägaraw ən tädhəlt ən marwan dəy ləkkum I älyadaten ən təmattiwen;
- əššəyəl s älyadaten ən təmattiwen fel ad igrəw muse tädhət ən Marwan ən mayran;
- emel I mušetan təkarsiwen tin əmməkkänen fel ad əgrəwän tadhəlt ən Marwan dəy əššəyəlan n əsəssəyri d äyyud.

1. Ayyud wa n älyadat dəy təmuşt ta n Afəriqqiya

1.1 Almaya

Ayyud wa n älyadat ikmâş təmuşt ən təmattiwen n Afəriq². Ayyud wen imi s imi, aşawađ, d äsəkbəl, tammajala, isəwat takbəst as itäggü. Anəməttaf, anəmədhal aşfərər ən təmattə əntane a fel iga ayyud.

Deranan n äyyud dəy təmattiwen ti n Afəriq əmmârän aşəššəgdi n äytedam. Əššəyəl wa măqqārän imôş təməddurt, fel awen as alwaqqiyan iməttiyan əzzəwen (Sawadogo, Dugué, Rodriguez & Ouaba, 1994).

1.1 Edag marwan dəy äyyud wa n älyadat dəy Nijer

Ayyud wa n älyadat dəy təmattiwen ti n Nijer ənnəsixa a imôş. Alakam I marwan, mey wäššera kul a əmôşnen təmankayan n ənnəsixatan wi n təhâkku təmattə. « Dəy Nijer barar

² Alxalan təmuşt n Afəriq-da : «tawšit, anəmədhal, asənnəftəy, annəmigər dəy tawšet, awal, taşşaq d älwəq d əməzduy».

Təmuşt n Afəriq təla sattemalan-nes əmôşnen : tawšit, anəmədhal, asənnəftəy, annəmigər dəy tawšet, awal, taşşaq d älwəq d əməzduy.

Wər nəfreg a dəwän-nəməl albarakatan ən təmuş n Afəriq. Təla n äladab wa ənâkăwän izeriyan, tara əmoşän, tidət əntane a əmoşnen deranan wi n əlməxsud.

wər za illəm dat wāššera wər ikkeṣ Iyateman-nes, tolas tanṭut wər za tāffu imənšiwān meṣ aman I āytedam əyyaḍ wər tēgārāffāt » (Daouda, 1991, p. 121). Tamatte a tēmmālāt alyadaten ṣas ad tēšāššāl aytedam igi-nāšnāt (Moumouni, 1968). Aṣasād n āyyud ən bārār wər imōš əlyib ən marwan-nes ṣas. Alxalan win əmməkkānen əntane as əgānin « *tabi'a* » ṣur ʿĪtəfənan. Ayyud wa olāyān ənta as "*Tabi'a korey*" wa lābāsān ənta as "*Muguya tabi'a*" » (Daouda, 1991, p. 121)

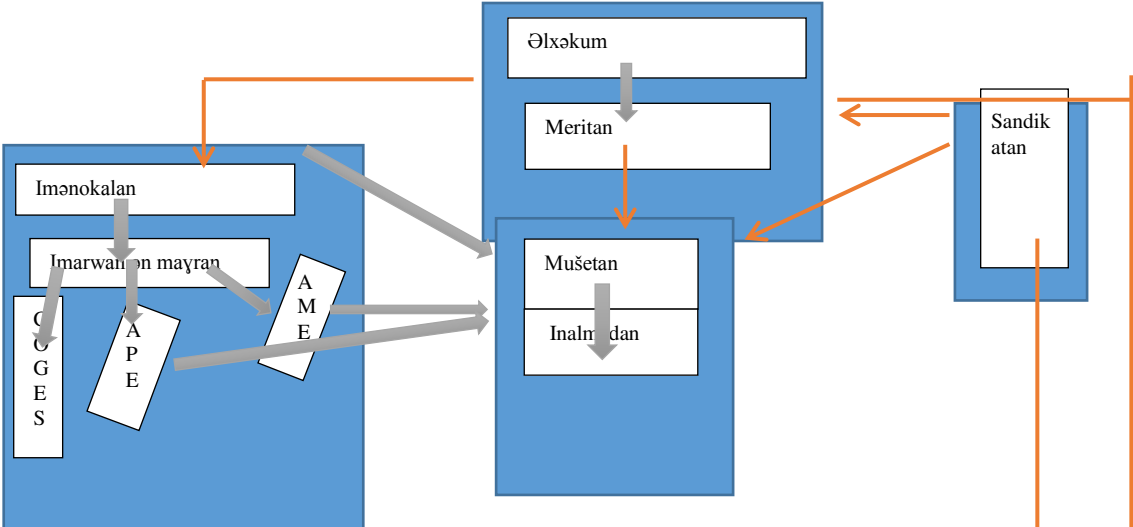
Məšan, imarwan ən barar əntane a ətāgginen ayyud wa n əlməxsud fellas əntane a ətāfāren āyyud ən bāraran. Anna ənta a tēnnəttāfāt əd bārār as tizārāt fellas ənta a tāy-təsāmāgalāt, tətāggās ārāṭān kul win əmməkkānen fel ad idwəl s əmmək. Təbarart ənta as ayyud-nes təwār-tāy anniyyat n ānna hullen fellas, anna-nes a das-za-təssəlmədāt əmmək wa dāy za tēqqəl tanṭut. Abba ənta, əššəyəl-nes asəlməd I bārār əššəyələn əd təximi dāy ədduniyat. Abba ənta as ihōr ləkum I as dāy əššəyəl wa itāggu (amagyak, amawal, aw mamala). Dāy asəkbəl ad ilāmmād barar əššəyəl n ābba-nes dāy ālyadat.

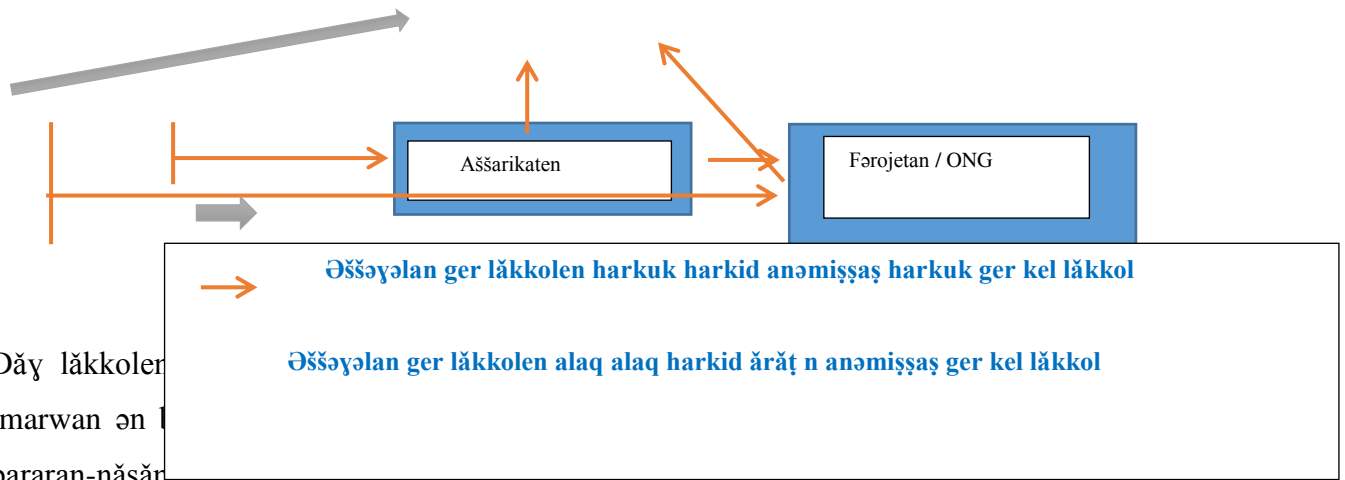
2 Ayyud wa n lakkol dāy Nijer

2.1 Əssiyasat ta n āyyud

Dəffər ələstixlal, addawalaten n Afəriq əgānāt lākkolen wa s ətāwānnin “lākkolen ti n dəffər ələstixlal”. Azaladaṣ, Afəriq tēla ṣədiṣ irawan ən lākkolen tin əkkoṣāt dāy azzaman win tēla (təngələšt, təfaransist, tasfayolt, fortigal, təlmant əd tarabt). Harwaḍa lakkol ta n Nijer ihet adəriz ən tēla ta dās-təga Farans zun addawlaten ti n tēla Farans əngom. Teyare dāy Nijer harwaḍ isaggawaran wi ger āddawlaten a das-əgānnin awa za igu fellas ənta a əhākkinen igət n āzrəf n əsəssəyri. Meunier (2008) iga isālān fel igi n faššan ən sāggawaran iyyaḍ dāy lākkolen ən Nijer ṣas inna: «Isawetan ən lākkolen tahharak/aməššəwər a əngān dāy Nijer».

2.2 Əššərəḍan ən tədhəlt ən marwan ən bāraran dāy lākkolen

Däy läkkolen
imarwan ən
bararan-näsän,

bärraran immikkän ad:

igi n bäraran däy läkkol;

əššəhəššəlän bararan-näšan ašša n läkkol;

əşşənän əššəyəlan ən läkkol;

əşşənän əmmək awa s təşyäl läkkol;

əgməyän isälän fel täyare n bäraran-näsän;

ənnin awa odmän I imuzaran ən läkkol fel ərətän kul win əmmärnen läkkol (deranan, ašəggər, iməttiyan, awa itâwäsäyri, əmmək wa s itâwäggu asəssəyri)

əff-in azrəf

əggəzän axakam ən läkkolen.

As itwägga däy awaṭay 1989, asaggawar ən marwan ən maṭaran (APE) deranan-nes-da:

Ašidəw ən marwan ən mäṭran fel ad ənəmännəkän fel əššəyəlan win za əgin däy tənfa n läkkol;

Asənnəmännək ən maṭran, imuzaran əd nalmadan;

Ikannan n əmmək wa s itâwaggin əššəyəlan däy läkkolen;

Igi n sälän i marwan ən bararan fel awa immäran teyare d älamad;

Dəffər, APE, illäy asaggawar n ännatan ən maṭran (AME) ihəwän däy təllit ta n Nobanbər 2005. Fel asuyəl n əššəyəlan əyyaḍ däy meritan, itwägga asaggawar ən magazan ən läkkolen (COGES) däy ak läkkol.

Dəffə isaggawaran-win, alwaq iyyan, imarwan ətâwäyän-du tädhəlt-näsän as əgräwan əlyədəran iyyaḍ lakkolan zun, eqqad, ayašad n aman dwdrln. Aššela-wa imôş əlmisal təkarsiwen tin ətâwəgginen i läkkol.

2. Təmattiwen əd läkkol

Däy Nijər, kudis əlxəkum itäggu kokaritan aggotnen, harwada, aytedam aggoten wər əfregän ašša n läkkol, aytedam aggotnen wər ären igi n bäraran-näsän däy läkkol. Iggət ən marwan,

lakkol (ta n ännas̄saratana) wər tənfa wala iyyat dāy äyyud ən bāraran. Məššan äran teyare ta n nəsluman hullen; tära n täyare ta n nəslum ifrād ad iqqəl əddəil wa fel wər ären lakkol ta n ännas̄saratana française (Barreteau & Tiné, 1999).. fellas

Təmayatirt ən lakkol-nāna, wərge tin-nānāy. Fellas, sadadan-nes wər ənəmälälän d älyadaten-nānāy, attarix-nānāy, təmušt-nānāy, tənfa-wen-nānāy, amer-nānāy wər za tənfa wala. Əlmisal, barar wa n Erof, harwa əjil wa dāy iggāz lakkol iššan wa za iqqəl as iyrad täyare. Nəhānnāy bararan-nāsān ətāggin ärätan hoššāyenen fellas lakkolen-nāsān orān-āsān azayəz. Da yur-na ayarad ən täyare ənta a olän d iba n əššəyəl. Immikkän, Inibersite ad təssəlməd ärätan əlānen tənfa i ämaḍal.

Pr Djibo Hamani, Historien, AIR INFO, 26 septembre 2018

Azaladay lakkol ta d-əkkōšen dāy kufar wər tənämälläld d älyadaten ən təmattiwen ən Nijer. Awen, ənta s iyan dāy əddəlilan wa məqqārān as aytedam wər ətəggin bararan-nāsān dāy lakkol. Tolas, lakkol təzämmāzzāy bararan əd tātmatte (əddin, alyadaten) (Moumouni, 1968). « Lakkol əzḍan a təsāyal bararan, wər əššenän fus. Məšan ordey-as alyib in-nānāy ket-nānāy. Əlxəkum ila əlyib-nes nākāney imarwan da nəla wannānāy » (isoyal Amuzar n Asaggawar n Aggaz ən lakkol təyyat dāy Agadas).

« Dəffər karad elan dāy lakkol, əysādän iman-nin as ogey awa təqqəl təbarart-in. Wər tədrew fus d ānalmaḍ. Wər təššen akatab wa la teyare, wər əššenāy awa za ägāy » tənna Fatmata anna ən təbarart. Ənta Elxaj Ama emaraw ən barara iyyan inna: « lakkol wər təmōš awa təmōš əngom. Dəffər a nətāqqāl, wala a iššanän əmmək wa dāy za nāknu tayara-ta »

Məšan ənniyat n äytedam tofār-du iqqul ən lakkol. Takkayen aggotnen ətīwāggänāt fel awen. Anaktab iyan *Cheick Hamidou Kane* iga əlkəttab fel awen: taššaḍ ta iga äyyud wa n älyadat, wa n əlquran əd lakkolen ti n äzzaman ta təsādmit i äytedam ikannan ən təməddurt-nāsān. Azaladay, imušanan əd marwan əḍḍāzän əd lakkol wər nəṭəṭəf alkawalan-nes əšāššälän i äytedam.

Mušetan ənta, awa odmän fel lakkol-da:

- imarwan əddəhəlän lakkol (wər du-ətīšin iməniyan, as tən-təyure wər d-ətīšin);
- mušetan äran dāy marwan ən nalmadan alxalan win əmməkkänen, win əsākininen as äran bararan-nāsān ad äyirin;
- imarwan əhōrän ad əqqəlän imadhalan ən lakkolan, wərgey aknawan ən mušetan a əmōšän, əhōrän ad əššärin bāraran-nāsān lakkol;
- imarwan wər əššəgərän awa ətāggin bararan-nāsān.

4. Ɛššəyələn marwan dăy azzaman wi dăy ɛlâmmădăn barar

Tidət ən marwan təkmaš dăy zun təfir-tin: alyayal yaggen, aməzzəy, akənnaš, tăra n ănnatan băraran « wala a innəttăfăn dər-săn ». Alxalan iyyad wər əsəfirăn alyayalan wi n ăftăyan (Thin, cité par Asdih, 2012 ; Turney et Kao, 2009).

Dăy Afəriq aytedam win əhănen alyayal iyyanda igət a əgăn tolas itîməttiyan a ətăggin alyayalan hullen Aldegheri (2010) ișšəkna as alyaylan ətâmăttăyan hullen fellas ɛlkâmăn i ăzzăman. Iməttiyan-win əmmărăn izəlfan fellas asəmməttəy a ətăggin tașšaqa ta ger ăləs ad hannes d əyyad imarwan.

Dăy Afəriq ta n Ăttaram, imarwan wər əmôšan anna d ăbba yas (Cissé, Fall, Adjamagbo et Attané, 2017). Awen as illăy ălyayal təhă tantut əyyatda, mey tədođen aggotnen (igət ən yawnatan), mey barar isədwal emaraw iyyanda, iməzziyan, bararan wər nəhəw dăy yawnatan (Marcoux & Antoine, 2014). As iga awen, imarwan ən băraran əgărăwăn timəyutar dăy ăsədwəl-năšan.

Dăy awen, tașšaqa ta ger marwan əd lăkkolen wər təmôš ar təffa n sălăn i marwan ən băraran alaqa alaqa. Mušetan əd muzaran ən lăkkolen odmăn as isălăn win əhăkkin i marwan ən bararan əgdăn; imarwan ətanedada odmăn as isălăn win tăn-əhăkkin yas a dər əhôrăn. Isălăn-win wər əmmerăn ar esawa wa təgăy lăkkol, mnašan, wər ihəkku isălăn fel awa ɛlâmmădăn bararan, əmmək awa s ităwăggu asəssəyri. Imarwan wər əșšenăn as ɛlăn turagat ən mașnat n awa ɛlâmmădăn bararan-năsăn d əmmək wa s tăy-ɛlâmmădăn. Igət-năsăn harkid win əyrănen odmăn as sadadan ən tăyare d əmmək wa s tətăwăggu, wər immer ar lăkkolen yas. Amuzar iyyan n ăsaggawar ən măyran (APE/E) ən Nijer inna: « əzuk wa iwărăn imarwan wər imôš ar: adahal n əxəkum dăy ašəggər ən bararan. Nəgămăy dăy marwan ən băraran ad əgămăyan isălăn ən băraran-năsăn yur muzaran ən lăkkolen dər əyyat mey sənəttət təlil dəffər affar ən lăkkol (isălăn a dd-əgmadnen əljərid AIR INFO wa n 26 settanbər 2018 ».

Awa oșăyan alyayalan əd lăkkol wər iffôlăt, ətâmăttăy kudis imarwan ən bărar əyrăn mey wər əyren, kudis əyrəm a əhăn mey agama. Dăy Nijer, imarwan əssîgădăn i lăkkol ad-tăgu ărațăn kul i băraran-năsăn. Imarwan əyyad ab-as ənnəttăfăn d ăyyud ən băraran-năšan. « Nəssigăt muša ad igu ărațăn kul dăy daggan-năny. Wər za igu ar awa s ifrăg igitan. Năkkăne imarwan a iwăr əzuk n igi n ăzrut n ăyyud ən bararan as d-ošan ayiwan! » tənna n ămaraw iyyan. Awən wər imôš abəyəd ən băraran kulkul, fellas dăy igət n ălwaq, imarwan ətăne a ənnəttăfnen d ăyyud wa n taje n băraran-năsăn.

Dăy awa əmmărăn lăkkol, alwaq iyyan imarwan əzrəf ən tăyare n băraran-năsăn yas a dər ənnəttăfăn.

Imarwan əyyađ, lakkol a əsâwărän əzuk n iba n əlluğ ən tàyare. Emaraw iyyan inna: « lakkol-nänây təqqäl ider, kundəba asəmməttəy n əmmək wa s itāgu asəssəğri dāy kalasan a za tāknu ».

Əyyađ imarwan bararan a əsâwărän əzuk wa n iba n əlluğ ən tàyare. Imarwan win ətwəşəştännən dāy əljərədan ənnän: « wər əlen alwaq ən tàyare dāy äyiwan, məšan, əlxəkum itāggu fərragaten-nes fel ad äğrin bararan » As iga awen, çur-sän, əşşəğəl ən marwan wər imôş ar ad ətâşşin bararan lakkol. Awen a inna emaraw iyyan əs təfir-ti: « imarwan, əhôrän ad ətâwäyän bararan-näsän as lakkol ad əyârrin »

5. Maşnaten ən marwan tin əmmärnenäyyud ən bararan-näsän dāy Nijer

Annizām itiwäggän dāy Nijer işşəkna as igət ən mayran wər igərrəwän ar asəddəwi çur marawan-näsän (Daouda, Abdourahamane & Chékaraou, 2015). Əyyan annizām itiwägga fel tühəlt ən mayran dəffər lakkol dāy lakkolen ti mađroynen. Ənnizām isəffäkkär-du əşşəğəl wa ətāggin imarwan hullen, fellas əntäne a ərâzzämnen. Imarwan aggotnen ənnän arazām ən tàyare təyyat dəffər lakkol, izänämäzlay inalmadan hullen (Abdourahamane, 2015, p. 213). Fellas inalmadan əyyađ wər əğərəwän tadhəlt ən marwan-näsän as iga awen wər za əğrəwän təyare ta dəffər lakkol. Imarwan aggotnen wər orden fel əmmək wa s bāraran əyyađ əğărəwän təyare ta dəffər lakkol əyyađ wər tāt-əğərəwän.

6. Məni əmmək wa dāy za əggəzän imarwan əgğaz ən lakkol

6.1 Maşnat n älxalan ən marwan fel awa immärän təyare n bāraran-näsän

Imarwan, ənniyät-näsän təlla ger äyyud wa n älyadat d äşəfrər n igitan ən lakkol. Wər əfrəğän adahal ən bāraran-näsän harkuk fellas wər əşşənän əmmək wa dāy za tày-ägin fel wər əfregän igi-nes (Fotinos, 2014a).

Əllântäy iriwan n älxalan aggotnen əmmärnen tengare n bāraran dāy lakkolen:

win odmänen as təyare n bāraran-näsän lakkol ças a təwär;

alçayalan win əlänen ənniyaten olâynen məšan wər əfregän äräť, əsâyalnen i bāraran-näsän annasixatan ən muşetan, amma çur-sän lakkol anafťäy a imôş;

Alçayalan wi wər nəşşen awa za ägin fellas ənnän wər əfregän əşşəğəlan əs maşnaten ti n muşetan;

Imarwan « win əşşänen äraťan fel tàyare » əyränen hullen əfrəğnen ikannan n ännəsixatan ən muşetan əsänäfrännən dāy ənnəsixatan ən muşetan.

Iba n fərragaten ən marwan itâwäy-du « iba n tädhəlt ən marwan kundaba as ənnän muşetan a d-äwəyän tadhətl-näsän » (Feyfant & Rey, 2006). Imarwan ärän ad əşşənän awa osâyän lakkol d əşşəğəlan ən bāraran-näsän. Awen, əddəlil-nes ikuş dāy çäfawan-näsän ärk äräťän kul d äsəssəğri-näsän ma itāggin dāy lakkol dāy tākkağt.

6.2 Məni əmmək wa dəy za əggəzən imarwan əggəz ən ləkkol

Kudis ərən imarwan adahal ən ləkkol, kundaba ad əlkəmən i əşşərədən d əşşəyəlan win tıra ləkkol. Kudis imarwan wər ərən ad əlkəmən i əşşərədan-win, awen iqqal zun tugit (Périer, 2012). Tadhəlt ən marwan təfrəg ad təqqəl ərətən əgğotnen. Illəy amuşan iyyan Epstein (2010) a iga ən nizam fel maşan ən tədhəlen tin əfrəgən ad əgin imarwan; əntənəyda:

- asəssəyri n bərarən dəy əyiwan;
- ayyud ən bərarən fel deranan n əddawalat;
- amənəy əd muşetan fel təgərrot n əşşərədan ən ləkkol d əşşəgər n əşşəyəlan ən bərarən dəy ləkkol;
- iguz n əşşəyəlan kul win əmmərnen ləkkol;
- adahal ən ləkkol s lalan n əşşəyəl harkuk;
- iguz n əşşəyəlan n əggəz ən ləkkol.

6.3 Igi ən marwan ən nalmadan dəy əşşəyəlan ən ləkkol

Azaladəy, tadhəlt ən marwan təqqəl əşşil dəy awa əgānin muşetan. Fellas, ləkkol d əyiwan anəmədhal as imikkən ətəggin ad ənəməgin. Ləkkol təmōş edag n ayyud ən bərarən, aytedam kul ərən ləkkol ad təgu s əmmək fel ad əyri bararan (Durning, 2006). As iga awen, immikkən muşetan əd marwan ən bərarən ad ənəmənəkən fel əmmək wa za iqqəl anəmədhal-wen. Ənnizaman əgğotnen əşşəkən as ənəmənəkən muşetan əd marwan ən bərarən təyare ad təgu s əlluy. (Feyfant, 2011) fellas bararan ad əgrəwən hullen. As iga awen imarwan ələn tənfa dəy əggəz ən ləkkol.

Ləkkol təhər ad təgməy tadhəlt ən marwan hullen. Anəmədhal wa ger ləkkolen əd marwan ən bararan, ihər ad iqqəl iyyat day fərragaten ən muşetan. As iga awen, muşetan əfrəgən ad ədhələn imarwan dəy ayyud ən nalmadan dəy ləkkolen əd nan-nəsən fel ma inəməzrəy awa itəwəgin dəy əyiwan əd awa itəwəggin dəy ləkkol. Tilal dəy ayyud wər təmōş tilalt dəy əsəssəyri, wər imōş tolas ayyud n əlyəyal (Asdih, 2017 ; Rayna & Rubio, 2010 ; Humbeeck et al., 2006). Anəmədhal dəy ayyud deran-nes « asəmmutəg, igi n marwan ən mayran dəy əşşəyəlan ən ləkkol fel ad əkkələn əzuk ən ləkkol » (Giuliani & Payet, 2014).

Məşan, əşşənət as, taşşaq-ten wər za təgu wər timuyutar. Timuyutar-ti, əfrəgnət ad əyşədnət mey əkninət taşşaq ta ger ləkkolen əd marwan as anəməgra wər iga s əmmək fel əşşəyəl n ak iyan. Muşe d emaraw, as ak iyyan igra əşşəyəl-nes, əşşəyəl ad igu s əmmək. As wər

ənämagrän, əşşəyə l wər za əgin s əmmək. Igət ən marwan, əysudän a däsän-ənnin mušetan wər əfregän ad ägin əşşəyə län ən läkkol (Ouédraogo, 2016). Mušetan əysudän a däsän-ənnin imarwan awen-da dāy awa immärän asəssəyə ri n bāraran.

Fel kannan ən tāsşaq ta ger marwan əd mušetan, əllântäy izuyaz aggotnen (Ouédraogo, 2016). Kundəba tizart i təmuşutar harwa wər d-oşənät s aggay ən marwan əs läkkolen, dāy kalasan ; alwaq ən mudan, addalan meş şokintan (Hoover-Dempsey & Sandler, 1997). Ofa läkkol ad təqqəl ta n tāmätte, imarwan ad ətāşin şur mušetan, awen ad igu as ad ärin iguz n əşşəyə lan.

6.4 Əlmisalan n iguz ən marwan aggaş ən läkkol

Hasan ag Bubakar imôş iməşri olāşän a dd-itâsin läkkol. Itâşa-du läkkol harkuk. Dāy şaggaratan, harkuk iha eşaf ən nalmadan. Azzaman əğän as tayara n Hasan təməttāy; igət n älwaqqan as wər d-itîşu lakkol meş wər d-itîşu dāy älwaq. Ənniyat wər təha tayare as iha kalas. Əşşəyə l-nes ifnâş hullen.

Məni əmmək wa dāy za tāknu tayara n Hasan? Məni esawe n tāşare ta das-za-əgin? Məni aytedam win za ətwənəynen tarmaş tarmaş? Məni aytedam win za ətwənəynen dəffər awa?

As dīn-igra muşe tayara n tāşare n Hassan, imāl i dirakter-nes. Dirakter inna i äbba n Hassan a d-āşu läkkol.

Abba n Hasan: « Assalam alaykum dirakter »

Dirakter inkār ibdād) : wa alaykum assalam. Xa! Bubakar kay awa?, ikfāy asaqqamu.

Dəffər əssalaman, dirakter imāl-as ma fel as tāy-issəgmāy.

- **Dirakter** : « Əddəlil ən bārar-nāk Hasan as kay-əssəgmāyāş Imməttāy hullen, muşe-nes ihāllu dər-əs hullen, nāk ad muşe-nes, nəgmāy ad nəgru əddəlil n awen, wər tāy-nəgruw, nodām-as a dānāy-tilālāy »
- **Abba n Hasan:** « Tanəmmert dilakter, wər əşşənāy fel awen, awen iqqän engaf-in. Awen illa əddəlil! Nāk ärēş bararar-in ad iyru, wər ordeş d əmmək-wen. Ayyāt-i dər-əs ad nəgu takkayt ahaş-adāy. »

Ehaş dəffər amud, abba n Hasan iyşay-du dat anna-nes.

- Abba: « Ma dak aba dāy läkkol? əlkəttban? Imutag? Azrəf ən rekaryason, meş wər togdeş əd muşe-nāk? »
- Hasan: Wər əleş təmayatirt wala iyyat.

- Oşey läkkol-näk fel äddälil näk. Əşşəknän-i äddəftir-näk wa n ireman d əlqanun wa n äşşa wa n ak əjil. Wər təgrewäy wala, wər tətışäy läkkol harkuk. Muşe-näk igi isälän fel awa tətäggäy. Ma kay-igräwän Hasan?
- (dəffər ärat n älwaq n äşəşəm) Abba kalas ta n sədişat wər rəyis.
- Wəgey awen as təmayatirt, ma fel as wər tətışäy läkkol däy älwaq, mafel as wər tät-tətışäy alwaq iyan, däy kalas wər tətixima sollan. Wər tətəggäy awa əngom! Təşşâna teyare, təley imutag kul, ma dak-igäddälän teyare? Näk əşşänäy as təfrägäy tayare. Təttəwey-in tənney-i ad täyra fel ad təqqəla ministər.

Aba i Hasan ad iffu äddälilan, abba-nes issoyäl-as-du anniyat-nes, tolas igdäl agamađ n äyiwan wər nəla äddälil. Ig-as ənnəsixatan, inn-as ad itäşu läkkol harkuk. Inn-as tolas ad iyârru tileməden-nes harkuk. Inna i äнна-nes ad təsäggäd däy-as harkuk.

Tufat n adi, Boubakar ikka yur dilakter a das-isâyäl isälän. Hasan inna ad eyyu ark igitan məşan, aba-nes ina kundəba igmäy äddälilan n igitan ən Hasan win əlkämnen. As išşəggər abba n Hasan, igrin as barar iyan igmâđän lakkol a dd-ifälän aşikəl a itäggin i Hasan əd əyyađ bararan äratän iyyađ däy yafawan-näsän. Hasan issoyäl isälän i dilakter əd maygari. Bubakar inna idilakter ad igu amənəy ger marawan ən mayran (APE, AME, COGES) yur maygari fel ad ərçəman i bärar wa d-ifälän aşşikəl. Amaşşakul isabahaw äratän kul win täy-əşşəwărän, maşan maygari əd dilakter ənnän-as ad iməl tidət egməy təşueft däy äytedam.

Dəffər amnəy, Bubakar iffa i bärar-nes əlmisalan ən məşşukal əmmûtñen ad əlyədəran win əmmärnen aşikəl. İffäy əlmisalan ən təfa n läkkol. Harwa əzil wədi, Hasan issöyäl-du teyare däy man-nes.

Däy lökkum i isälän ən Hasan ad nəşşən-as: təmayatirt təkna fellas muşe issöyäl ənniyat-nes hullen inalmadan-nes. Fellas, ənta a imälän i dilakter, dilakter əntada iyrad-du imarwan ən Hasan däy äladab. Tära n läkkol ta iga Bubakar abba n Hasan, əd tära ta iga ad iyru barar-nes a əgänen as iga aytedam əd säggäwărän win əmməkkänen däy kannan ən təmaytirt ta təgmäyät ayaşad ən täyare ən Hasan. Təmayatirt-ta as wər das-əgän anniyat ad täşu ikallan iyyađ.

Ayrud

Day Nijer, zun däy təyyađ təmattiwen n Afəriq, läkkol təmôş zun “edag däy wər ələmmədän wala, tolas edag däy ənâkkäwän alyadaten-näna”. Awen a igän as imarwan aggotnen wər əhəkkin aşşhat i əsəssəgri n bäraran-näsän. Alyadaten wər əhəkkinät aşşahat i marwan ad ilälän i bäraran-näsän däy täyare. Awa ihän eyaf ən marwan, ənta a täy-imôşän as imarwan ad

ilālān i bararan-nāsān əs adakal ən tələməden-nāsān, as iga awen dāy kallaŋ iyyaḍ, imarwan tilalt a ətāggin i bāraran-nāsān dāy igi n reman-nāsān.

Əššəyəl ən marwan dāy teyare n bāraran itwāššān dāy ədduniyat kul. Məšan əššəyəl-wen wər d-itwaškat s əmmək. Kudis dāy əljawaban itāwānnu imarwan a dd-ətāwāyān tadhəlt-nāsān dāy teyare n bāraran, wər t-illa dāy əššərəḍan ən tāyare.

Əlkəttaban

Abdourahamane M.M. (2015). « Remédiation formelle à l'Ecole Mission garçons de Niamey au Niger : renforcement de capacités ou d'inégalités sociales des élèves ? », *Nazari*, revue africaine de philosophie et de sciences sociales, Numéro 001, novembre.

Aldegheri, M. (2010). *Représentation sociale de la parentalité chez les travailleurs sociaux chargés de la protection de l'enfance : impact sur les mesures de prévention*. Mémoire de recherche. Deis, Toulouse.

Asdih, C. (2012). « Collaborer avec les parents pour accompagner la scolarité ? Représentations des enseignants et pratiques professionnelles ». *Enfances, familles, générations*, n° 16, p. 34-52

Asdih, C. (2017). Coéducation, compétences parentales et professionnelles. *Administration & Éducation*, 153, 31-36.

Barreteau, D., et Tiné, Y. (1999). « Les écoles de Téra au Niger : Choix des parents et politique scolaire ». *Les Cahiers cII~e.*, N°1, 86-99.

Cissé, R., Fall, A., Adjamagbo, A., et Attané, A. (2017). *La parentalité en Afrique de l'Ouest et du Centre. Vidal Laurent (coord.). Renforcement de la recherche en sciences sociales en appui des priorités régionales du bureau Régional Afrique de l'Ouest et du centre de l'Unicef: analyses thématiques, Dakar (SEN)*. Dakar: IRD Unicef, 2017, pp. 37-59. hal-01791432.

Daouda, A. (1991). *Education et Développement au Niger : Pour une contribution à l'amélioration des rendements scolaires et à la réinsertion des jeunes déscolarisés au processus du développement rural a Maradi*. Thèse de doctorat en sociologie de l'éducation, Université nationale de Côte d'Ivoire.

Daouda A., Abdourahamane, M.M. et Chékaraou, N. (2015). « Stratégies parentales et orientations scolaires au Niger: analyse sociologique des déterminants du choix de la formation en Agent de Santé de Base à l'Ecole Nationale de Santé Publique (ENSP) de Niamey au Niger », in *Annales de l'Université Abdou Moumouni*, Tome XIV-B, pp. 12-23, 2ème semestre.

- Durning, P. (2006).** *Éducation familiale. Acteurs, processus, enjeux*. Paris: L'Harmattan.
- Epstein, J. (2010).** « School/Family/Community Partnerships: Caring for the Children We Share ». *Phi Delta Kappan*, vol. 92(n° 3), 81–96.
- Feyfant, A. (2011).** « Les effets de l'éducation familiale sur la réussite scolaire ». *Dossier d'actualité Veille & Analyses IFÉ*, n° 63, juin. Lyon : ENS de Lyon.
- Feyfant, A. et Rey, O. (2006).** « Les parents et l'école ». *Lettre d'information de la VST*, n° 22, Lyon : Institut national de recherche pédagogique.
- Fotinos, G. (2014).** *Face à face entre confiance et méfiance : lycée-collège et parents d'élève : une enquête quantitative auprès des directeurs d'école maternelle et élémentaire*. Noisiel : Casden.
- Giuliani, F., et Payet, J-P. (2014).** « Introduction. Les logiques scolaires de la proximité aux familles ». *Éducation et sociétés*, n° 34, p. 5-21.
- Hoover-Dempsey, K., V. & Sandler, H.,M. (1997).** Why do parents become involved in their children's education? *Review of Educational Research*, 67, (1), 3-42.
- Humbeek, B., Lahaye, W., Balsamo, A. & Pourtois, J., P. (2006).** Les relations école-famille, de la confrontation à la coéducation. *Revue des sciences de l'éducation*, 32(3), 649-664.
- Lorcerie, F. et Carvalho, D. (2002).** Les relations entre familles populaires et école. *Les cahiers millénaires 3, Communauté urbaine. Direction de la prospective et du dialogue public*. Lyon : Éducation et mode de vie, 3 (24), pp.5-24. hal-01526634
- Marcoux, R. & Antoine, P. (2014).** *Le Mariage En Afrique : Pluralité Des Formes Et Des modèles Matrimoniaux. 1st ed, vol. 1*. Québec : Presses De l'Université Du Québec.
- Maubant, P. & Leclec, C. (2008).** « Le partenariat famille-école : à la recherche de l'improbable partenariat famille-école, origines d'un malentendu ». In *Pithon Gérard, Asdih Carole & Larrivé Serge (dir.). Construire une communauté éducative, un partenariat famille-école-association*. Bruxelles : De Boeck, 24-36.
- Meunier, J. A. (2008).** Un nouveau genre et une nouvelle espèce de Cerrambycidae Plectogasterini du Cameroun (Coleoptera). *Bulletin de la société entomologique de France*.
- Moumouni, A. (1968).** *Education en Afrique*. Paris : Maspero.
- Ouédraogo, F. (2016).** *Étude des liens corrélationnels entre la collaboration école-famille, l'implication parentale, les styles éducatifs des parents et la réussite scolaire des élèves du*

primaire au Burkina Faso. Thèse de doctorat en Psychopédagogie et andragogie, Université de Montréal : Montréal.

Périer, P. (2005). *Ecole et familles populaires : sociologie d'un différend/ postface de Jean-Manuel Queiroz*. Rennes : Presses universitaires de Rennes « Le sens social », 221 p.

Périer, P. (2012). « De quelques principes de justice dans les rapports entre les parents et l'école ». *Éducation et didactique*, vol. 6(n° 1), 85-95.

Périer, P. (2012). Familles des classes populaires : décrochage parental. *L'école des parents*, vol. 6(599), pp. 26-28.

Rayna, S. & Rubio, M., N. (2010). Coéduquer, participer, faire alliance. In S. Rayna, M.-N. Rubio & H. Scheu (éds), *Parents-professionnels: la coéducation en questions*. Toulouse : Érès, 15-25.

Sawadogo, I., Dugué, P., Rodriguez, L. et Ouaba, B. (1994). *Techniques d'amélioration de la production agricole en zone soudano-sahélienne : manuel à l'usage des techniciens du développement rural, élaboré au Yatenga, Burkina Faso*. Montpellier : CIRAD6SAR, 209 p.

Thin, D. (1999). Quartiers populaires – L'école et les familles. *Revue française de pédagogie*, 128, pp. 160-163.

Turney, K. & Kao, G. (2009). « Barriers to school involvement: Are immigrant parents disadvantaged? ». *The Journal of Educational Research*, vol. 102(n° 4), 257-271.

Verba, D. (2006). *Échec scolaire : Travailler avec les familles*. Paris : Dunod.

Albab

Āyyudan wi n kála ən tāmattu n Āfriq əntəne āzaladāy a əmōsnin šilat ən sādđad i alamad dāy lākkol ta n āzzaman.

Goza Nana Aicha

Azəgzəl

Bārar ən nijer wa n əsuf ad igru ayyud wa n tığašt təzzar affər wa n lākkol. Šəyyad alyadaten əfnaznāt assahāt eges ayyud wa n iqayayan illilin ilay. teyare-ta təga fel ayyud wa n tagašt əd wa n āzaman, deran-net ənta as agamay ən maşnat n awa tu illan ger awa itwāşşānan fel ayyud wa gārāwan bāraran dāy ayyiwan əd ilamadan wi n lākkol.

Adakađ n ālkađ ən tələmət ta n ənnəsixa ta n kalas ta n sanatāt ən şagalan fel alādab awen ikfa turagat n işşun n təkarsiwen ti n şaşyālān imarwan šilat n emay immārān tələmət iman-net. Awendāy as deranan wi n tələmət ta olan əd fərrəgaten šin əhānin emay əgānin dāy: tessāle, asawađ, izadzan, emədrən əd tadhil i tətīt n təmüst əd awa dər olān (dwdl).

Erem-wa ad iqqəl titit i muşe fel awa işşan dāt awa du əmmāran imayyan dāy isāwayan-nāsān wi n āddālān əd ayyudan əlmisal, əssənāt as alxalan wi n olay-nen əmmōşān ārātān əha-nin tənfawen ti n tawāsāssayrinine dāy alyayal.

Əşşənat tafir/ Tafir n ālməxsud : əmmək wa s torgaz teyare, a yətiwāsānān, emay, alamad wa n āzzaman, Nijer

Təzugəst

Ayyud wa n tagašt n Āfriq itāg fel igitan əsārtāy-nin. Igā tolas fel tadhilt i tamatte, folitik əd ərrəzəy. Moumouni (1998, 24) inna « a təşşən fel ārātān kul wi n du əmmār-nin bārar əd imawadān, deran-net ənta as tittit n āssaxat n ālam, ayyud n ālxal, agaraw n ənnəsixa, esəlməd n əşşəyəl wa n fāşşan ola əd əşşəyəl wa n āmuşan. Imōs awen ārāt isīrtāyan »

Alamad ən fərrəgaten ti n əmar-nin təmədurt ən bārar tāgināt s āddalan dāy māyyān, isəssəgra, tənzuren/taqqanen, asfor əd iweyan. Awa teyare tətāgit dāy āddal.

Dəffər as igaraw bārar maşnat ta n ālyadat ad igəz lākkol təlāt təməwit ən tayare wər n-ola əd ayyud wa əgraw kála.

As nətkał təməwit-ta, deran-net emal n əmmək wa s təfrag lākkol ta n āzaman ezəmmuzəl n awa işşan bārar dat awa fel ad igru tənfawen tolas awen effu almayna i alamad tolas təqqəl teyare ārat itiwāran.

I. Isăwayyan n ălyayal ăd ămmăk wa s tătagu tăyare

Dăy edag-wa a năgu ăđăkuđ ăn săwayyan wi n ălyadăt ăd wi n ăzzaman ăn lăkkol. Isăwayyan-a a ddu-awıyyăn tăttit i bărar.

1.1. Isăwayyan ăn taggašt n ălyayal ăd ămmăk wa s tâginăt tiyăra :

Imăffan ăn sălăn, ŝimăssa ŝin yăрман win zăwwar-nin n Ăfriq ewăyăn du imăttiyan dăy isăwayyan ăn taggašt n ălyayal dăy Nijer. Felas bărar wa ihan lăkkol, wa tat igmadan mey wa wăr tat năggez imıqqăŝ ăd aŝŝawaŝa igan ger ăzzaman ăd ălyadăt.

1.1.1 Iguz n ajitan wi n ălănin alyayal

Tamate ta n Nijer igăt-net ixsâr ăsuf ăđăkuđ ăn awen ămôŝ 84% ăn timătta UNICEF (2018). Wala ăs tăha tamatte tamert ta n ăzzaman, harwada wăr din tăger ălyadaten-net fel tăra n ărătan n ăzzaman.

Ălyayal ănta du ităwayan enămăra ăd taŝŝaq dăy « ădag » wa n tămădurt ŝilat n ăsuf. Ăsab n ălyayal ehan iyyăn a ddu-igămmăđ. Ităyman faronin, inan agôtnin a ddu za tăwăkrăsen tihăzăt ăn tatyamt n aqaya.

Aytedam wi n Ălyayal-wa ătămănayan aŝŝayat iyyăt fel agayak ăn tawagošt-năŝăn. ăŝŝayat iyyăt imawadan ăzlăf-nin a tan ităwakfu ărăt n edag fel ad ăŝăylan tawagošt i man-năŝăn, eges aqayay ănta a ităfan tinadiwen n ălyayal kul.

Băran fel tăga tekle ta. Imuŝănan ŝilat ăn Moumouni A (1964) Salifou A(1977) ămălan tăfa ăn bărar dăy ayiwan-năŝăn ăd tămăxsurt dăy edag iyyăn .

Timăxutar tin ămmar-nin tăhut ad ăkkolan eytedam ăzuk - năŝăn .fel agamay n esăhi tarrayen kul ătăwăswađ dăy-sănăt. ŝiđođen yaŝad-năt ărăzuynăŝnăt fel agamey n ămakkaŝi meddan ăntane ad isăgətan izălfan fel agaraw n ămakkaŝi d esăgət n ăsab/arəsəl.

Tăhut ăn bărar ăylaya tu ărătan taqqănin ăyăf. Awen iga dăy eŝŝəm/tiksest, ănken s ităgu ăkus ăn bărar dăy făffan day tămădurt. Tayləst ăn bărar a ddu –ihûwăn săket-da tăga fel ewey n ărk ŝəttawen, imawan wăr n oley ăd ark ărătăn lăbas-nen. Iguz-net ăddənet a ddu-awəy tăflawist aget.

Bărar-en ad igru ayyud wa n ălyayal kul net . ŝilat ăn taməqqar-net, ajitan-net wi n ălanin 3 mey 4 elan (a tti za agəz-nen, mey etaf-net tamert ta za afər tăyəmit) annaten-net ŝi n waŝŝar-nin mey wəyyad imawadan a d as ăŝŝaradan, aŝatŝin tu, agin-as isăkkan wi n ăddălan. Ak eŝŝəm ila almayna ta tăŝəbərədăt bărar.

Anna ta wər nəla attewəl, ad təsədəd əs tǎra ta tət waggat i bǎrar-net fel efəliwəs-net. Bǎrar isǎlu i šizada as ihôz anna-net, as tat inâkās meḡ as tu təbiba, meḡ tolas amazay wa s tat ingar ǎlwaq wa s tǎzilǎllăt.

Esədwəl wa n ǎlyayal olay dǎy tənna ən Rive (1969) isôḡǎl Sandi (1993 Ud wa n.36), taşşaq ta ger bǎrar əd marwan-net təssôhăt əd tǎgu tolas dǎy əs titit əd təmədurt tolâḡăt »

1.1.2. Iguz n meddan

Deran ən ǎlyayal ən Nijer wa idáran dǎy əsuf ənta as esələməd n ag ǎkal təmədurt . təkarsey ta tət wǎrat ənta as ta n esəkbər. aylult, esəkbər əd esəmmələs, hâkin bǎrar turagăt ən maşnat əd ǎlamad n ǎlqiman n ǎyyud, tiḡəssa əd idinan n ǎyiwan-nǎsǎn.

Əs alamad dǎy za taknu təmədurt-net, enǎflay tolas. Imǎggan-net wi n olay-nin ad əgruwan sǎfrar,win wər noley wər za əgruwan safrar.

Tolas teḡare əd ǎyyud ǎrăt iyyǎn da amôsǎn, nimartǎyan, teḡare əd igi faw da tekley-nǎsǎn iyyat da, awendǎy as Moumouni (1964) imâl as « assahat n ǎyyud wa wər iga ar fel taşşaq ta ti tǎllăt ger-es əd təmədurt, eges igitan əd taşşaq ta ger timətta (təmədurt dǎy ǎlyayal, dǎy tidawat) a itâgu ǎyyud ən bǎrar əd amawad. »

Axluk n əşşəḡəl wa n tǎbarart əd bǎrar dǎy təmədurt ad iqqəl ǎrăt za isumənan deran əd ǎnnamod n ǎyyud-nǎsǎn.

1.1.3. Edag ən təmədurt ən tabǎrart

Deran n ǎyyud ən tənte ənta as təmuşt ən tantut dǎy tamatte, anna əd tantut tǎzlafat. Ad tədwəl dǎy šimidawen-net.

Əyyud wa iga tolas fel alislam, awen a ddu immər təflawist ən tantut. Ad immuzəl fel əşşəḡəl ən tantuḡ. Taggayt ta n šidoḡen əd annaten ad aḡminat ǎyyud-wa.

Tabǎrart tarmad as tələmad əşşəḡəl wi n ǎyiwan, solan solan əs za təqqəl təmuşant dǎy talḡa ən əşşəḡəlan ən ǎyiwan šilat n ǎsənni.

Ənnəsixaten win za təgru a ddu- əgmədan ǎlyadaten šilat: tǎlmat, təzzedart, alakam, təyya, alakkam dwdl.

ǎyyud wa n əzuf imôs ǎrăt wər fel wər itəwəgu amagrad aggen. Šidoḡen ḡas meḡ šinaden afrag-in edawanne fel awen. Wəyyad sǎdaden dǎy tǎlxutbăt a ddu tawafəssarnin. Wər tu əlǎnăt tarrayen sin n ǎyyud ən əzək ən tantuḡ. Awendǎy as sǎdăt wa n ǎyyud-wa ən maşnat n ǎzat ən tantuḡ dǎy lǎkkolen wər za egu ənken əs itawara tolas inəsləman/əşşərifan wəyyad wər sərəs za ardin.

As tewad tantuḡ elan wəyyad meḡ alwaq wa əs “waşşar” samḡhar-net ad itəy.

Illikan as elan hâkkin sâfrar dâÿ tamatte, šimÿaren ti n əlanin attewəl dâÿ təmədurt əntānate amôsnin šiməššiwâr ti n esəhi tolas assäÿät iyyät əntānateÿ a tâgāznin iyafadan-nāsnät .

Təbārart ənta wər tətîgäg annatan-net fel anakađ n əmmək wa za tədwəl, nəssan as tabārart təgaraw azalaf tarmad fel bārar

1.1.4. Edag ən təmədurt ən bārar

Əs tizarat Ƴas bārar ad idwəl dâÿ tihazat ən maš den dâÿ əs za igru ənnəsixatan wi n əmarnin äzzät, samÿar, alakam, alađab, enimədhal, təÿudəla, anəmilal . awen kul iga dâÿ n ezənəməzləÿ medarnan win olay-nin meÿ wi n wər noleÿ.

Əmisal ad işšin barar as meddan wər həllin, felas ibaradan amosan əd awa dər ola DWDL. Wər za egu arat n əššəÿəlan šilat n esənĵi əšurəd ən kəššan.

Ad igəz ajitan net, igru mašnatən, mašnat n igi,mašnat ən təmədurt dâÿ iməniyan-nāsān meÿ äddalan. As iga 6 elan ad igməd abada ən maš iqəl Ƴur bāraran ədida i za igru aÿÿud wa “issôhen”. Təbərəda, əbbərəđ, tāflast, tətətəÿəÿa, tazaydart, ad itəwənəÿ awen kul dâÿ əššəÿəlan n äk əĵil (tagmərt,tagmərt ən manan, taməđint, agayak əd äddalan).

As du igaz bārar edag, ifrag əd egru tənƳawen n eškan, əđkəđ ijənawan. Ad egu təməxsurt dâÿ ädäg iyyän ən rejijonan dâÿ za igru tatÿamt idər dâÿ as. Ləmmud n äddalan əs itāgu šilat ən (kännan n ārätān əs awa du ikəmmat, amənəÿ wi n äzzälän...)

Esəssuhi n əlam meÿ tette ən bārar əntanəÿ a tti za äkninen fel təmədurt. Barar iljam tu adākäl ən tuzəÿa ta n läkkol-ta.

1.2. Esaway n əÿəÿal wa du teraw läkkol ta n äzaman əd igitan n äÿÿuden :

Wala as təmədurt ta n əsuf təga fel əÿəÿadaten əd šijÿad tamawen ən aÿrəm, wəÿÿad gabatan ən aÿəÿal ənākəran du dâÿ aÿrəm əs igitan wi n äÿÿudan əganin fel ārät iyyānda.

Eməqqət əd šijÿad taxləken təgat əs läkkol awen eraw du iyyän esawey ən əÿəÿal. Keita (1988) isôÿal Sandi (1993 Ud wa n. 58) inna « läkkol ad təzammazəÿ bārar əd əÿəÿal-net əd aÿÿud wa igraw təzzar təkəkəl dâÿ əÿəÿadaten-net fel a du tawəÿ mašnat-net wa s aÿəÿal wər dâÿ as işšen wāla tidət as lakkol tətaway du mašnat, eges ad təfnəz assahat n əÿəÿadaten-nänä » Läckkol təhāku, esaway n əÿəÿal wər nola əd wa n Nijer. Läckkol ta n äzāman təhaku esaway iyyän wər nola əd aÿÿud wa n əÿəÿadaten-nänä wi n əššəÿəÿalnät tamatte ta n tagašt.

Dəffər əššəÿəÿəl wa itəwagan fel ikännan ən sädad wa n təÿare wa imməran tiÿirwən n äddāwlät, dâÿ əlwaq wa din okayan imutag wi n təÿare əgan fel talÿa iyyät wər nola əd ta n əÿəÿal .

Əlmisal imutag ənken « *la Famille Boda* » amatug əs tətəgu təÿare dâÿ läkkolen ən Nijer isaknin tolas əÿəÿal iyyän n Äfriq, šilat ən wa n Boda,tanĵut-net, bāraran-net Mina əd René

əd idi əd məş-nəsən Miro əd Miki. Manaket bərarən ən Nijer tığinen təmudrt şilat ən ta wər du nəmer təmədurt n ək əjil.

Ayyud wa n ləkkol wa n əzaman, takrəşt əd iddin wər nola əd awa itawaggin iru dəy əlyayalan ən Nijer. Awa din nəgra ənta as əlyayalan wi n iru ofərən emətəy əs əlyayal wa ikmasan abba, anna əd ərət igan dəy əşšin mey karrad bərarən. Awendəy a du za awiyan afnuz n Alyayal.

Ayyud wa hakin iwəşşəran əd marwan i bərarən-nəsən kəla a bas tu illa felas azalada obəzan tu şidođen wər nola əttewəl. Əlanət eşşəm igan « təmagazen ən bərarən» felas əşşəyəl-nəsnət wər imös ar tehəkey n əyalala mey eşurəd i bərarən.

Taşşaq ta n iru dəy iyiləwwat bərar a ba s tu təlas. Addəlan wi n kəla ən bərarən dəy tayrəmt əfnəzan hulen zəma as əzələdəy amawađ wər ifreg ad iryəm i bərar mey anyəy as iga ərək məgğan mey tolas a tu effu ənnəsixatan. Azaladəy bərarən affələk a gan, ifrag ad ennu bərar i amawađ igəməyan iməknan « kay wərgəy abba-in a təmōşa ».

Alyayal wa n iru aba s ila səfrar hulen, itiwakkal as inaftayan a dəy iga. Ləkkum, anəmilal, tadhilt, Samyar əmösən ərətən i ttu ilən dəy esəway wa n əlyayal wa n kəla eges ərətən wina ofərən afənaz. Ləkkol wər din təkka i wanen əs wəla.

Ki-Zerbo dəy elan wi n 1960 inna illənətu timəxutart du za asinen awa ihoran ad ətwəniyan səddadan əd taggayen n əşşəyəl . Azaladəy teyare tan ləkkol wər təssəfrar əlyadaten-nənə.

Teyare ta n təfransist wər təhəku bərar turagat n əlamad n əlydaten-net mey məzdiyət n ədag ən təmədurt-net. Eges iguz ən ləkkol imös ərət du za awiyyan i bərar agaraw ən məşnat, məşnat n igi, məşnat n təmudurt. ələn tu əlyayalən wəyyađ wi n as təfransist a təmösət awal-nəsənt, awendəy a du za awiyyan as bərar ad idwəl eges wər za işşen awal-net wa n ərəsəl. şilat n as iqqal ənaftay dəy əkal-net

1.3. Asəyləf əlmisal n esəway n igitan n əyyudan

Esəway n ayyuđ inta a igətan dəy əlyayalan ən nijer . Əddəlilan ən əwen wər əlen əket şilat ən : təwərna təglalat, iba, abəryəđ, eməzzəy ən marwan, tadhəlt ger marwan, ayyud, ənəmərə.

Esəway wa itaway du tuzant n etaydam dəy əlyayal. Awa din nəgra, imarwan win wəşşərnin əntane win tizarat fel as əlan məşnat əd elan əglənin. Faw da əntane a tığəznin affin tolas ayyud i bərarən wi n yəfadan yur-sən əha-nin. Faw da bərarən en inəgmad əmösən, əşşənən awal wa ilan əlmayna. İyəfadan əntaney da a tan du immər əggaz ən mədrayan-nasan tolas elan win ger-esan ad awədan 20 məy 25. Tadhəl ger mədrayan təlley harwada.

Alɣadāt ta tətāffu turagat i amaraw ad idkəl bāraran-nāsān əsəyləfan ta n i marwan-nāsān meɣ isəqqayan-nāsān wər nəsiha meɣ əs əbban bāraran-nāsān kul fel əd idwəlan ɣur-sān. awen itāwāgu dəy ehan əhānāt takniwen tolas fel a ddu awəy talayansit təflawist. Esaway wa n ākafād wa itāwāy du i aytedam win wər n əla bāraran təmandəyt/ təflawist agget. Alwaq iyyān əlyayal ifrag ad igru akāfād ən bāraran āggot-nin i əlyayal wa du əmədan.

Taṣṣaq ta ger tiləqqawen təlley hawadāy felas imərzāyan kafādān bāraran win tələqqawen əd wi n gugelan fel a dd-āsān affin ayyud olayan.

Elan wina əlan tu aytedam tāgāz-nin bāraran fel ta n əššəyələn əgruwan azrəf dəy-sān, əššəyəl en imos wa n aɣiwan meɣ lə mud. Aytedam-en əntaney a tāgāz-nin ərrəzuɣ kul wa du gārāwan bāraran dəy əššəyələn-nāsān ši wāla məšnāt ən marwan-nāsān. Aɣalaf wa s itāwānu aməskal ən bāraran igdāl əlxəkum eges itāwāggin ger agogas wa ger kəllan.

Wəyyad mārwan harwadāy saylāfān iməttirawa-nāsān wi n əhānin aɣrəm bāraran-nāsān fel a dd-āsān ilālān dəy əššəyələn wi n aɣiwan meɣ aggaz i šiḍoḍen šin təməššəyələn bāraran-nāsnāt. timəššəyalan-en as əhan-nāt ɣur tanṭuṭ awen isidrar-āsān teyte tolas āmaraw wa din oyyan igārāw əšṣayāt iyyat āmazal. Ināzāman wiyyad əga-nin dəy afriq ta n āgala šilat wa n Pilon (2005) isəkna as āyalaf itākās šibāraren dəy ləkkol awendāy as šibāraren āggot-nin wər əyɣre-nāt.

Tayləf, təməs ārāt fel igān igāmayan āggot-nin tolas əzdāyān imidawan-nānə meɣ ijitan-nānə. Inna Pilon (2005) " as wər tu illa ayalaf meɣ ašikəl, bararan agotnin ən afriq ta n garegare wər əgruwan teɣare felas wər tu əllan imutag meɣ edag wa n tayare hulen day saffan i wi n arandin i ləkkum n igi ən tagare ta n ɣərman"

Aɣafal n āntarnaten, iban n igət ən dagan wi n minsawan dəy daggan ikalan wi n əha-nin əsuf, agamay ən tayare tewaḍ (3,9 % dəy awatay), iban ən imutag əd daggan dəy za ədərən bararan win win əs əhan marwan nasan akal iyyan. Enimədhəl, ləkkol təməs edag isidrawan n agaraw ən ayyud edag en tətagu təmədurt tolayat.

Barar issan as əzəl wa əs idawal, igraw əššəyəl a du ektu aytedan win gur iga təmədurt-net fel tadhəlt i asan . igaraw ayyud əd ārātān win gārāwan bāraran n aɣiwa-en.

Eges enəmədhəl wa ger tagazen basa tu illa felas tadhəl tan tamatte a təfnazat, elan ən bararan, awen a du awi afanaz ən tadhəlt šilat ən tan kāla. Aɣayal wa irzayan abas itaggu tadhil šilat ən tan kāla, wan taləqqey wər ila azrəf ən za igru bararan net əs teɣare šilat wa irzayan.

Bararan wi n mawadan/Išeyan alwaq iyyān tugəyan s ālakam i əššəyədan n əlyayal wa gur əhan. As igaz arat iyyan ger-esān wəyyad bararan səməskəlan edag meɣ ad əgmədan ləkkol en.

Talya ten təyşad felas agamay iyyan iga Sandi (1993) isəkana as wəyyad imayran ən lakkol ta zəwwarat fel iban ən wa yur za aqqamin ad ikkəlan ehan a ti zamanan. Essətan wan mənid təysara yur marwan nak mey, işəqqan-nāk mey edag iyyan, annin « imanin a şatşa ».bararan en tiwayya fel manan-sən a wa ti du ewayan əntas iban tarha n aşəqay-net.tolas bararan a bas əfragan teyare ta zəwwarat əntane əd şibararen əntanatay imanna nasnat a takasnat felas wər əfrege-nāt tayimit dəy edag wər əssenat.

II. Igitan wi n äyyud

2.1.Teyare ta n tagaşt

Teyare ta n kälä təga fel agaraw n äyyud ən inəməgar win za əyləsnen tamatte, aytedam win saffan əd inädan. Teyare əd igi faw ədewan awendäy as teyare əd äyyud da nimartayan. inna Moumouni (1964)

« Aşşahät ən täyare-ta wər ta əga a rəs awa ttu illan ger igitan əd enəmälkam ger təmätta awendäy əs itäggü äyyud wa n bärar əd amawad »

Ärät wa imünän dəy äyyud wa n kälä ən marwan ənta as ak alıyayal a du awi tadhəl-net fel äyyud ən bäraran. Awen itawaggu əs addalan .

Amawad kul wa n taggayt iljam-tu äyyud ən bärar kul wa n əmmuzduy-näsən. Mənənka əs za egu awen un təffa nənnəsixatan mey tenaye ən barar as igmad tarrayt alwaq əd edag kul.

Amawad wər nəlکم i əşşərədan a wər ila edag-net yur imyaran əd imuzaran ən ayırəm tolas barar wa wər nələkkəm i əşşərədan n äkal ad itəwəkəl şilat ən barar wər nəla əzzəbun.

Moumouni (1964) isilläkän as : *« as ewad amuzəl, barar a ti zamazalan amawad mey iyya a tu ijwaran a das egu ark awal assayat ad itiwəsəgməy arat iyyän mey ad igru ənnəsixa, essələyəd, ezəzəl mey a ttu akfin alhaq-net».*

Tisəgar-a əqqal-nāt ayər ger bärar wa ilan karađ elan, maş əd imahharagan-näsən, əşşəyəlan a əmôsən i bärar ireman wi n əttuf, əd esuyəl ən awa das itwänan as immôzäl . awen a das aru tarrayt n asəmyər nāk iyyän dəy taggayt, ässayat en dəy əs za afrər əşşəyəl n äyyud wa n sämıyar.

Äyyud wa n tamtte tan Afriq iga fel ayadaten tin sâyälän inađan mey imayyän, isəssəgra, tənzuren, işakan əd iggitan deren n awen äyyud ən awedam. Salifou (1977), awa issôyäl Sandi (1993p. 34), iktab :

Tinäfaş-nänäy d mäyyän sayälän ärätän əgänin kälä şilat ən tənəgməda ta n təbbərəda (...) .imayyän-nänä əntanay da əlan təffa təmarat akəyyid,azədzi əd əşşiwəd ən tette ən aytedam (...). ənnəsixa n ark kărät itiwakas-du əs əsaway n äddäyyät

tôydât wa ikæssan târa ən azrəf, dārār, ibāragān tolas isədəwət dāy enəməzray n ədābāb, esəlfəy,tidət,tərədawt, emahhaki əd təbbərrəda.

As wər iha əfuş ən tamatte ayyud, imawaadan əntas as šiset ən bararan. Kul amawad wa igmadan tarrayt ta fəla təga tanəmənnəka ad itəwəddəb. Ayyud itāggu s əddālān wi n du əmmar-nin iggitan,imayyān,isəssəgra,tənzuren.

2.2. Alamad wa n āzaman

Əyyud ən bārār wa n Afriq ad egu təzar dāy ālyayal-net əd tawšet-net əs əššərədan ən ləmud win əhor-nin. Day tasaga ən Ayyud wa n marwan təlle lākkol tan āzaman deran-net maşnat, tolas işşuyəl barar awedam eran tamatte. əmmôş ālyayal mey tamatte tara tətitt ən fəllesāt n ənnəsixaten manəka əs za əgəzan anomod wa n təyare ?

Dāy Nijer, talya-ta əzuk net ikal tāt eşşəm wa n miniter wa n təyare ta məddərrat āzələdāy. əntanay əd əyyud n āg ākkal əd ənnəsixa. Harwadāy sādādan wi n təyare dāy lākkol ta mədərrāt (1987) tətagu əšşəyəl əs ayyud wa n āg ākkal əd ənnəsixa. Təyare ta n ənnəsixab təga fel « maşnat əd igitan fel tarda tamatte awen kul deran net assəlməd ən alxal olaynin day tamatte ». awen a du awi i mayran maşnat ən təmədurt. Deranan ən təyare wi n ənnəsixa, wi n fəla təga tərədawt da :

- agaraw n ālxalan olay-nin dāy (CI) əd wa n təyare tan əššin(CP)

- esəsuhı n ālxan-net əd maşnat n esaway ən ənnəsixatan əd təmudurt tolayat day təyare ta n əkkoz(CE) ;

- esəlməd ən māyran təgərrawt n ārāt əd ənnəsixatan wi n təmədurt dāy tamatte dāy kālas ta n səmmoşāt (CM).

Sādād wa n ənnəsixa isisahāt fel alməynat ta n ārāt olayan əd wa wər noley, tihuşşay əd ārāt təha tənfa, tadhəlt, təzedart,təmmiduwa əd təmədrəya aket n ālxalan a ad anfin bārār dāy təmədurt-net

Awa s əšşəyəl a olay, inazaman wi n Chétima (1989) ; Souleymane (2015) ; Issa (2018) əssəknan as təyare tan ayyud fel tişit n āg ākal wər təgda tolas wər tətəwəggu faw. Awen iga fel iban maşnat ən taggayen en əd šikarsiwen šin azaman. Mənənka əs za egu awen fel awwad ən deranan wi n təmədurt ən bārār ?

Aɣayad n ālxal əd wa n ənnəsixaten winden alyayal a tan itagu. ənta a təsasanat tənɣawen ti nəmməkan-nin. As wər tiha talya ta n ālyayal, tamatte, addalan, ijitan agraw-nin ayyud ən alxal wa olayan šilat: anəmərə, təttəjəya, əbbərəd, enmədhal, zəmmerat, əlməyna əd taflist.

Aɣayad itaway-du maşnat ən awal (maşnat ən awal, tinəfaş, imayya, ənnəzur fel əlməqquna n,) Wəyyad addalan wər əmmôsan ar ireman n əlxisab, əmmos itiwara awad ən deran wan təməwit teɣare ihor igi ən taqqanen šin za akfinen i bərar maşnaten, maşnat ən igi əd ayyud ən man-net. Tikaşiwən n āyyud tin za išəşyəl da : imayya, tənzuren, isəssəgra, igitan, təsa, edawanne, alamad win arəsəl, DWDL.

Igamayan : ənnəsixa əd ayyud ən tişit n āg ākal əmmôsan maşnaten tin šitu-nen alqim dəy təlemət ta za nənəy da. Nəgamay dəy muşetan ad əşyələn əs təkarsiwen ən təɣare šilat n āmay, mazla, igitan šilat ən esaway ən təməwit ən teɣare. Dəy teɣare tan šagalan ta n sənətət (5mey 6 elan) sādad wa n tizarat ənta əs za egin fel ənnəsixa əd samɣar əs əkkoz 4 iferəsən əmosnin : ma təgey əd eḍəs, ma təgey əs ekəlli, tanəmert mey har aşşayat. Iferəsən kul ad təgu teɣare-nəsən šilat ən təlemət ta

Alkad wa n təlemət ən təmušet dəy elan wi n 2020 /2021.

Sādad samɣar

Təhagit n āfrəs təmôş 10 mn

Deran wa issədrawan : bərar iljam tu saymar hullen (əşşəyəl əs alxal olayan)

Deran wa n tizârât : bərar iljam tu a- dd-ennu oyyik dəy wər ixrek.

Deran wa n əşšin : barar iljam tu ad issəsəm i təmusùet-net.

Esəffəgi ən təfirt oyyik

Əlfəd təfərt

Ekəwən i ārāt ən səstanan ?

Situ alxalan win olay-nin

Əsuyəl n iniyyāt : təmušt təsəstan bərarən : aɣora as du tosam ma təganim i təmušet ?
əkəwana Ma təgey əd eḍəs, barar wa itagin faw awa ma das za nannu ?

Agaraw ən təfirt aladab

Təlemət imanet tofar əs səstanan əd tekawent :

Isaktan n əsuyəl n iniyyāt : as du təggaza kalas ma dawan ganinat təmuşeten ? ma təge əd eḍəs

Tazzart za ? ma tǝgey' ǝd ekǝlli. Ma fel ǝs kawan saslamnat ? lakol Ƴas dǎy itawasaslaman aytedam ? kǎla aƳiwan, fel tarrayt ? mafel ǝs nǝsaslam aytedam ? awen samƳar a imos tolas nara ad nalu ǝd aytedam wi n saslamnin ǝlanin samƳar.

Aljawab wa ihoran : ihor ad anna faw ma tǝgey' ǝd ǝdǝs i aytedam.

Esuyǝl ǝn tǝsarnat i kalas kul tolas i ak iyyan.

Dǝffǝr assa adan tǝƳare ten du atǝwisuyǝl ǝs matǝgey' ǝd ekǝlli, tolas har assaƳat ǝd tanǝmert. Sǎdad a ofar dǎy elan wi n 09/10/2021 har 02 /12/2021.

Ihor ad nǎƳu medran fel tǝƳare ta n bǎraran. TǝƳare ta ǝnken ǝs tǝga tǝfrag a du taruw arat iyyan? Felas ǎzalada barar ǝs du za inakǝr da assalam ilmad ta n.

Awendǎy as muše a das egu tabaršakalat fel assǝsihi ǝn tǎƳare-net. Alyadaten ǝdnay-nǎt sǎdadann fel za išƳǝl muše šilat ǝn mayyan wi n ǝhanin fǝrregaten : assǝddǝrgin, ašawaǎ, tǝzadzaten,tǝla ǝn nǝnezar DWDL.

ǝlmisal, « Binta ta n tǝgugelt » emay wa imos iyyan dǎy mayyan ǝn Nijer win tawarane ǝs za itawaggu tǝlemǝt tan ǝnnǝsixa.

« fel tarǎ ta iga i tabarart-net, abba ǝn binta as ǎba tantut –net izlaf du iyyat tantut fel a tǝgru binta aƳƳud olayan» eges tantut en wǝr tat tarǎ, ak ǝzil binta ǝnta a tǝtagat ǝššǝylan kul win aƳiwan, faw tǝluz.

ǝzǝl iyyǎn anna-net tǝnyet anna-net amazay wa s tǝšǎrǎd talkast alwaq ǝnday ǝzur-nǎt ǝs azni.

- Xay ǝs tanamadast ǝn tǝnte! Aglu tǝššurǝda du takast in dan dǎy “aƳazar wa n aljǎnat” tǝgla, tarrayt tǝkkar tǝmuxutar. As tǝdaz tekley dǎy šiwǝgas ǝd tatolen tǝqqim daw ašǝk iyyan as das-iffǝgat du amƳar isǝmlǎlan iga s ǝnnǝsixaten wina :
- “ tǝbarart-in kundba tazaydart, iba n tidǝkam tǝgrawat ǝfraya-gas hullen agu tazedar Ƴas. Sǝsigǝt igi n alxer. Agu samƳar tolas.
- ǝšƳǝl sǝr ǝs fel tarrayt nǎm wǝr noley a di du tǝnqǝla tǝdaza”

Tǝlkan i annǝsixaten n amƳar, awendǎy a das igdalan iguz ǝn tǝmǝxutar. Dǝffǝr as tewadin As din aƳazar wa n aljǎnat tǝgraw takute ǝn ǝkkozat tǝlkassen fel tanat tarzu as du tǝqal dǎy idaggan iyyad ǝmmun-nen fel tarrayt-net. SamƳar ǝd lǝkkum ǝkfan tat turagat ǝn tǝrǝzoq.

Binta tǝqqal ǎkal-net ǝd ǝrǝzuy-net, bǎraran n ǝmnokalan ǝd ǝmnokalan ǝgmadan du fel azalaf net. Tǝfran amnokal ǝn akal-nǎšǎn.

Awen ikfa šatšewǝl i takna ǝn anna-net. Tǝnkar ǝd tǝwat tǝbarar-net tǝšahašal-tat fel ad takku tasaq tan aljanat, eges as du tǝqqal wǝr du teway ar ark ǎrǎtǎn felas wǝr tǝla samƳar.

Mušetan ǝfragan ad ǝšƳǝlan s emay wa dǎy awaƳay. Felas imayyan imutag amosan i tǝƳare felas ǝhan tu aratan aran bararan. Tǝnfa ǝn mayyan da:

- Təfa n ənnəsixaten šilat ən dārät,mădhal, əbbərəd, ašanəmmər mey aššar, (enaffaraše, gərrəz, tikra, DWDI) itiwagga fel-əšan tereyəmt.
- Tolas,təmuşt, mey arəşəl ən tamatte ta, mey arat itiwagdalan ad təwəssənan
Təfa n məyyan, iggitan, tunzuren təha dəy təkarsiwen ən igi nəşən əs du imaran addalan. Esuyəl ən mayyan imos arat s za issəsuhin təmust. Awendəy as imayyan saknin təmot, išiciyan təgərrowt əd alamad ən awal, ifrag awen ad iyəl imutag i lăkkol ta n əzāman.

Ayrud

Esaw n əlyayal wa n kăla ən Nijər šilat wa n afriq iga fel taşşaq. Deran ən awen əntas anəmərə, tolas əd awađ ən tənfawen. As wər iha əlislam, ənnařixatan a agin əs addalan felas awen ila almayna i nalmadan.

Əlmud a itawaggu s isəddugan.təkarsiwen ən alamad ši fəssusnen Iha addal aen ad iqqəl i analamd awa itwassan dat awa i ləmmud wa n azaman. Aşşəgər fel alkađ wa n tayre ta n ənnəsix ifrag ad itəwəssən əmmək wa s igi itiwazdayan dəy nijer ifrag eqqal amatug wa n tayare i dat saddadan ən kalasaten kul. Emay əhan tu karrađ əşşəyələn, wa ihan addalan, wa n ayyud□a n tayare.

Références bibliographiques :

- Amani, A. (2003). *Causes de la Négligence de l'Enseignement de la morale*, (mémoire de fin D'année d'inspection), ENS Niamey, 43 pages.
- Moumouni, A. (1964). *L'éducation en Afrique*. Paris Maspero édit., 1964, 399 p. (II, C, 1).
- Chétima, M. (1989). *Instruction civique et morale au cours moyen*. (Mémoire de fin d'études pour l'obtention du diplôme d'inspecteur primaire) Faculté de Pédagogie Niamey.52pages
- Erny, P. (1988). *Famille, enfant et développement en Afrique*.Paris, UNESCO, Weva, pages. 22-38.
- Farad, M. (2015). « *Éducation à la citoyenneté et aux droits de l'homme* », Manuel pour les Jeunes au Maroc, page 43.
- INDRAP, (1990). *Programmes de l'enseignement du premier degré : instructions*. Niger. Ministère de l'éducation nationale. Maison d'Édition et de Diffusion du Sahel, pages 111
- Issa, M. (2018).*Analyse de l'enseignement de l'éducation civique et morale au Cours Moyen*

2ème année dans l'inspection de l'enseignement primaire de Maradi 1. (Mémoire de fin d'études pour l'obtention du diplôme d'inspecteur primaire). ENS, Niamey. Pages 56
MEN/A/PLN, (2002). *Recommandations N° 12 et N° 13 du rapport de l'atelier tenu à Niamey*

sur l'éducation civique et l'éducation à la citoyenneté.

Sandi N. A. (1993). *Analyse théorique de quelques déterminants du décrochage scolaire dans l'enseignement secondaire au Niger*. Thèse de Doctorat Université de Mons Hainaut.

Souleymane, F. (2016). *Impact de la négligence de l'enseignement de la morale sur les élèves de l'école primaire : cas de l'IEP de Kollo* (Mémoire de fin d'études pour l'obtention du diplôme d'inspecteur primaire). ENS, Niamey

Pilon, M. (2005). *Confiance et scolarisation en Afrique de l'ouest : éclairages à partir des sources des données démographiques*. https://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/divers13-11/010050067.pdf

UNICEF (2018). Aperçu du pays Niger <https://reliefweb.int/report/niger/aper-u-du-pays-niger-july-2018>

Roger J. (2010). *Comment enseigner l'éducation civique et morale à l'école*, Bruxelles, De Boeck.

Albab

Asəssəyi d əsəlməd n əlqissaten n Afəriq ta n Aṭaram dəy ləkkolen ti n əlyadat ad ti n əzzaman

Abdou Moumouni Issoufou

Zagzal

Dəy Afəriq, əlqissat təha maşnatən ən təmattiwen təyyaḍ. Gaşaretan əsəşəyren-tənət dəy ləkkol ta n əlyadat. Igi n əlqissatan era maşnatən əlammədän dəy əlwaq zəgren dəy ləkkolen ti n əlyadat ən gaşaretan. Ənnizəm-wa iga fel əmmək wa s itəggu əsəssəyri/asəlməd n əlqissat dəy Afəriq ta n aṭaram dəy ləkkol ta n əlyadat d əmmək wa dəy tətəwəssəyru dəy ləkkol ta n əzzaman. Dəy əgamay ən sələn, addabara ta nəga a dənəy-təffət tikarsiwen n əməney d əytedam win dənəy-za-əffinen isələn, d əmmək wa za nəgu tənfa sər-sən. Dəy ənnizəm-wa, nəgr-in as əsəssəyri n gaşaretan dəy ləkkolen əfrānnen ad itəwəggu, məsən ila əşşərəḍan zun: təkkolen n əlamad, təməwiten n əsəssəyri d şaggara n awa itwəlmədän dəy ləkkol i təmüşt d əşşəyələn n awa ətwəlmədän. Ikfa izuyaz n igi-nes dəy ləkkolen ti n əzzaman.

Təfir ti n əlməxsud: tēyare/alamad, əlqissaten, Afəriq ta n aṭaram, ləkkol ta n əlyadat, ləkkol ta n əzzaman.

Təzugəst əd deranan n əlbab

Albab-wa wa n təyare/asəlməd ən sələn wi n imi s imi dəy Afəriq. Alabab-wa immār əlqissat əs dəy ərşəl, imi s imi as tətəwəggu har tət-əkātābän imuşanan n Əmərək, Azi d Afəriq dwrln. Dəy Afəriq ta n Aṭaram, təlləy tawşet s əşşəyəl-nes a imôş awen əntəne as itəwənnu gaşretan/mabatan. Dəy amaḍal-wen, wa irən ad iqqəl iməggi n əlqissatan, kundəba iga tēyare-nes yur muşanan n əwal. Muşetan-win, əntane yəs a ələnen turagat n igi d əsəssəgri n əlqissatan əd maşan n əşwəl iyyaḍ. Asəlməd ən nalmadan akişi a təy-itəggu awedam dəy ədag inîfrānən as itəwəggu, zun ləkkol a imôş. Asəlməd-wen i kel akal, deran-nes asəlməd n əşiwəl. Əmmək wa s itəggu əsəssəyri n igi n əlqissat dəy ləkkolen ti n gaşaretan wa itəwəggän dəy əlbab-wa, igməḍ-du əmmək wa itəwəssasayru maşnat n əşiwəl dəy karaḍ yawnatən ən ‘‘ kel awal’’ (Camara, 1992).

Iyawnatan-wi addawlaten ti n Nijer əd Mali a əhən. Fel əgaraw ən sələn, addabara ta nəga təmôş ta n əgamay ən maffan ən sələn, asənnəfrən n ədag d əytedam win fel za əgməyən isələn d əmmək wa za əknin isələn win d-ətwəgrāwnen. Addabara wa nəga, ifrəg ad itwəggu

däy asəssəyri n ämaša n əlqissat s əsəssəyri/asəlməd däy läkkolen wi n äzzaman as ətwäknänät ti n əlqissaten.

Ənnizam-wa ofär s erem ən təffa n älmayna n əlqissat, awa tät-izännäzlayän d əyyađ irawan n šiwilan, ma təmôş tənfa-nes däy tämatte ta n Afəriq ta n ättaram. Ənnizam iga tolas fel əmmək wa s itäggu asəlməd-nes yās igga ənnəsixatan fel əmmək wa s za igu asəssəyri-nes däy läkkolen wi n äzzaman.

Deranan n älbab-wa-da:

1. tehakke n əlmayna n əlqissat;
2. maşnat ən tənfa d əššəyəl n əlqissat däy təmatiwen ti n Afəriq ta n ättaram;
3. maşnat n əmmək wa s itäwäggu asəssəyri n əlqissat däy Afəriq ta n ättaram;
4. təffa n zuyaz ən maşnat n əsəssəyri n maşnaten n əsəlməd/teyare n əlqissat däy Afəriq ta n ättaram.

1. Almayna n əlqissat

Däy Afəriq ta n ättaram; igi n əlqissat əmôş alyadat ən tämatte, əššəyəl ən tawašet n äytedam win as əgänin ‘məşawəş n əwal’ (gaşeretan) (Dérive, 2012) əyränen əmmək wa za iqqəl awadam iməggi n əlqəssaten. Awal a imôş « wa n imis s imis » (Bornand, 2005, p.14). Əlqissat, awal a təmôş n imi, itäggu gašare däy älwəqqan əmmikkännen däy išäwađ igitan n äytedam ətíwaşşännen däy ättarix əşábärađän. Əlqissat aytedam osäyünnən əd ta n əlqissat as tətäwäggu. Fel aşuşən ən ta n əlqissat, gašaretan, əlân təkarsiwan d äddabaratan əmünnən fel asəhəşşəy wa fel təga ta n əlqissat. Alwaq wa däy itäggu ta n əlqissat, wa n gäšare itägu tidoganen, tizatzaten, dwdrl; iməttiyan n əməsli (hullen, antəkkäntəkkən, adakal n əməsli, aşərəş əməsli).

Deran ən maggan n əlqissaten imôş təzzar igi n mazlatan i äytedam a d-əkätinen igi n barađan, tolas, fel ad əttəfän awa igänu däy yafawan-näsän iqqəl-äsän « attarix ən tawšet-näsän (işaktan ən təmuşt) » (Saibou Adamou & Issoufou, 2020). Əlqissat fel təmoş tənna n igitan, təsänämafu aytedam.

2. Ärať ən daggan däy əsänämafin däy əlqissatan

Əlqissat däy Afəriq ta n ättaram, əmmək wa s tät-əšäwälan, təzlây d əyyađ awalan ətawägginen däy ädag kul, ətäggu awedam kul, däy älwəq kul, däy talya kul. Däy əmmək wa

däy za tɔgu, ɛlqissat tɔla edag wa däy tɔhɔr ad tɔtawäggu. Ɛlqissat tɔla idaggan win däy tɔtawäggu: edag ɛn tɔddawt, edag n ɔdawanne, dat ɔhan n ɛmɛnokal alwaq ɛn tɔngat i ɛmɛnokal wa aynɔyɔn d ɔddalan ɔyyad ɛhɔnen attarix ɛn tɔmatte. Alwaq iyyan asɛkbɛl n ɛlqissaten era asɛnnɛktɔb ɛn toxniten n ɔdag wa däy za ɛgin.

Tisɛkbal-ti, ɔtɔgginɔt däy ɔdag ilɔn igogasan däy ɛnɔbbɔlɔn ɛlxɔjjaban, fel ɔggaz n ɔwedam wa tɔnɔy-za-igin. Awedam wa za igin ta n ɛlqissat, iga tilɔssa wɛr nola d ti n ɔytedam fel lɔkkum i ɔššɛrɔɔan, d ɔggaz däy iblis wa za tɔssɛnkɛr ta n ɔlqissat däy ɔytedam. (Seydou, 2008, p.152)

Ɛlyɔjjaban a ɔtwɔgginen fel ɔggaz n ɔytedam, wa za ɛgin ti n ɛlqissaten, aytedam win d-ɔšɔnen ɔd fel tokbaren ad ɛginɔt däy ɔlxɛr. Azaladɔy, itakašan ɛn tɔkkayen ab-as t-illɔn. imutag n ɔzzaman a fel ɔtɔggin ɛlqissaten (radiyo, tele).

Tazɛzlit n ɛlqissat ɔyyat tɔmoš alwaq wa däy tɔtawäggu. Ɛlqissat wɛr tɔtɔwɔggu alwaq kul, kuduba däy mudan day ɔsɔyɔren gašaretan. Tɔmattiwen tɔyyad ɛlɔnɔt alyadaten-nɔsnɔt ti n däy ɔtɔwɔgginɔt ɛlqissaten. Alwaq zɔgren däy ɔtɔwɔgginɔt ɛlqissaten ifirɔg ad igu däy ɔɔan (Biebuyck, 2004). Däy isɔlɔn isoyɔl (Seydou, 2008), ɛlqissat ɛn Sunjata Keyta wɛr tɔtɔwɔggu ar ak ɔšša elan, alwaq wa däy ɛkɔnnin edag-nes wa n Kama-blɔn däy Kangaba däy addawlat ɛn Mali. Aytedam wi s tɔtɔggu ta n ɔlqissat, anɛfrɛn a ɛgɔn. Ɛlmisal, ɛlqissat ɛn Banbaran ta n ɛlmɔxsud wɛr tɔtɔggu ar i gɔšaretan ɛn mɛnokalan. Ɛlqissaten tin ɛmmɔrnen tɔggayen tɔyyad (imašayalan) wɛr ɔtwɔgginɔt ar dat ti n taggayen fel ma din-ɔtɔtɔwen ta n tɔggayt.

Ɛlqissat ɔnta harkuk tɔddew ɔd sɔwat. Awen ɔnta a isɔšɔhen gašaretan win tɔt-ɔtɔgginen. Isɔyɔl-du ɛnnɔyɔt n ɔytedam däy ta n ɛlqissat « imɔggi n sɔwat » (Fobah Eblin, 2006, p.447) ɔnta ikɔnnin isɔwɔt. I Kesteloot et Dieng (2009, pp.30-31) « as tɔgɔdɔla n igi n sɔwɔt däy ɛlqissaten, imɔggi n ɛlqissat wa tɔt-za-igu s ɛmmɛk. Ɛlqissat tɔla almayna hullen däy daggan wi n ɔršɛl-nes.

3. Tɔnfa n ɛlqissat däy tɔmattiwen ti n Afɛriq ta n ɔtɔtaram

Däy Afɛriq ta n ɔtɔtaram, ɛlqissat tɔla almayna däy ɔyyud ɔd mazlatan ɛn tɔmattiwen. Däy ɔssayfaten n ɔwalan, ɛlqissat ɛlqissat tɔha wi n ɛlɔnen almayna hullen. Ɛnta a tɔlɔt ɛlmayna hullen. Ɛššɔyɔlan win tɔkɔnnu a ɔšɔkninen tɔnfa-nes day tɔmušt n ɔytedam.

Wa n tizārāt, əlqissat addal a təmoş. Alafaq-nes imôş alwaq ən mazla n təmattiwen. Amutag n əşəkni n tədəwit a imôş. Asəddərgən n əlqissat izâdzu awedam waşşārən inya išşəyəl ən təwəgas mey awedam wa n əzala iyânāt tazzalen n ak əjil. Əlqissat təşârād, təzâzây (Chevrier 2005, p.25). Awaln əd səwat win əddewnen fel ad əssənkəran iwəllan n äytedam wi das-əsâdägänen. Awen isâslu aytedam tenbe hullen Barthes (1973).

Əlqissat tənfa axakam, fellas təsâfəggät-du aytedam n ättarix wi n äzzaman-nes fellas aşəfrər a tətäggü igitan-näsän, fel ad iqqəl əlmisal i tämätte-nes. Əlqissat təşâdâw aytedam dəffər ämuzar-näsän mey fel äniyaten təyyađ tära tämätte. Əlqissat a tan-du-təşâktit awa əmôşän, äräťän əgänen, əddinan hullen alyadaten-näsän tin əhän harkuk. Əlqissat tətâwây-du iməťťiyan dâý tämätte » (Vettorato, 2017, s.p). Əlqissat tətâwây-du iməťťiyan dâý äxakam əd təmmuzəra (Camara, 1996).

Kudis əlqissat təmôş mazla, təha äräťan win ətägğäznen ayyud. As iga awen, təla tənfa dâý əmmək wa s əsâlmädän/əsâssâyriin aytedam alyadaten əd təmoş ən tämätte. Əlqissat təsâssâyru aggaz ən tämätte təla n äşşak d äsəxrəm n ärk tajne. As iga awen, əlqissat dâý Afəriq ta n äťťaram edag n əsəlməd n əbbərəđ, təbillant əd bähü d ärk äräťän kul. Əlqissat təsâssâyru aggaz n äkal, igi n älxalan olâynen d äwəddəb n ärk alxalan. As iga awen, əlqissat dâý Afəriq ta n ägala tənfa mazlan, əsəlməd d äşidəw n äytedam dəffər aşşəyaşat mey amuzar iyan. Fel əddəlilan-win as tətâwäsalmä dâý läkkolen ti n gaşaretan.

4. Əmmək wa s titâwäsasayru əlqissat ta n Afəriq ta n äťťaram dâý läkkolen ti n gaşaretan

Dâý Afəriq ta n äťťaram alamad n igi n əlqissat itäggu dâý əşşin daggan : dâý äyiwan fellas ayiwan imôş edag n əşşənti n älamad, edag n älmad n əşşəyəl. Ayiwan ənta a imôşän edag wa immikkänän n əsəlməd ən bärar Ogandaga (2007, p.6) « Ayiwan ənta as edag wa n tizārāt dâý ilämmäd barar aşəfrər ən marwan, äräť ilân əlməyna dâý tämätte tinîťťäfät d älyadat-nes ». Ənta s ädag wa n tizārāt dâý ilämmäd barar ən gaşaretan awal dat marwan-nes.

Dəffər awen alamad itäggu dâý ädag itiwäşkatän fel awen « Alamad wa itäggu ak analmad, təmôş azyəz i inalmadan ad äkkäşen awa əşşänän d äwa əfrägän marwan-näsän dâý läkkum i awa əmôşän dâý tämätte » (Diouf, Mbaye & Nachtman, 2001, p.8). Edag wa itwäşkaťan i älamad (gaşaretan) läkkol ta n älyadaten a imôş (Saga d Libore dâý Nijer əd Kirina dâý Mali dâý nəgmär isälän). Dâý daggan-di, əsəlməd n əlqissatan imôş əşşəyəl itähägin hullen (Camara, 1996, p.768) ilân isənnəktiban, täkkolen d əşşərəđän.

Läkkol ta n älmadan n əlqissaten təla əššərədan-nes. Läkkol ta n nalmadan n əlqissatan wərgəy awedam kul a tāt-itâggāzān; kundu wa d-igmāḍān gašaretan (Enkerli, 2004). Wər t-illa aḍḍəkuḍ n āzrəf wa za iffa bārar ən mənokalan fel a t-iggəz. Barar wa ilān ger 7 meḡ ətṭam elan a tāy-itâggāzān, fellas alwaq-wen dəy itâṭṭāf eyaf ən bārar tarmaṭ. Tolas, alwaq-wen barar wər tāy-ošāšnāt timəḡutar n ədduniyat tin das-za-əgdəlneen alamad. Eyaf-nes ifəsušan;

Har za ašu ta n läkkol, barar kunda isännäktāb təzzar, asənnəktəb-wen immār əssir wa das-za-tiwəffin. Wa n əssir ifrāḡ ad iqqəl aššurəd meḡ tešše (Hall, 1990) n aman a d-əgmāḍneen iyawnatan ən mərəzāyan meḡ ilāllan. Addal-wen imôš almayna n əsəyyəggət n ərrəzəyan i bārar day əššəḡəl wa za iggəz d əlakam-nes i ilāllan ən tāmattə-nes. Dəffər awen illāy alwaq wa dəy əhâkkin barar əssir. Alwaq-wen, əssiran aggotneen a das-ətāwəffin; əmôšan šira a za əsəssihəṭneen fərəgaten n tette –nes. Dəffər ihôr ad itṭəf « mašnaten n əwal » n əlməxsud (Dolz & Schnewly 1998, p.16).

Alamad n əlqissaten ila əššərədan. Zun ak əššəḡəl imaffan-nānāy isālān ənnān təgəttawen-nes-da :

- asəddərgən
- təzayḍart n əsəssərgən
- tafləst

Alamad imi s imi ad itāwəggu, əššərəḍ wa n əlməxsud imôš asəddərgən n əwa igānu ‘muše’ təzzar. Illāy asənnəktəb i əsəddərgən fel ad tu-təqqəl anniyat n ənalmaḍ mašnaten asəssəḡri ḡas ikəd i awa d-iglān. Amer n əsəddərgən ənta w,r imôš igi n əniyat dəy ārāṭ wa za itwəsəlməḍān har du za āšu amer wa n dəffər əsəddərgən.

Alamad n igi n əlqissat ikmôš takkolen. Dəy əwaṭay wa n 2011, dəy isālān issôḡāl Djeliba Badje i Garba, inn-as karaḍat tākkolen a tāy-əllānen.

As tizārāt illāy harwa əššan elan ašənti as “ceeyan” (teḡare) meḡ “kaayi ceeyan” (teḡare n marwan) emel n igitan ən marwan əlyayal ən lāllan meḡ imaganan/inammagaran. Dəffər adi illāy alamad ən “Deede” attarix meḡ tinəfaš n imaganan. Takkolt ta n kərəḍat ənta a tēmôšat ta n almad ən Molo wa za ilkəman ta n əlqissat. (pp.17-18)

Takkolt ta tezzārāt tēmôš mašnət n ārşəl n əsab, imôšan təmmāl n əlyayal təḡān ərrəzəyan meḡ ilān əwəl. Dəffər awen, analmaḍ ad itāḡu təmmal ən bərəḍan. Tākkolt ta n təlkāmāt tēmôš alamad ən səwat, məšan, wər ihhəššāl.

Dæffær tåkkolen, ad nənəy əmmək wa s tətāggu əlqissat dəy äyyud ən gašaretan. Fel awen, əllān-tāy imutag n əsəssəyri n maşnaten wi n əlməxsud ə ādag ən tāyare wa s əgānnin *Dudal*. Edag-wen zun kalas a imōş ənta dəy ətāggin əşşəyəlan n ālamad. Fel ad təgu teyəre s əmmək ətāwāyān-du eşkan, agabal; inalmadan a tən-du-ətāwāynen. As iga, dəy āfa ən temse ad ətāggin igət ən lamadan. Alwaq n əsəssəyri, təkarsiwen n əsəssəgri n maşnat aggotnen a ətāwāgginen. Ta təzzārāt ənta a tēmōşāt **maşnat n əsuyəl ən tənəfaş** (azrut mey kull). Dəy ālwaq-wen, wa tan-isālmādān yas a işyālān, inalmadan əntāne imadhalan yas a əmōşān, asəddərgən yas a ətāggin. Dæffær adi, illāy eles n ārātān win ətāwāgginen dat awa, alwaq-wen inalmadan alafađ yas a ətāggin, muše-nāsān ikānnu.

Təməwit n əsəssəyri ta sər ətāggin tənfa, ənta a tēmōşāt aşərtəy n « **āxərđi d ārađal** » (Toulou, 2008, p.293). Wər tēmōş ar asənnələs n āwalan itāggu wa n əlfəqqi. Yas analmad əntada ilkām i wa n əlfəqqi isānālās dæffær-əs. Təməwit-en tosāy ənalmad d əlfəqqi-nes dəy āmazay wa n əsəssəyri /əsəlməd. Dəy ādag-wa anālmād ənta işyal, ab-as imōş aməssədergən yas zun dəy amazay wa n **maşnat n əsuyəl ən tənəfaş**. Karađat təkarsiwen n əsəlməd ti n əs işyāl əfəqqi tina: **maşnat n əsuyəl ən tənəfaş**, āxərđi d ārađal, asənnələs; əlfəqqi ifrāg d işyəl sər-əsnāt əmmək wa s era fel āggađ ən deranan-nes.

Fel ad işşəşyəl inalmadan, əlfəqqi-nāsān **itāgu təkarsiwen n əsəlməd**. Ta təzzārāt, ad iməl inalmadan maşnaten ti za isəssəyru. Əlmisal, əlfəqqi ad innu i inalmadan azaladağ, ad nāfər s āxərđi n āsab ən marwan. Almağna n igi n təkarsiwen n əsəlməd wər imōş ar əsəssəgri ən nalmadan awa za əlmədān. Tolas, iməl as əmmək wa dəy za igu wa n əssəyri d ārātān win əhhəşālnen dəy-as.

As iga awen, « əlfəqqi, isālmād i inalmadan əmmək wa sər za əgin tənfa d təkarsiwen ti n sər za əlmədān daw-əs (Sensevy, Mercier & Schubauer-Leoni, 2000, s.p) ». Dəy lākkolen ən gašaretan ti n dəy nəgmāy isālān, əsəlməd n əmmək wa s itāwāggu əsəlməd əşşin daggan dəy itāggu. Itāwāggu yur affār ən təməwit n əssəyri fel aşəggər n awa əşşānān mey əlmədān inalmadan. Dæffær-awen, əlfəqqi **itāgu təkarsiwen n əsəlməd** dəy mudan mey āddalan s əmmək-wa: ad innu i inalmadan işināfrān ad əgin attarix fel āddalan win ətāwāgginen. Inalmadan, dat əlfəqqi-nāsān a za əgin təkarse n ālmad ta əlmədān.

Əşşəşyəl wa n təlkmāt n əlfəqqi ənta t-imōşān aşəggər n awa itwālmādān mey awa itwāşşānān dat awa. Aşəggər-wen ifrāg ad iqqəl asənnələs n āttārix iyan ket-nes mey idaggan-nes iyyađ ətīwālmadnen dat awa. Aşəggər-wa wa n ekeř n awa itwālmādān dat awa fel kannan ən tələməden. Əzzənəf n āşşəggər wa n əşşin, imōş wa n äyrud ən tāyare n ānalmad. Alwaq-

wen, analmad ad išşəknu dat äytedam äräť kul wa išşän immârän igi n əlqissat. Edag-wen day za iqqəl iməggi n əlqissaten wa n tidət.

Azalađay dăy Afəriq ta n äťtaram, läkkolen ti n dăy əlâmmădän igi n əlqissatan ab-as tăy əllänät. As iga awen, immikkän ad itâwäggu dăy läkkolen ti n äzzaman fel ma din-inkăw.

5. Əmməkan n əsəsəyri, taggayen n əsəsəyri d təkarsiwen n əsəssəyri ad zuyaz n əsəsəyri/alamad n əlqissatan dăy lisetan

Dăy ädag-wa ad nənəy as əlqissat ta n Afəriq ta n äťaram, təfrâg əsəsəyri-nes dăy läkkolan ti n äzzaman. Äräť-wen ifrâg ad iqqəl asənnəktəb i əsəsəyri ən təfaransist dăy lisetan. Məšan kunduba ad ətwəggän əmməkan əd **təggayen əd təkarsiwen n əsəsəyri/alamad n əlqissatan dăy lisetan**. Nəşşän-as əlqissat təla tənfawen aggotnen fel za tətəwəsəyru dăy lisetan. Təkarse ta dăy za igu wa n əsəsəyri toşây əd ta s tətâggu ta n təfaransist dăy Nijer. Əddəlian n əmmək wa dăy za igu wa n əsəsəyri əfrâgän ad əqqəlän-win:

- Əlqissat kul təla ənnisaxaten i äwedam;
- əlqissat təşâkta-du i bäraran attarix-näsän;
- əlqissat təşâknu təmuşt n ak tămatte n Afəriq;
- əlqissat təkmiş təfir, təkarsiwen n äşiwəl əfrâgän ad aknin fəragaten n äşiwəl ən mayaran.

Əşşəyəl əs tənfa n əlqissat dăy äyyud ad təssuyəl “läkkol ən Farans dăy Afəriq” “läkkol ən Farans ta n Afəriq” (Saibou Adamou & Hamidou, 2008, p.58). Deranan n əsəsəyri n əlqissat dăy lisetan ad osâyän əd wi n təfaransist.

- Aşiwəd ən fərragaten n äşşiwəl d äkatab;
- Agaraw n əddəbaratan əd təkarsiwen n əsəfşəş ən təgərrot, əlxisab d ənnizam;
- Agaraw ən maşnaten n äzzaman äranät təməttiwen-nänây oränen şitławen dăy ədduniyat (Les programmes de français de l’Enseignement Secondaire Général, Second Cycle, 2016, p.101).
- Deran wa ezzărän wa za itwəgməyän imôş wa n təttit « ən fərragaten ən təhakke ən şälän s äşiwəl d äkatab ». Dăy ädag-wa, dəffər **əlxissaban**, əfrâgän ad ägin maşnaten ti n təkmiş əlqissat fel ad əşşənän inalmadan təffa n şälän. Addabara ta tofät-da təmôş təsəhădät fel səktab (**ta n səktab**) (Adam, 1999). As tətăwăkkal ta əddəbara, əlqissat ta tətăwăsasäyrit dăy lisetan ad təqqəl təməwiten ən saktaban (**asuyəl ən şälän, sattermal, təffa n əddilan dwrln**) Teyare n ak esawe ad təqqəl təməwit n əsəsəyri əhân əttijalan

aggotnen. Däy äsäsəyri n sawetan, əlmisal n əttijalan däy awa immärän əlqissat ta təsâyälät isälän da:

Deran wa mäqqārän : däy äyrud n əttijal, immîkkän analmad ad ifrəg ad igu əlqissat təmmârât asuyəl ən sälän s əmi-nes mey təktâbät.

Deranan wi mäccoknen : analmad ad:

- işşən n əlqissat təsâyälät isälän;
- işşən n äytedam wi n əlməxsud əd wi hadatnen däy əlqissat;
- işşən imasaknan n älwaq d ädag däy əlqissat;
- iməl awa itwäggan däy əlqissat.

Əttijal wa immärän əlqissat ta n äsuyəl ən sälän, təkmiş əttijalan əlânen almayna. Däy əttijal wa ezzärän, ad itwəsəlməd maşnat təkruşt n əlqissat ta təmmârât asuyəl ən sälän əs təkken tina: maşnat ən təşarnat, imaknan/imasayan n äşaktab d äşşay wa ətäggin iferəşan n əsaktab fel ad ilu almayna. Əttijal wa n əşşin ifrâg ad iqqəl maşnat n äytedam kul win əhânen əsaktab əşşəyəlän-näsän, d igitan-näsän əd təmawit n əlqissat.

Əttijal wa n kărăđ immâr **alwaq d ädag wa däy** təga ta n əlqissat əsihädäd-nes fel maşnaten n əsəssəgri-tina: sattemal d əşşəyəlän n älwaq d ädag, , igi n əlqissat s əşşəyəl s imasaknan n älwaq d ädag. Wa n əkkoz tənnettäf d awa odmän imaggan n əlqissaten fel äsəfəggi n äsuyəl ən sälän däy əlqissat. Wa n səmmoş ənta ad iqqəl igi n əlqissat təmmârât igi n sälän.

Azayəz wa n əşşin wa immärän asəssəyri n əlqissat däy lisatan, immâr deran wa n kărăđ n əsəssəyri n təfaransist, azayəz-wen immâr tolas « maşnat ən təmuşt a za tärît şəttawen i äytedam fel ədduniyat däy tərəddot n äytedam ». Äräť-wen imôş asəssəyri ən təmuşt ta təlmâş əlqissat fellas nodm-as « asəssəyri imôş asəssəyri tənfa wen » (Ourghanlian, 2006, s.p). Əlqissat däy Afəriq ta n ätaram təkmiş taqqanen d älyadatan aggotnen əhännäyän däy tajnawen ən bäräđan. Asəssəyri n əlqissat däy lisse təfräg ad təsəhhədəd fel təmuşt ta təkmiş əlqissat. Fel awen, asəssəyri n təmuşt, dean-nes asəlməd ən bäraran n Afəriq:

- maşnat ən **təwwədəma** d təmuşt ta təkmiş əlqissat;
- Alamad n älyalan-win fel n igi tajne täynäyät tolayat.

Deran n äzayəz-wa aşəkni n tənfa n əsəssəyri n maşnaten tin za änfinen tajne n mayran wi n lise. Taggayen tin za ətwəsəssəgri-nen əmôşän: samyar/aşşak, emənnən əd tara n tämätte. Əfrâgän ad ətwəniyan däy adag wa n täyare əyyan däy əşşəyəlän n əsəssəyri n təfaransist. As iga awen, addabara ta za təwtäggit təmôş ta n teyare ta təkämät i deranan ən täyare wi n lise.

Samyar əd təla n äşşak, əmôşän tajnawen ən bäräđan win əhânen əlqissaten fellas əşâknin fəlləsət ən man d äsəfrər ən man. Tolas, ibaräđan n əlqissaten əşâkni tamyard-näsän i äytedam win dər əddewän. Fel əsəssəyri n əbbərəđ däy əlqissaten i inalmadan, läkkol ta n

äzzaman, tösälmät-tän igitan änäyenen, töfflest ən man d äşəfrər n äytedam. As əlmädän igi n äşşak, ad əqqəlän ibarađan dāy tāmattede.

Tənfa ta n sənəţət a za əgrəwän dāy əlqissat təmôş a za tətəwəsəsəyrit dāy läkkolen wi n äzzaman təmôş **əmmunən**. Əmmunən təmôş tajne n bārađan ta n əlməxsud dāy əlqissaten. Əmmunən as işāknin tadhəlt əd tāra n äytedam ta əgän ibarađan win əmôşnen əddəlilan win fel ətflälän i äytedam. Fel tāra n tādħəlt n äytedam ad ənâqqin dāy man-nāsän əxxəruru wa imôşän alxal n igət n äytedam. Lakkol ta n äzzaman, as tösäsäyru alxalan ən bārađan zun emənnən, win əhānen əlqissaten, ad təşşuşən tajniwen kul tin oläyenen tin əgän ibarađan. Emənnən ifrāg ad issuyəl inalmadan wi n āmarađa imuzaran wi n tufaţ əgānen dāy ənniyat-nāsän tehakke wərgə tarkəb n ərrəzəyan ən tələqqawen. As itwäşşän emənnən, ad nəgrəw tāmattede as ak iyan ihākku i ak iyyan fel ak iyyan ad igrəw.

Əlqissat dəffər ad tədhəl dāy tāra n äddawlat. Fellas ibarađan win əhānen əlqissat əhān təyawsīwen ən təmattede. Dāy əlqissaten **tāra n tāmattede** tətâfäkkär-du: as tāra n tāmattede, s äggaz as təha tamattede təmayatirt, as əmməccän məđlan ən marwan dwrln. Dāy əlmisalan-wina kul itiwāra tadhəlt n ābarađ fel ad iknu tayara. Dāy məgiran, abarađ işāknu tāra n tāmattede-nes awen a fel tāt-itāgāz. Asəssəyri n tāra n äddawlat dāy lisetan, a dd-əwəy iməţtiyan win əmmärnen tāra n äddawlat yur mayran wərgə əxxəruri d tāra man wər nəla albarakat i tāmattede. Ad idhəl (asəssəyri n tāra n äddawlat) s əlluş axakam n äddawlat d äggaz n ərrəzəyan-nes. Assəlməd i mayran wi n lise azayəz oläyän a imôş äşəri n bāraran addawlat-nāsän. İsäsägu tolas tāra n ädawlat hullen harkid äşəşyəl n äytedam kul.

Tənfa n əsəsəyri n əlqissat təmôs töffa i inalmadan: təla n äşşak, tāra n ənəmədhal, äggaz n äkal. Muşe ihôr a dd-işâktu i inalmadan alxalan win oläyenen dāy tāmattede. A tən-d-işâktu tolas ark alxalan d igitan wi wər nəmməkkən dāy tāmattede. Tənfa n əsəsəyri d maşnat n əsəsəyri n əlqissat imôş igi n tənfa s igitan win oläyenen əmmären tāmattede, tajne toläyät, alyadaten i bāraran.

Dāy älbarakat ən sənəţət äddabaratan tin nənäy n əsəsəyri n əlqissat dāy läkkolen ti n äzzaman, dāy əlbal-wa, immikkän muşe ad itāggu **addabaratan win əşäşyälnen inalmadan**. Ofa inalmadan ad osäyän d älyadaten ən tāmattede ta təlät ta n əlqissat. Ad ägin əlməxsudan n älamad a sər za əşyälän iman-nāsän məşan kundəba a tən-əffän imutag fel ad əlmädän s əmmək. Addabara-wen era tirgit n ak iyyan meş əşşəşyəl dāy təggayen fel ad əkrəşän maşnaten-nāsän as man-nāsän. Əşşəşyəl ən muşe dāy kalas imôş əşşəşyəl ən nalmadan fel a tən-du-əssüyälän anniyaten-nāsän älyadaten-nāsän tin əmmärnen əlqissaten ta təwäggät.

Muşe wa eran ad igu addabara wa işäşyälän inalmadan ihôr:

A dd-issuyəl anniyat n ānalmad s āššəyəl-nes; felas əššəyəl s āddarajat n āwedam, ənta s ikārrāš awedam iman-nes. Məšan analmad wər ihôr ad išyəl ar dəy tənfa n tāmattə. Arşəl n əsəsəyri wərge takkayt ger muše d nalmadan, əššəyəl i tāmattə, əššəyəl wa itāggu muše inalmadan, anəmadhal ən nalmadan gar-esān (Altet, 1997, p.19).

Alwaq wa dəy tətāwāsasāyru əlqissat; muše inalmad a iššəyəl, a tən-isāsāgu tākkāyən ger-esān, win əşşānnen ilālān i wər nəşşen. Muše ənta, amənir a itāqqāl.

Dəy Afəriq ta n ātaram, gašaretan əsalmadan bararan isəwat d irawan n āšiwəl zun əlqissat. As iga awen, wa ilāmādān ad iqqəl gašare, əššin daggan dəy ilāmmād. Wa ezzārān ayiwan-nāsān dəy ilāmmād ašiwəl, wa n əššin imôş edag (lākkol) itîwāškātān i ālammad, ən təkasiit. Məšan, har itāfār alamad əllān-tāy ārātān a dās-əhiššālnen zun: elan, əşşir, fərəgaten n āššiwəl, eyaf (iba n tətəwit). Edag wa dəy itāwāggu wa n ālamad *Dudal* a dās-itāwānnin, alamad n əlqissat təla tākkolen, əššərəđan əd təkarsiwen. Əmmək wa s itāwāggu əsəsəyri n maşnat n igi n əlqissat ila karađat təkarsiwen-tina: maşnat n āšiwəl, alafađ, asənnələs. Dəffər təkarsiwen ti n ālmad tin itāggu, awedam wa tən-isālmādān əlqissat itāggu, **təkaşit, asəttəddi** d āššəggər (wa n āsəlməd əd wa n āyruđ).

Dəy āl bab-wa nənāy as əlqissat təfrāg ad tətāwāsāyru dəy lisetan fellas təla tənfa wən aggotnen. Asəsəyri-nes əššin əmməkan as itāwāggu. Wa ezzārān immār aššiwəl wa n əššin immār təmuşt. Dəy əmmək wa ezzārān asəsəyri a tətāwāggu zun al bab dəy ləkkum i əttijalan n əsəsəyri n ak təməwit. Asəsəyri itāwāggu s əttijalan aggoten əlānen deranan, taggayen əf təkarsiwen n əsəsəyri-nāsān. Əmmək wa n əššin immārān təmuşt fellas iroşan, asəfrər n āwedam əd tāmattə a əsālmādān/əsāsāgrin. Asəsəyri-nāsān ad igu as əlqissat ad təqqəl ārāt dəy za əlmədān/əşşənān « təttit, təmuşt d iroşan », (Van Zanten & Rayou, 2017, p.857).

Ənnəsisixatan fel əššəyəlān win za əgin muşetan fel əsəsəyri n əlqissat

Immīkkān i muşetan ad aššāggāran wa əşşānān nalmadan fel əlqissat dəy āfəriq ta n ātaram, aşşāknin-tān əmmək wa s tətāwālmād dəy ālyadat, yas əgməyān əmmək wa dəy za tətāwāsāyru dəy lākkolen ti n āzzaman. Aşšəggər-wen ifrāg ad iqqəl işəştanan mey aššəyəl ən nalmadan.

Əššəyəl wa n 1: Əkəřāt maşnatən ən nalmadan fel əlqissatən

1. Əkfu almayna n əlqissat.
2. Əgu sattemal n əlqissat ta n Afəriq ta n ātaram.
3. Əkfu tənfa n əlqissat dəy tāmattiwen əd dəy ālyadaten n Afəriq ta n ātaram.

Garba, Y. (2011). *L'épopée au Niger à travers quelques récits des Nyamkala Djéliba Badjé et Djado Sékou*. Mémoire de DEA, Université de Ouagadougou.

Hale, T. (1998). *Griots and Griottes of West-Africa*. Bloomington: Indiana University Press.

Kesteloot, L. & Dieng, B. (2009). *Les épopées d'Afrique noire*. Paris : Éditions Karthala et Unesco.

Mercier, A., Luisa Schubauer-Leoni, M. & Sensevy G. (2002). Vers une didactique comparée. *Revue française de pédagogie*, 141, 5-16. doi :10.3406/rfp.2002.2910.

Ogandaga, G. (2007). Le respect de l'âge comme caractéristique du management des hommes: existe-t-il un modèle africain de GRH? *Lille Economie et Management (LEM)*. CNRS.

[En ligne]. Repéré à http://lem.cnrs.fr/Portals/2/actus/DP_200722.pdf

Ourghanlian, P. (2006). Enseigner, transmettre, construire, les théories de l'apprentissage : enseigner / apprendre. [En ligne]. Repéré à [http:// www.pearltrees.com.99176290-apprentissage-ourghanlian](http://www.pearltrees.com.99176290-apprentissage-ourghanlian).

Saïbou Adamou, A. & Hamidou, I. (2008). *Le français au Niger, l'enseigner, l'apprendre*, Niamey : MEN-SOUTEBA.

Saïbou Adamou, A. & Issoufou, A. M. (2020). L'hyperbole dans le discours épique de Djado Sékou : ornement discursif et mémorial identitaire. *Akofena Revue scientifique des sciences du langage, lettres, langues et communication/* (n°4), 129-146.

Seydou, C. (2008). Genres littéraires de l'oralité : identification et classification. *Littératures orales africaines, perspectives théoriques et méthodologiques*. Paris : Karthala, 125-175.

Van Zanten, A. & Rayou, P. (2017). *Dictionnaire de l'éducation*, 2ème édition. Paris : PUF.

Vettorato, C. (2017). Les éléments épiques africains et la quête d'une épopée moderne : l'exemple du Blue Fasa de Nathaniel Mackey. *Le Recueil Ouvert*. [En ligne]. Repéré à : <http://ouvroir-litt-arts.univ-grenoble-alpes.fr/revues/projet-epopee/267-les-elements-epiques-africains-et-la-quete-d-une-epopee-moderne-l-exemple-du-blue-fasa-de-nathaniel-mackey>.

Təşamunt : əşərəf-6

Tənfa n əyyud wa n əlyadaten dəy Afriq i ləkkol dəy alqarni wa n 21.

Amadou Roufai Ali

Azəgzəl

Azaladəy ayyud imoş ərət a du itəwəyan tətīt ən tāmätte əd əlyadat, əllan tu imətəyyən əd ewaynin awen dəy afriq. Ayyud-wa iga felas ənnəzur ger əlxəkum, sandikatan,,muştan əd imusənan.Manənka əs za nəknu tegare ta n zərəyan a, işəştanan da wi n tawagginen.

Alkaq-wa imôs targit i agâmäy n esuyəl n əljawaban i aşəştan a. Iga əs tadhəlt n əlkəttaban ən musənan n Afriq əd wi n tasəga fela ayyud wa n arəşəl mey wa n əzaman, igâ enəmərda ger imuzar, imuşənan,mušetan əd maşnaten-nənä dəy əşşəyəl.

Təlley taşşaq iyyät ger isəwayən n əyyudan wi n əşšin-a, əganin fel iməttəyan win tagginen dəy kəllan əd aytedam win immar awen.Mušetan win səlmađ-nin dəy ləkkol ta n əsəssəyri ən mušetan əd ta du gâmădan mušetan wi n kurdadi əd mušetan wi n səsəyri-nen ləkkolen šin mədrorni əd šin əlkam-nin (sej lise), olay ad əşşənən fel awen təzzar wi n tizarat əşyələn əs ləmmud ən teyare ta n əssəsəyri, wa əlkaman əmmək wa əs tətagu teyare dəy kalas.

Tifir ən əlmuxşudan : *ayyud wa n əlyadət- ayyud wa n əzaman- esawey ən ayyud- ləkkol-fəlləsət.*

Təzugəst

As du təxlak əddənət, awa wər nəga imoş ayyud/teyare awendəy a ganin aytedam dəy tənnyayen-nəsən. Eges ma s nəgənu ayyud ? əket n fəşşiran n əşməwan n əyyud əgən. Nəşşənət as kul-nəsən deran nəсэн əntas « təffa ən maşnat ».Maşnat-en du za tawəyyät tətīt ta n igi əd ta n təmədurt i barara kul.Ənnan id Baba Moussa, A R., Malam Moussa, L. & Rakotozafy, J. (2014, Udəm wa n. 29), « ayyud imôs ərət ikmăsən məşnaten əd fəfawen əgənin fel tayləst n əlam, ənnəsixatan, maşnat, əlkām-nin i təmədurt təgāt ger tamatte əd əlyadaten wi n şaşyalan ». as wər təha enəməttaf wa n taggayt ta dəy iga awedam təmədurt-net, ayyud ənta itəwəy du i awedam maşnat n əşaray(i man-net mey i yəyyađ) , əs tənəfawen n ayyud.

Dəy igat ən kəllan wi n afriq , illan tu isawayan n ayyud əşšin win as ak iyyan isakta du əyyud n ək tamatte. As tirărət yas , ayyud wa n mərwən deran –net awedam ad egu təmədurt-net dəy tamatte ta təkəmat I əlyadaten tin kəla, wa n əşšin ləkkol ta n əzəman, wa s deran –

net esəlməd wi n za əşyəl-nen i əlxəkum. Bərar wa itawaktaban dəy ləkkol ta n əzaman teyare net a təgu əs əlyadaten wi n kəla əd wi n əzāman. Ərət wen əhan tu əlmasalaten əga-nin dəy teyare əd təmədurt-net .

Isawayan wi n əşšin a n əyyud wər əlen məşkəlan, wər n əməggəzan, namədhalan ger-esən. Awendəy as ayyud wa n ərəsəl a ddu-afər yur marwan har wa n tamatte. Inna Abdou Moumouni Dioffo (2019), ayyud wa isirtəy isasahat təmuşt ən bərar mey əmawađ. Ayyud iga fel titit n əssahat n əg adəm, ikənnan n əlxal, ənnəsixat əd alamad ən maşnaten ən təkarsiwen šilat ən maşnaten šin za təşşəyəl ən fəşšan, mey du əmmar-nin əgərri. Deran n əyyud a əntas asissuhi ən təmədurt, tənfa , ənnəsixa, tərä n əşşəyəl, aladab ən məqqaran, iwəşşaran əd igitan-net, n ahanzazəy.

Tileməden tina kul iga barar yur tamadrak-net har alwaq wa šilat n təfrəge əd təlan teyte əlila-nin titiyan har alwaq wa s igaz ləkkol. əmmôs awen ərət da s ilalin dəy teyare ta ən əzaman. Təknaytolas təşšiwəd-tu.

Ma imôs ayyud wa n ərəsəl ? imôs ərət oləyən i ləkkol ta n əmarada ?mani əmmək wa s dəy za idhəl ayyud fel aggađ ən deranan ən ləkkol dəy alqarni wa n 21 ?

Ənnizam-wa iga fel maşnat n esəssəyri ən maşnaten. Agamay ən awa tu illan ger maşnat n esəssəyri , ayyud wa n ərəsəl əd ləkkol wər dəy əba təməxutar, ad takfu i mušetan, mušetan ən mušetan, iməşəyā n əlməxsud, tarayyen tin du za awinen iməttəyan dəy ikənnan ən maşnaten n esəssəyri ən maşnaten əd maşnat n esəssəyri. Awendəy təhe tənfa i nalmadan felas itaway du titit i awan issan, dəy sədadan kul wi n esəssəyri.

Dəy albab-wa, ad nəšiwəl fela ərətan əgotnain olaynin šilat : i) ayyud wa n arəsəl, dəy tamert-ta əd əlkətaban win tu əlanin. ii) sədadan-net əd sattemalan-net, iii) təməkruşt-net, iv) tənfa ən teyare, v) isawayan win teyare ta n əzaman, vi) tənfa n əyyud wa n əlyadət i ləkkol.

1. Ayyud wa n əlyadaten dəy Afriq

Awa ddu-offəran yur təmətta har Afriq, ayyud wa n əlyadət ila edag oləyən dəy esəlməd ən bərar. Ayyud-wa esaway ən təmədurt dəy tamatte a imôs

a. Ma imôs Ayyud wa n əlyadət ?

Tamxatirt ta tazzarat dər za emaqqas awedam əntas esənəqqəs fel ayyud wa n alyadət, felas ərət izəwwen wər nəbbiyan a imôs fel za egu amagrad. Awendäy as ihor ad agin eşəştan fel təgərawt-net.

Georges Snyders dăy əlkəttab-net *Maşnat n esəsəyri wa s ganin wan titit, ayyud wa n əlyadət əd ayyud w n əzaman* igamay a ddu-awəy ərət ən sələn fel awa. Awa əs itəwənnu ayyud wa n əlyadət awa inna « *esawy n ayyud iyyän əd awa tu ilan, əs iha erez əd axşudan wi n tu əlanin ...* » (Snyders, 1975, p. 15).

Ad nəgməy aru amədran-wa ən Snyders. Almăyna n əyyud za wa n tizarat, ad egu igitan wi n kufar əs sādadan wi n esəssəyri, şilat n awa ənnan, id Alain, eşşəm-net wa n tidət Emile-Auguste Chartier, Emile Durkheim, Jean-Yves Château

Dăy ləkkum i awa ənnan inazaman ən maşnat a, arəsəl n əyyud wa n əlyadət imôs deran n esidəw bərar/ eməyri « esəmməqqəs-net d ərətən win du təkna əddənet » (Snyders, 1975 : p.15) ərətən a ifrag tan išşəşyəl fel a tu agin dăy tarrayt ta tolayat şilat tədəwit, samyar. Almăyna wa n əşšin iga Snyders fel təfərt tan ləkkol ta n alyadət , inna ləkkol ta n əzaman əd məşkəlan-net ihor əd tətawaknu alwaq kul.

Marcel Inné (1988, p.199), intadăy inna «*ayyud wa n alyadət iga fel əsiwəd i mawađan attewəl ən məqqaran-nəsən* ». əyyud wa iga fel ləməd ən əlxal olayan əd təmədurt dăy tamatte. Awen annan ətəggin imawadan i wi n ədwəl harwadăy. Ayyud wa n alyadət imôs ərət isirtəyan, issohen,təgərawt, maşnat əd assaxat n tayəssa ən bərar. Awa itawaran esəlməd i barar n əlyadaten-net əd ayalas-net fel iguz n ərək tarrayen tin wər n əmməkan. Ayyud en təhe tamatte kul.

Ayyud şilat ən wa isəlməd bərarən əşşəyələn du za awinen tadhilt esaway wa ərəzuy ən tamatte. Teyare ta n ayyud wa n alyadət wər təməs ərət itagin dăy kəlas. ayyud edag kul dăy itawagraw şilat : dăy fərgan, dăy edag ən təmədənt mey dăy dəggin isidrawan, assayət iyyat dăy ayərəm.. Iga əs awal əd igi. Dăy ikəlan wi n ələslam şilat ən Nijer, ilislam eway du akatab.

Ayyud wa n əlyadət assaxat-net iga fel tassaq tu təlat ger-esən ənta əd təmədurt. Inna Paré Kaboré Afsata et Nabaloum-Bakyono Rasmata. (2014, Ud.59), « təmədurt dăy afriq tətəfər dăy alwaq wa s iha bərar har təmattan-net. Ak takolt təkənu awa ilkaman, fel əd nəmətəfan ərətən ger-esən». Ayyud ilkam i tarrayt tendăy. Asənnəfrən ən təntut əd aləs ətagin əs tarrayen tin alyadaten ti n Afriq.

Təntut ta təbjanat a təgru nəkkud har esəhi-net, idwəl bərar-net, igru tara əd tadhəlt tan marwan, ta n alyayal har tan tamatte kul. Awen kul deran-net imôs ikekan ən təmədurt ən

bărar ăd ayyud-net. Ayyud a, iga ăs tĂmĂwiten farornin. Awendăy as, ayyud wa n alyadăt wĂr ewed/igda wala ăs ălmĂkĂr-net isinaflay hullen awa inna Abdou Moumouni Dioffo (1988, Ud wa n.201-202) :

« ayyud Ńilat Ăn wa wĂr du eway tĂttit iru eges maŃnaten ĂntanĂtey ak iyyĂn Ăgaraw-tĂnĂt »,

Ayyud wa n alyadăt ad ăylĂl itagu, ĂmmĂs wĂr ti du Ăgazan imĂttiyan wi n folitik. DĂy albab igan eŃŃĂm *Ayyud wa n Ălyadăt n Ăfriq Ăd tĂnfawen-net ti n azzĂrnen*, A S Mungala (1982) inna ayyud wa n Ălyadăt iga fel taggazen ti n afriq tolas awen itawasasan i aytedam wi n ak azzaman wi n timĂtta, awa du offaran yur afriq ta n tamert dĂt Ănasara har alaġ wa, tolas ayyud wa n alyadăt Ăd wa n « Ăzzaman » Ńakalan dĂy tiddawt.

Ayyud-en wĂr ila mĂŃkĂlan wi n das tagin aytedam. WĂrgey ayyud wĂr nĂkker, mey akĂyĂn. Ayyud wa n Ălyadăt imĂs ĂrĂt Ăhan alyadĂten Ńilat Ăn : ĂnnĂzur fel tĂmĂdurt, igi, tĂtĂte, tessey, ĂmmĂk wa s zĂlĂġan aytedam, DWDI. Ayyud itĂġu s Ăwal Ăd ĂsĂkbĂr, tĂġbĂst, isĂwat, temajjelt, s Ăddal , dwdl.

a. Un nĂfrag faw awal fel ayyud wa n Ălyadăt azaladĂy ?

NĂra Ăd nĂssĂn dĂy esĂstan-wa , ĂmmĂs ayyud wa n arĂsĂl n afriq itĂwĂġġu harwada azalada. ĂmmĂs illay harwada, ĂssĂrĂdan-net za ? Ayyud-en wĂr itĂwĂdaŃ mey ixŃad. ?

DĂy aĂĂarix, Afriq tĂmmĂrĂ i kĂllĂn kul wi n ĂddĂnet fel awa ddu-immĂran igitan-net,tĂkasit-net Ăd tagast-net tan ayyud, ĂrĂtĂn kul win du Ămmarnin tĂmĂdurt . Awa du ofĂran dĂy afriq wa du iffĂġġen dĂy ĂddĂnet. Awa du obazan yur Makat har mĂsar, Mayreb Ăd Afriq tan aĂaram igġĂz ti du alĂslam.

Ăddin wa aggen dĂy Afriq, Ăntas Ăddin wa n samyar Ăn eŃkan, ĂrĂtĂn, mey ehare, esaway-en n Ăddin eway du i Afriq tĂttit dĂy alyadaten-net dĂy awendĂy-Ăn tĂqqal Afriq kul, Ăkkal ilan Ăddin wa n alĂslam. Vincent Monteil odmas as harwada essĂġġĂwir-wa illay Ănken « *wala ăs du igġaz ĂlĂslam, wĂr igdel Ăddinan wi n ĂrĂsĂl ĂŃŃĂġĂl* » (Monteil, 1964, Ud wa n.65).

ĂrĂtan wi nikmas Ăddin Ălan tu harwada. Eges wala s tĂġa tĂzmart, Eges, wala ti tĂla iba n tĂrĂdawt, tidĂt as Afriq ta tĂnĂslamĂt tĂbirġat i ĂnĂlam kul wa olayĂn.

2 Awen imĂs ĂnĂslam n Ălyadăt tolas Ăddin

3 tidĂt as ,tassaġ ta tu tĂllat ġer Ăddin wa n ĂŃŃĂrĂk Ăd Ăddinan wi n Ălyadaten Ăġan tu imusĂnan wi n Ăfriq dĂy amĂnĂy ĂġĂn dĂy Ăkal wa n Cotonou dĂy 16 har 22 Aut wa n awaĂay wa n 1970 fel Ăddinan n afriq wi n ĂmĂsnin alyadăt.

Illay ayyud wa n ənəslam igan fel tənɤawen n ənəslam, təlɤamat i awa ihôrăn. Dəffər ənəslam, ələstiyɤmar wa n kufar eway du tənɤawen enaynin əs teɤare-nəsăn, tolas tənəsləma ən tamatte agget n Āfriq.

Azaladäy, däy amaɤal wa, ənəslam ənta əd ənəslam wa n kufar, wi n əmonin ārăt du igmadan iməɤlan wəyyad iwaggazan tolas sər san šašyalan tamatte ta n afriq, awen issahat ārăt kul wa du immaran ayyud. Nəfrag ad nəššiwəl fel ayyud wa n ənəslam, wa n kufar əd wa n arəsəl n Āfriq mey wa n alyadät.

Ak iyyăn däy isəwayan a n äyyud imôs tidət iyyät, əd ənken əs təga təmədurt äzalada däy amaɤal, awen esaway iyyăn n äyyud iha komartay. Igitan n *ayyud tagin əs sadad ən tənɤawen n äfriq əd ta n tassaqen ger addawlaten/ šin täma

Däy awa, wər nəfreg asənnəqqəs fel ayyud wa n ärəsəl n afriq felas tišita əššərədan-net əs wi n kälän wi n agala əd wi n araban wi n ənəslamin. Iməttiyan w in əgänin fel əddinan affawnin i Afriq wər əgɤdelan i ayyud wa n afriq wa n arəsəl ad Iyləl har äzaladäy.

2.Säɤadan əd sattemalan ən ayyud wa n älyadät

Säɤadan n äyyud wa n älyadät wa n Afriq iga fel esəssəyri ən təmušt. Təmušt, ənken inna Mungala (1982) təmôs imudan mey alyadät, esaway ən äwedam win nəffinen tamatte.

Awen tokbaren sakninen awa olayän əd awa wər noley. Təmušt ārăt emôs itatayan. ənta du tətawayat i awedam təmədurt tolayat ger aytedam. Tənɤawen, sənätät a tu əlanin : tənɤawen n ättarix əd ti n ərrəzuy.

tənɤawen n ättarix , əmôsnät mašnat n älydaten ən sägɤan. olänät kul däy əddənet. tənɤawen n ərrəzuy wər əmôsnät ārăt ilkaman i attarix , felas əlkamnat i amer. As izray edag, alwaq mey alyadät ārăt kul ad emattəy, (Mungala, 1982).

Ayyud wa n äyadät ila sättemalan wi n net. Innan Abdou Moumouni (2019) əd Mungala (1982) , issidraw, felas iwar tu əzuk wa n älyayal,taggayt, ayɤrəm əd tawšet. däy taggayt n äjjitan ən bärar däy za egu alamad-net .Äyyud ad egu əs ārätän inay dat awa əganin däy təmnadurt ta n äk əjil, əs awal, felas ayyud en wər itəggu əs akattab. ləmmud itawaggu əs ləkkum i elan ən bärar išyəl əs awa rəyissa har awa izzəwen. awa kul ad egu əs tadhəl ən tamatte kul əd ārätän wi n təššan.Tolas, ayyud wa n alyadät inda felas deran-net anəmərə əd tadhət ger aytedam əd tamatte.

2. Təməkrušt n äyyud wa n äydät

Ayyud wa n äyadät wa n Äfriq iga fel asəlməd ən bärar fel ad iqqəl aləs. Awendäy as , wər din təyya wäla äräät immaran təmədurt.

Alɣayal ənta da ila tənfa-net dāy awa du iqqalan ayyud ən awedam. Nəşşənet as təfalawəst n əwedam, alɣal, tənfa n äk awedam alɣayal du za təgməd dəffər awen tāmätte. Imarawan əşşanan əzuk wa ta n iwaran ən bärāran-näsän. Ayyud ən bärar-näk imōsak alhaq/ allajam, əbbərəd, əd tära n män.

əzuk n äyyud ən bärar anna ti tətāgit təzzar iqqəl du alɣayal. awen ad egu ger aşşa mey aţtam elan. ənta ti za təsədwəlät, iqqal tat du eşətši-net, ənnkud i assaxätən tayəssa-net, əd afliwəs-net. Anna ənta ɣur za əlməd tolas affər alafad ən təfira-net tin azzarnin, təmōs as äräät kul wa n təmədurt. Awendäy əs ikttab Abdou Moumouni Dioffo (2019, Ud wa n 10) eketəb wa « kul aytedam wi n zäggazdinen anna dāy afriq hanäten as tolas əktan du-ärätan aggotnin, əga-nin dāy tära, aggaz wi n təga har kuk i bärar-net... »

Dəffər təməwit ta tazzarat a n äyyud əd esəssəyri ən barar, Ayyud ən bärar ɣur imarwan ad itāggu, awen ilkām iri bärar, əmmōs bärar abba-net ɣur za igru ayyud, təbärart ənta maş. Təmədurt-näsän a təgu ɣur marwan-näsän. Awendäy a du inəfiləl dāy alwaq wa n ayyud əd alamad.

Bärar ənta s za ilalan i abba-net mey maş dāy əşşəyələn wi n aɣiwan mey wi n ägayak. Bärar a dd as i səlməd Abba-net əşşəyələn wi n meddan, təbarart maş za tat za isəlmədan əşşəyələn wi n tanţuţ, awen wər imōs əşşəyəl n əşşil tolas wər za igdəl wäla. Deran n äyyud wa ezzaran ənta as essusən i bärar awa imōs almäyinat ən əşşəyəl, samɣar əd annaz.

Dəffər ayyud wa n marwan, illay tolas wa n tāmätte, wa n iməqqaran, xaşil ayyud en iwar ak awedam. Abdou Moumouni inna əllan tu əşšin älwaqan dāy təmnawit ta : « elan wi n əmuzəl » əd wi n älamad. Kul-nəsnät əgänät fel ad igru bärar ayyud wa imməkkan igan əs tayare əd ayyud wa n älyadat. « Elan wi n əmuzəl » əmōsän alwaq wa əs əfrag bärar ad emmazal mey a du awi äräät dāy as itiwagmayan tolas əd asuyəl-net, Dwdl.

Awatay wa n älamad ənta as wa əs za isərtiyan ireman wi n məşnat əd äzzat affin turagat i bärar n iguz ən meddan. Alamad –net awedan itiwaskatan a das ti za egin. Awendäy a inna Abdou Moumouni Dioffo (2019, Ud wa n.12

« har kuk tətiti ən bärar ta n äzzat, ta n teyte əd ta n maşnat-net, har alwaq wa əs iqqal amawađ . a d-as tənəkəd tāmätte kul-net » Ayyud wa n afriq wa n älyadät, « läkkol əd təmədurt äräät iyyän da amōsän » (Mungala, 1982, p.10). əs imutag-net wi n d-as əmōnin əşşil n ərrəzuy, folitik əd wi n du əmmarnin tāmäte, ayyud wa n äfriq n älyadät ad isəlməd aytedam şigawşawen kul. Dāy esaway ən təyare ta n kälä n Äfriq, imutag –net əggətan dāy as wər tu

illa akattab. Esəlməd ən maşnat i bərar əd amawad ad egu əs amagrad, imayyan,təmzar, ədawanne, addalan, wi n alyadət.

(Abdou Moumouni Dioffo, 2019, Unesco, 2016, Mungala, 1982, Caille, 2005).

Ma tēmôs tənfa n əyyud wa n əyadət ?

3. Tənfa ən təyare ta n ayyud wa n əlyadət

Wala əd wər təkər(iba n əkatab , iba n ləkkolen əd kalassaten, iba n sādadan, Dwdl.)ayyud wa n kəla n Əfriq ila tənfa tægget.

Awen imôs esaway iyyən ən təyare tossâyət awa itwassənan əd eššəşyəl-net/ igitan-net, awen a tu effu assahat n eššəşyəl-net əd agraw ən tənfa dəy as. Ayyud əd işşən fel tittit n aməyri əd əzzat ən bərar mey tabərart. Ak bərar wa za igruwan ayyud əd igru wi n tu za əssuşənen (alyayal, tāmätte). Awa ila isəwayan ən teyare aggôtnin. Ərət wa ad egu əs ləkkum i awa s ihor a tu əlməd bərar. Dəy alamad wa bərar ad işşən ahanzazəy. Wər za itwəyfəl dəy təməkşurt šilat ən kalas. Ayyud wa n kel Afriq wa n əlyadat imôs tolas:

- Tēmôs ta n demokarasi, bərarən kul ilâ turagət n əgaraw-net;
- Issârtây tolas igru i awedam edag net dəy tamatte;
- Ila tənfa, felas alwaq wa s igărāw bərar ayyud, awen a du awəy tənfa agget;
- Issîdrāw, felas imarwan a ti hâkinen (alyayal, tāmätte),
- Ərət awa Iylâlân;
- Wər Iyerrəd šilat ən ləkkol.

Ərătän a dəy a ti zalâyən əd ayyud wa n əzzaman.

4. Isawayan ən tiyərta ti n əzzaman

Ikállan wi n əgrawnin ələxtixlal dəy Afriq əgrawan esaway iyyən ən təyare igan ešşəm « esaway n əyyud ». ək əkkal ila esaway ən teyare ta n təkəşit du oyyən ikallan wi n kufar. Afriq təkəşit n ayyudan šilat wa n təfransist, ayəliš əd əsfayol. Kul awen ad əşyəl əd ayyud wa n əlyadət.

Inna Tidjani Amadou (2021), ayyud wa n əzzaman əd wa n tamert ta n əxkum wa n kufar deranan-nəsən da : anfu titit n əg adəm əs təflawist ;maşnat əd ənnəsixa ;təmust ; təra n amađal-nək ;taşşaq ; anəmədhal ;təwwidəna ; əzək ; tətijəya ; fel ak analmad a du awəy tadhəlt-net i tətittit n əkal-net ; işşan asurəf ; igi n əlxer əd asəmyər n ək iyyən n ək awal ; tolas əddinan fel ad ti təggəz tənfa i man-net mey i tāmätte-net. Dəy Nijer mey dəy ikəlan wəyyad n Əfriq, deranan wina kul əffissəran dəy alqanun n əddəwlət, tanađen Dwdl.

Däy esaway n äyyudan wi n mera, ayyud itâwäggü əs tarrayt wər nəmmer awa təmôs təmödurt n änalmađ.t Teyare ten tətägu əs awal wər nəmôs wa n änalmađ, awen ənta a du itâwäyan iba n əššəyəl əs tiyərwen n ähanzazəy. ən edag wa däy təga təmödurt. Ayyud wa n äzzaman ənta a du itâwäyan əlməqqunan/ məškəlan däy təməxşurt däy tayrəmt šilat n iba n əššəyəl, iguz n ark tarrayt. Ārät wa issərtayan ayyud wa n älyadät əd wa n äzzaman ənta as kul-näsän awedam fel əgan (bərar, analmađ əd aləs)fel a das äkfin maşnat, maşnat ən təmödurt əd maşnat n igi əngänin fel əššərədan ən tāmätte. Awa ta n izinamazlayan ənken əs təga təməwit ən teyare-näsän əd mutag win əššəyalan fel aggađ ən deran-näsän.

5. iməttiyan wi n du teway läkkol tan alyadät iläkkol ta n älgarni wa n 21, affar n ənnəzəran

Imusänen, wi n tidət, wi n əgrawnin ayyud wa n älyadät əd wa n äzzaman šilat ən Abdou Moumouni, tarmad əd ofārən ənnəzər fel tənfa n äyyud wa n älyadät əd esəssuhi ən läkkol ta n äzzaman fel ad awəđ deranan-net. ənnəzər wa iga fel läkkol ta n mera.

a. Assayfaten ən ənnəzəran

Ayyud wa n älyadät imös i afriq erem tat ikfa titit hullen. Tətit-en eway tat du əššəyəl əs edag wa däy təga təmödurt n änalmađ, ənken əs täggin tələməden-näsän fel awa tärä tamätte, dwdl. Səmalän wina kul ihor ad ta n itawaggu älwəq wa s za əktəban folitik wa n teyare əd ilkađan

Wi n teyare əd wi n esəssəyri imös ärät itiwara ikus n ärätan wi n gädäl nin titit i läkkol ta n äzalada. Läkkol äzalada əhan tat timəxutar das gädäl nin ahuki. Awendäy as äzalada ihor ad ägin ənnəzəran fel edag n äyyud wa n äyadät däy isäwayan ən tiyərre əd əmmək wa s za täggu təbbəlant felas. . Abdou Moumouni Dioffo, awendäy as əs iga ənnəzər wa :

« änazam kul enäyän ən teyare əd ayyud wi n olaynin i fərregaten ti n amarada əd ləkkum i awa du za affaw däy ikallän n afriq, əššəyəl əs səmalän wəyyad n ayyud wa n äyadät fel a tan zəmmuzəlan däy teyare, mey nəmədhəlan alwəq iyyän » (Dioffo, 2019, p.21).

Däy tärä n Abdou Moumouni ayyudan wi n əššin a (wa n älyadat əd wa n äzzaman) fel ad əgruwan aytedam ayyud əd alamađ olayan ; awəyyan du titit i källan-näsän. Ārät wa kul ad egu däy tarrayt n ərrəzuy, folitik, läkkol təknađ, təlat annamod wər nəkel iyyad əššəyələn n təmdurt. Däy tənfa wen tin za təwəgminen, a du itəwəfrən ti n tawaranin yəs, ši n təha tənfa əgänin s äyyud wa n Afriq wər nətawafa.

5 Awa təməxutar ti n təgaraw läkkol fel agamay n aggađ ən deranan-net wi n as alamađ wər iga tayara amera. Bərarən əššəyəl-näsän ifnaž hullen.

b. Tənfawen ti n əmmarnin ləkkol ta n əzzamant.

Ənnəzəran aggôtnin əgân fel əmmək wa s za egu əşşəyələ əs tənfawen ən ləkkol ta n kăla fel esəssuhi ləkkol-nănă. Ma din nəttəwăt inaktaban ən sadadan əd əlkəttaban wi n ləkkol əd wi n awa. Tolas muşetan win za assăgrinen əs sadad ən teyəre əd əmmək wa s tətâggu dăy ləkkol tənfawen-en əntanatay da.

1. Əşşəyələ əs təməwiten n esəssəyəri əd maşnăt-net əs za aganın fel ənalmađ :

Eməsəşşəyəri a du za iqqələ esəlməd ən muşetan esəssəyəri əd təmiwiten ən təkarsiwen dăyedag, isăggawaran wi n esəlməd. əşşənan tolas as analmađ fel za tăgu teyəre. Muşe ad effu i nalmađ əşşəyələlan wi n əmməkanin wər nəmôs şilat wi n kăla wər nəfa bărar şilat n awa itawaggin azalada. Muşe imôs i nalmađan anasmatag, amənir , əmănşăx wa ităggăn dăy tarrayt.

6. Assayăt iyyăt, wər əlen təzərəzt ger assayfaten tin şanatăt, fel əşşəyələlan wi n əmmarnin tənfawen n esəssəyəri əd maşnăt.

2. Əşşəyələ əs taggayt ən teyəre ta dăy təga təmədurt n ənalmađ.

Əşşəyələ əs maşnaten ila tənta agget i analmađ dăy ləkkol azaladăy. Eməsəşşəyəri ad əgməy dăy muşe ad wər ilakkam i amənir-net yas, igməyet şiyyad maşnaten əs za əşşəyələ tolas ,əmmunen, n ədag wa dăy təga təmədurt-net fel ma imaxalad/ ma ti əgraw əqqən n əyăf, .

3. Awa tu illan ger ayyud, teyəre, əd eşitəy ən maşnat

Ayyud ilâ kărraqăt tiyəmmar, ta n teyəre (alamad ən maşnaten) ; ta n alxal (alamad wa n ənnəsixa əd tişit) əd eşşunən n əşşəyələlan wi n əkal(əs əşşəyələlan wi n lambutan, egədəz ən dăggan wi n dăy ətăwăggin əşşəyələlan wi n faşşan, əd măşşayalan, Dwdl.) Tiyəmmaren ihor ad tăwaggin-năt fel təffa ən teyəre təndăt i analmađ.

3. Əşşəyələ əs əwalan ən nalmađan wi n əlyadăt fel ad əgruwan maşnaten mey əşşin awalan dăy ləkkol.

Maşnat dăy əşşin awalan təhaku i ənalmađan aşşahăt , barşe wa wər n əha ləkkol awen ifănăz alwaq tolas esassaru awalan wi n əmadal əd alyadaten-net. Awen ihaku təkəbert n agaraw i nalmađan. Taqqant a , a sərəs işəyələ muşe as wər ifreg analmađ əggəri əs ənnəxa wi n tawagginen. Muşe ifrag ad işawal əssayət iyyăt dăy awal n ənalmađ əmmôs awen dăy as igru

maşnaten, isəlməd tu almaynat n əmmək wa s za əxsəb, Dwdl. Əşşəyəl əs awalan əşşin da dəy ləkkol təhe tənfa hullen.

1. Eşərtəy ən tənna əd igi salmadnen hullen ; ihor as teyare ta wər nəmmu ad wər tətawaggu ; teyare ta n əzzaman a imôsən əssəbab-net. Ayyud ad egu əs alamad wa dəy za agin inalmadan əşşəyəl wa n fəşşən n əkal-nəsən.

As nəkkal təlemət əlmisal ətəgət fel əşşuk , muşe wər za əşşəyəl əs şaşşelan n əşşuk yas. Ifrag ad eglu ənta əd iməyran-net wələləgan akkin əşşuk ənnəyan ərətən wi n fəl za tagu təlemət şilat ən (əmmək wa s itəwəgu ezənzi, ilalan, aytedam wi n əzənzinen, ərətən ən təmaşənşote, Dwdl.) As du əqqalan kəlas ad igmi dəy inalmadan ad əməlan awa ənayan, ad isəməgrəd inalmadan feel talya n əşşuk.Əmmôs təlemət wər du təmajayyət d əjəl n əşşuk ifrag muşe tat ayyu har əjəl-en dəy təzzar əget.

6. əsəmmutəg n esəway n ag akal wa əs za itəwəsəlmədan tənfawen şin əmmarnin təyre əd təməxsurt dəy tamatte şilat ən deməkarsi ; alakam i əşşəriya ; alxer ; ənəmədhəl ; aylyus ; aşaruf ; Dwdl.

Təleməden ti n tişit n əg əkal ihor tənət eknu muşe felas itayenan faw da egu şiyad tileməden. Dəy təlemət-təy ərət kul wa du əmmaran təmuşt,ihor ad əfrən sādadan wi n təyare wi n fəl za tagu təlemət ta n teyare n tişit n əg əkal ; ta n ənnəsixa wər ihor a tan attawen. Ləkkol ənta s za təggəzət egad ən marwan felas əntada təla ayyud wa-net.

əşşəyəl əs təfawen ti n ayyud wa n əlyadat dəy teyare ifrəg tadhəl i a wa din əba dəy təmuşt ; ərrəzuy ; folitik əd ənnəsixa.

Ayrud

Ayyud n Əfriq wa n əlyadət imôs şilat n erem dəy itiwəgraw ənnasara fel asəssuhi n əzzat, egərri/tetet əd ənnəsixa n kel Afriq. Ayyud wa iru tu, tolas ibbilan əd ezəzriyan wi n əzzaman a dəy ilan elan. Deran ən əyyud əntas esədwəl n əwendan har alwaq wa s za itəf iman-net tolas awi du tadhəl-net i təmətte ta iha.

Ayyud wa n əlyadat wər dəy as za iba ekititəy felas əlan tu əlyadaten win wər za əşyələnən dəy ikalan wəyyad. Assahat-net a das igdalnin aməttəy kul wa n əzzaman. Ayyud wa n əlyadət ihay iba n tigdat ger yəy mey tənte. Esaway-net wa s wər ti təla ləkkol ta dəy za itəwəsəşşyru, ikannan-net, ərətən wi n wər nətəwəggu ihanin tamagne-net, iba n mila n awa ləmədan bərarən dəy taggayen-nəsən imôs təzərəzt iyyət tolas.

Eges wala əd wər inda, ayyud wa n Āfriq wa n əlyadət iyləl faw imôs ārət olâyän i lăkkol. Wər tu ila enəməzrəy ger ayyud wa n əlyadət əd wa n əzzaman, felas abbaz ešiwəd a das itaggu. Lăkkol təggāz anəməzrəy iyyän iyləlän əzaladäy wala s dəffər as itiwakkal inaden fel agaraw ən ännäsara fel talya ten. Ihor tolas ešitəy ən tinaḍen fel šin tu əllânin šilat ən teyare əd esəlməd ən teyare ta n kăla. ənta ətiwəššanän tolas ägin mušetan əššəšyəl sərəs, awendäy ifrag a du awəy immətiyän dăy lăkkol ta n əzzaman.

Isakaktaban

Amadou, T. (2021). *Analyse conceptuelle des systèmes éducatifs en Afrique*. Module de formation (Niveau supérieur IFAENF).

Baba Moussa, A.R. Malam Moussa, L. & Rakotozafy, J. (2014). *Fondements philosophiques de l'éducation des adultes en Afrique*. UIL et presses universitaires d'Afrique.

Capelle, J. (1990). *L'éducation en Afrique noire à la veille des indépendances*. Paris. Karthala.

Dioffo, A.M. (2019). *L'éducation en Afrique* (Nouvelle édition). Québec. Editions Science et bien commun.

Frédéric, C. (2005). « Réflexions sur l'éducation en Afrique, Caractère polyvalent de l'éducation traditionnelle ». *Préface* à la nouvelle édition. <http://scienceetbiencommun.press.pub>, (xi)...(12), visité le 11/02/2021.

Inné, M. (1988). « Politique éducative du Nîger ». *Pédagogie pratique pour l'Afrique*, volume 1. Paris. Librairie intercontinentale.

Ki-Zerbo, J. (1990). (Ss dir). *Eduquer ou périr*. Unicef-Unesco. Paris, l'Harmattan.

Mungala, A. S. (1982) « L'éducation traditionnelle en Afrique et ses valeurs fondamentales ». *Ethiopiennes*. Revue socialiste de cultures africaines. No 29. <http://www.wathi.org.leducation>.

Oumarou, F. (2006). *Education traditionnelle des enfants en milieu peulh*. Manuscrit. Bibliothèque IFAENF.

Paré Kaboré, A. & Rasmata Nabaloum-Bakyono, R. (2014). *Socio-psychologie de l'éducation des adultes en Afrique*. Presses universitaires d'Afrique.

Salifou, A. (1974). *L'éducation africaine traditionnelle*. Présence africaine. Nouvelle série. No 89 (1er trimestre). PP 3-14. <https://www.jstor.org/stable/24349702>.

Snyders, G. (1975). *Pédagogie progressiste*. Presses universitaires de France.

Ikannan maşnaten d äsəggər-näsnät dăy älyadat: Məni əmmək wa s tăn-za nəgu dăy lăkkolen ti n äzzaman dăy Afəriq

Mohamed Sagayar Moussa

Zegzal

Ənnizam-wa iga fel kannan ən məşnaten dăy älyadat. Ikannan-win əgân dăy təmuşt ən tămatte dăy Afəriq hullen dăy Nijer. Əlməxsudan ən lamadan əgân dăy ləkkum i älyadaten ən tămatte fel ikannan ən maşnaten dăy sawetan n ədduniyat aggotnen. Dăy sawetan n älamad, tamatte təmmôş təmağəşt n älyadaten, tolas, tətâşəggar maşnaten ən bərar fel ad təknu tette-nes. Əsakəb-wa, issədrăw ənnizaman fel əmmək wa s itəggu alamad d äşəggər ən maşnaten dăy Afəriq. Isihădăd fel, esawe n älamad ən maşnaten dăy äyyud wa n älyadat ad mətṭiyan-nes dăy ləkkum i äzzaman. Əsăktab-wa işâknu tənfa n maşnaten n äyyud wa n älyadat dăy kannan n əmmək wa dăy za igu äsəsəyri n maşnaten dăy lăkkolen ti n äzzaman.

Təfir ti n əlməxsud: äyyud wa n älyadat, äşəggər, ikannan ən maşnaten, älyadaten ən tămattiwen

Təzugəst

Dăy Afəriq əlməsudan n älamad/asəsəyri ətâşəyăn muşetan əd nalmadan əd nalmadan gar-essăn fel awen as nəşşăn əşşəyələn-năsăn (əlməsudan n älamad/asəsəyri) dăy təməwit n əsəsəyri: muşetan asəsəyri a ətəggin, inalmadan əntane alamad/maşnat a ətəggin. Awa itəggin dăy kălas ilâ tənfa hullen dăy awa əlămmădăn bararan. Kalas wər təmoş edag dăy igărăw iməyri isălăn əyâffăzăn dăy nan, edag a imôş əşşəyəl d älamad.

Asəsəyri dăy lăkkol wər imoş ar imutagan isînăktăb muşe fel äsəlməd dăy za əşyəlăn muşetan əd nalmadan-năsăn alwaq wa dăy tăn-isălmad. Dăy əmmək wa s itəggu əsəsəyri, təllăy maşnat, inalmadan əd mutagan.

Fel awen as, asəsəgri imôş:

- məni əmmək wa za dăy za tətăwăsasayru maşnat, məni əmmək wa dăy za əsəryəsăn i inalmadan agaraw ən maşnat;
- məni əmmək wa dăy za əsənnəktəbăn i ägaraw ən maşnat;
- məni əmmək wa dăy za awa itwănnăn ad infu awa za itwəşşənăn;

Dăy älyadaten ən təmatiwen ti n ärşəl ti n Afəriq ta n äṭṭaram hullen dăy Nijer, təmatiwen əlănăt imudan dăy itămăttăy awedam (barar iqqəl aləs: tangat). Awen imôş asətəddi n as, wa n bərar ifrâg ad igu ärătăn ənfänen tămatte.

Dăy äddawlaten n Afəriq tin əhănen agala n Sahara, alamad d äsəlməd, taşşaq a əmôşăn d igitan ən tămatte fel ägaraw ən məşnat dăy tăkkayen mey isəsəyritan dăy ləkkum i älyadaten.

Təməwiten-tin ələnət əşşərədan ənîməllələn d əlyadaten ti as bərar yur madawen-nes ad waşşera ad itâfâr alamad (Chan, C, et al., 2019).

Albab-wa iga fel âlamad d âşəggər ən məşnaten dâÿ Afəriq. Aşəggər ən məşnaten iga əlxisab ən təməwit n ərətan win ətâwâlmadnen dâÿ äyyud wa n əlyadat əd mətṭiyan win s immikkän a tăn-igu fel ad atwäggu (äyyud wa n əlyadat) dâÿ kâlasan.

Azrut wa ezzärän iga fel âşəggər dâÿ äyyud wa n əlyadat dâÿ Afəriq. Ayyud-wen tāmattē dâÿ itäggu, isîşâhât anəmännak d ənəmədhal.

Azrut wa n əşşin iga ənnizām fel awa osäÿän ayyud wa n əlyadat d âşəggər ən məşnaten dâÿ Afəriq ilân alyadaten-nes. Dâÿ adi ənnizām-wa imôş aşəffəkkər tənfa wən n äyyud wa n əlyadat əd tāsşaq-nes d äzzaman (Yerly, 2017).

Dâÿ ənnizām wa n kâraḍ ad nəxsəb əmmək wa s za igu şagara dâÿ kâlasan win əlänən inalmadan aggotnen, d əmmək wa za s şagara dâÿ âlamad ad infu şagara n əlyadaten n Afəriq.

I. Ayyud wa n əlyadat, igitan əhânen əlyadaten ən təmattiwən

Moumouni (1967, p. 13-14) iga sattemal n əlxalan n äyyud wa n əlyadat dâÿ Afəriq ta n mikwälän, issəkna as alyadaten-nes oşâÿän.

- ayyud ila tənfa hullen dâÿ äÿiwan əd tāmattē;
- ayyud isâdrâw təmattiwən;
- ayyud oşâÿ imutag əddin əd təməddurt ən tāmattē;
- ila tənfa wən agotnen;
- ayyud ilkâm i fərrəgaten əd tette d äşşahat ən bərar.

Təmattiwən n Afəriq harkuk ədewnät ətânəmadhal-nät. Awşe n əşşəÿəl n əlyadat-wen işâknu igitan ərəwənən əmmârnen əddin, d ənəmərḍa əhânen əşşərədan n âşəfrər n äwedam. Fel awen, Caille, (2019, p.7) inna: « Dâÿ igitən ən tawşiten n Afəriq ta n mikwälän, izalayan ən təməwiten ən tawşeten, əşşəknän anəmiğar dâÿ tətṭit n ərəzəÿan d əşşiyaşat dat äşşə n Kufar. Illäÿ dâÿ äyyud alxalan olänən fellas təmattiwən n Afəriq harkuk ədrâwnät »

I.1 Təzəzläÿ n äyyud wa n əlyadat tin əlänən tənfa dâÿ igitan ən təmattiwən

Igət ən tawşiten d əmmək wa əğänät təmattiwən ti n ərşəl, əmôşän əşşin ərətan win əmôşnen əddəlil ən təbayort n äyyud wa n əlyadat fellas wər t-illa awa dər tola, təlçâm i tära n təmattiwən fel tətṭit ən təmattiwən.

Ayyud wa n ərşəl dâÿ Afəriq, ila əkköz sāmalan (Caille, 2019.) əşâkninen esəmmutəg ən tāmattē d təzəzläÿ-nes. Samal wa n tizarät işâknu anəmədhal d ädaraw əmôşen alxalan əlänən tənfa dâÿ tāmattē tärät ad təÿləl.

Samal wa n əşšin issôyâl ayyud ən tāmätte wa n älyadat əşşərəđ issəmyärän ərrezəy d awa t-osäyän d əddinan. Təmattiwen n Afəriq, əssəmyärän aljenan dəy tədmawen-näsän.

Samal wa n kəraq isättäddät igət n igitan ən təmattiwen ti n ärşəl əlânen fərrəgaten/tənfawen aggotnen dəy tāmätte.

Samal wa n əkkoz immâr tadawla n bərar dəy tāmätte d äyiwan-näsän. Barar awedam a imôş a za infin tāmätte s əşahat əd tette-nes. Tamatte a täy-za-təsəlmədät təməddurt dəy-as, i-as tolas fel awen, « Tənfa n äyyud a igän as tāmätte ket-nes a tənəttäfät dər-əs s əmməkan aggotnen: arayam n wa wäşşəran i bərar ak imôş, adakal n əzuk n äyyud ən bərar dəy əmməkan təmäl tāmätte. Ayyud-wen ətäggin-täy aytedam ətîwäşkätnen fel awen dəy işəm ən tāmätte ket-nes » (Caille, 2019, p .8).

1.2 Alıyayal edag n äyyud wa ezzärän dəy äyyud təha tāmätte

Alıyayal dəy Afəriq imôş edag dəy əşâknin tära i bərar awen imôş aggaz d äyyud ən bərar, tolas edag dəy za ilməd əşşəyəlan aggotnen. Anna a tətägäzät barar kудis imôş aləs mey tanıtut. Alwaq-wen as ənniyat n äytedam kul təha barar dəy:

« Anna a tənəttäfät əd bərar: təşätš-äy, təsämägal-täy, fel awen as əgânin barar n Afəriq tayəssa n äнна-nes a iha fellas zun annatan kul, anna ta n Afəriq təfrây hullen i ärät kul wa idäşän rures, fellas təşänkaş-täy s əfəf-nes harkuk, təsämällät-as, təşänşäy dagman-əs, tətäbäbbäy» (Caille, 2019, p : 9-10).

Ənniyat ta tətäggu anna i bərar-nes, ilkâm-as abba-nes fellas ənta a isânäktäbän igi n bərar dəy tāmätte fel tāmätte kul ad tännättäf d äyyud-nes. Barar ihhişäl-as ad ilkəm waşşera win ogäznen älyadaten. Imarwan əntane a ənnəttäfnen d əlməxsud n äyyud ən barar, məşan ətäyyin-täy ad igu ärätän iyyad təşwäd dəy-as tāmätte. Fella awen ihôr ad nəgru as « [...] anna d äbba muşetan a əmôşän, barar ənta analmad a imôş alakam i marwan-nes ola d təla n təyuräd-näsän. Anna d äbba iwâr-tän ad ilälän i bərar-näsän iguz n əşşəyəlan ən tāmätte (əşşəyəl, taşşaq dwrln) əkf-in-täy maşnat n ədduniyat dəy ləkkum i fərrəgaten-nes. Abba a isälmadan i bərar əşşəyəl wa za igu as iqqäl aləs, anna əntada təsälmäd i təbarart əşşəyəl wa za tägu as təqqäl tanıtut. (Caille, 2019, p.10)».

1.3 Iməttiyan n äyyud wa n älyadat :

Ayyud wa n älyadat imittäy hullen dəffər aşşa n kufar. Azzaman wa dəy d-osän Ikufar əsimmättäyän təmättiwen hullen wər alıyadaten-näşan (Ki-Zerbo, 1992). Azzaman ən kufar, wər əsämättäyän alıyadaten ıas, təzəzrây maşnaten ən təmattiwen as däsän-ətäggin ärätän dəy yafawan-näsän fel a däsän-əlkəmän (Akkari & Dasen, 2004).« Ləkkol d ədduniyat əddäwän

däy tɔmattiwen n Afəriq, fellas ɛntäne a ɛsɛfränen arra, barar d äyyud, ɛsɛyramän iba n äzalaf, tära n äraṭ d ɛxxəruri » (Caille, 2019, p. xiii). Barar ɛrrəzəy ɛn tämatte kul « tajne tɛnimäzrayät ɛd tära n äraṭ ta n äzzaman-a » (Caille, 2019, p.58). Fel awen, däy elan win ezzärnen « barar ad illa däw tɔdodən (zun daw äšək) » (Caille, Ibid. p. xiii) har za iqqəl « däy tämattiwen n Afəriq ti n älyadat ɛrrəzəy n äytedam kul » (Caille, p. xiii). Älyadat ta tɔtägıt barar ɛrrəzəy ɛn tämatte tɛssənkäw-tät-in läkkol ta täynäyät.

I. Läckkol däy Afəriq

Ikufar ɛgän təkarsiwen ɛd mutag n ɛsəsəgri ɛn tɔmattiwen tin-d-ogäzän. Dəffər ɛləstixlal, toša-du tənfa n igi sarwisan däy äddawlaten n Afəriq. Fel awen, däy älbəarakat n awa itwägğän immärän əyyaḍ deranan ɛn läkkolen, win as: wa ɛgän läkkol ogär wa wər tä-t-nəga; äddawlaten n Afəriq ɛgänät läkkolen ɛnfänen Ikufar kudis awen wər iffəkär da. Kel Afəriq as din-əgrän awen, wər orden d äsənnəmigər n äytedam wa za isəmməṭṭiyän tɔməddurt ɛn tɔmattiwen. Ikufar ɛgän läkkolen ɛd daggan n älamad n əššəyəl win tä-n-ənfänen.

Amərəḍḍa ad nənəy day ättarix əmmək wa s Ikufar əsəmməṭṭayän täyara tɔmattiwen tɔgät däy lökkum i äddinan d älyadaten. Ad nənəy taggayt mey tulat n älyadaten mey tawšiten Əššəyəl ɛn muše wa n ärsəl əsəsəyri, (ašusən n äraṭ ilän tənfa i äwedam iyyan fel ad iššiwəḍ mašnat-nes, ifrəg ikannan n äraṭ däy əsawe iyyan); Fel ad ikəš əššək as awen itäwäggu s əmmək, muše ad igu əššəyə s äddabara n əsəsəyri ta n karaḍat; ɛnta a tɔmošät əsəggər wa ezzärän imoš əsənnəktəb ɛn tɔləməden, wa n əššin əsəsəyri). Däy läkkol ta n äzzaman ak analmad a itäwäšəgğarän däy läkkol ta n älyadat waššera a šaggärnen inalmadan.

II.1 Annizam wa däy ättarix

Läckkol ta n kufar, daran-nes, igi maššaylan win tära, a das-əkäninen əššəyələn-näsän, əlkämän i äddinan-näsän. Awen as itäwännu əlistixmar wa n tɔmušt fellas däy tɔdmat ɛn kufar, tɔmattiwen tin-d-ogäzän immikkän ad tä-n-əsəlmədän älyadaten ɛn kufar tola əyyaḍ aytedam, immikkän a tä-n-əsəsəyri, əsəlmədän-tän əššəyələn. Imuzaran n Afəriq əkkälän tinaden-tin zun äraṭ immikkänän, äyyud tɔmattiwen wa n äzzaman, tɔmattiwen əlänən tɔmušt-näsän d äddinan-näsän.

Dəffər äzzaman ɛn kufar, tɔmattiwen əmməṭṭaynät hullen, fellas, əmməzzäynät d älyadaten-näsnät, aytedam d älyadaten-näsän (Bancel et Blanchard, 2003).

Däy äzzaman win əlistixmar ɛd dəffər əlistixmar, äyyud wa n älyadat igi iməṭṭiyän. Ad nägu ənnizam fel əsawe as immikkän ikannan-nes, əgin-as təkarsiwen yas ətwəkkəlnät tinaden tin ɛnfänen Afəriq. Ənnizam-wa immikkän ad igu fel tɔttit ɛn Kel-Afəriq, təqqəl-du ənniyat tɔttit

ən kallaŋ-nāsān. Ƴur Ikufar tēmōddurt ən Kel-Afəriq, ənnizaman-nāsān, wər əmməkkānān ad təkarsiwen ən tət̄tit. Assayfat ta n tǎyare ənta lǎkkolen as tofār.

II.1.1 Teyare ta n əlməxsud əd tǎyare ta n əlamad n əššəyəl dəy əyyud wa n əlyadat: sənəfət assayfaten tin ezzārnen.

Teyare n əlməxsud, əššin daggan dəy tətāwāggu (Caille, 2019) :

edag wa ezzārān imōš alyayal/ayiwan, alamad-wen itāggu dəy əddalan wi n əlgadat, Ƴur wāššera, mašnet n eškan, mašnat n əddinan.

Edag wa n əššin, imōš imudan n əlamad dəy əššāggārān wāššera ijitan fel ad tāmattāy tayarā-nāsān (barar ad iqqəl amawaḍ, amawaḍ iqqəl aləs...).

Teyare ta n əlamad n əššəyəl ənta təmmār:

alamad n əššəyələn əd təwəgas mey tāmāḍint;

alamad ən təkarsiwen ən tammajala: əššəyəl n eškan, egašek, əkkənəw, tezəte dwrln....

II.1.2 Əmməkkān wa s itāggu šaggara dəy tǎyare ta n əlgadat

Ma din-nəttəwāt edag n əlyayal, ayiwan əd tāmattə dəy əyyud ən Kel-Afəriq. Karaḍ daggan-win deran-nāsān iyyanda məšan wər ətwəggin dəy əlwaq iyyanda, tolas, ak iyan ilkām i əššəyəl, elan əd tənfa n ənalmaḍ dəy tāmattə. Ilmadan əddewān as ətāwāggin, məšan əšəggər ənta ilkām i əlyadaten. Dəy lǎkkol ta n əzzaman, ak analmaḍ a itāwāššəggārān.

Wə t-illa sadad ən lāmādan n mašnaten əyanda əylālān dəy əlyadat ən Kel-Afəriq (Akkari & Dasen, 2004). Alyadat ən tət̄tit ən mašnaten a t-illān isihādādān fel tənfaŋen wərge əḍḍəkuḍān zun dəy lǎkkolen ti n əzzaman.

Əsəllum 1 : šaššela n šaggra

Sadada	Mašnaten
Əmmək ən tāmattə	Asənnəməlkəm d əššəyələn n əlyayalan dəy əxakam ən təmattiwen.
Əmmək əd tənfa n əlyadaten	Alyadaten əd tənfaŋen-nāsnāt dəy axakam ən təmattiwen
Azənnəməzləy n əlyadaten ən təmattiwen	Mašnaten ən təmattiwen d əlmaɣna n tǎggayen-nāsān
Sattemal ən mudan/addalan n əlamad	Idi n mudan/addaland əššərəḍān ən šaggara (fərrəgaten ən nalmaḍan)

Asøttøddi n mařnaten	Asøssøgri n øřřørøđan øn řaggara døy løkkum i sādadan ød øđđøkuđ øn førragaten n ālamad øn māřnaten øn tāmatte
Igi n dubanan n ālyadat ød tøffa n førragaten	. Tamatte tøsøttøddi māřnat mey førragaten.

II.1.3 Kalas edag n ālamad

Kalas edag a tømøř døy igāmmāy awedam isālān fel ad išyøl mey ilmød. Døy ømmøk-wen as Kel-Aføriq øggāzān tařara tānāyāt as øzzøwen mařnaten, ømmøkan n øsøssøgri, irawan n øsøssøgri, tařraq ta ger muře d ānalnad, ømmøk wa itāwāggū řaggara; ārātān kul a dd-øtāwāynen imøtřiyān døy tāmatte.

Tømøwit øn lāmādan ta tāynāyāt tola d ādag āynāyān a d øggāzān øyyađ aytedam døy ādag øn wāřsera win øsāsāyurinen bararan dat awa (Perrenoud, 1999). Kalas tøqqāl edag døy øtānāmāffin aytedam mařnaten fel tāggayen n ølmøxsudan økkøyādnen (Chevallard, 1992). Imøtřiyān-win, ārān døy kālas ad tøqqøl edag øn kānnan n øřřøyølan n ālamad win iffa muře, førragaten øn tettiwen øn mařran. Awa wør za igu kundøba ad øtāgāzān imayran øřřøyølan win-dāsān øtwāffānen . Tømøwit øn søsøyritan win øtāwāgginen døy kālasan ti n lākkølen wi n āzzāmān, ewāyān-du imøtřiyān řur āytedam win ønnøtřāfnen ød tāřara ta n øsøssøgri døy Aføriq. Tøyyot n āyyud wa n āzzaman i āyyud āynāyān ikānnin mařnaten øs deranan iqqāl azayøz n iguz n ødduniyat tāynāyāt. «Nøgrin as ikānnan øn mařnatan wa itāwāggin døy lākkølen ti n āynāynen a dd-āwøy asøssugi n øřřøyølan iyyađ ød tiyyađ tařřayen ger muřetan ød nalmadan » (Perrenoud, 1999, p. 540). Døffør isøssiniyan-win, øllāntāy:

« døy awa immārān øsøssøgri øn mařnaten, aggaz øn kālasan mey edag n ālamad kul, øřřørøđ n išřil, ikānnin ømmøkan n øsøssøgri fel ad ønømølkømān wør ayařad n ālwaq» (Perrenoud, Ibid., p. 541).

Kundøba ad tøřřønāy tønfa n řagga øn mařnaten a za tøřřønāy edag øn kānnan kalař døy tømøwit n øsøssøgri.

II. řaggara n mařnaten døy tømøwiten n øsøssøgri døy Aføriq

Døy Aføriq řaggara wør imøř øřřørøđ itidden døy sarwisān. řaggara døy āyyud wa n ālyadat wør imøř ar ařuřøn øn mařnaten d igitan win ifrāg awedam. Tømattiwen n ālyadat ti n Aføriq anømødhal a øøfrārnāt. Alyadat-ten tøssønkāwt-tāt-in økeř øn māřnaten døy āyrud øn tāyare.

Ekeṭ ən məşnaten wər imôş takkolt ta n karaḍat dăy əmməkan n əsəssəyri (dəffər asənnəktəb d igi təlemət). A dāwan-nəzəzləy əşšin irawan ən šaggara dăy əsəllum wa:

Əsəllum 2 : Irawan ən šaggara

Šaggara dăy äyyud wa n älyadat dăy Afəriq	Šaggara dăy äyyud wa n äzzaman dăy Afəriq
Əşşərəḍan wi n tizərät	
Edag n əwedam dăy tāmätte	Alamad ən məşnat n igi
Idiggan	
Tənfa i tāmätte	Sarwisan
Isawetan ən təməwiten	
Dăy älyayal əd tāmätte	Dăy kălas
Älyayal əd tāmätte (ilkâm i əmmək wa təga tamatte)	Muše dăy ləkkum išşərəḍan ən ləkkol
Takkolen n əşşəyəl	
Asaggawar ən waššera	Ikannan ən təlemət
Igi n dubanan	Igi n təlemət
Idubanan n ikuş n əşşək ən fərragaten	Ekeṭ ən məşnaten

Dăy əsəllum-wa nənäy as əmməkan əd təkarsiwen ən šaggara wər olen. Dăy älyadat, tāmätte aşuşən ən məşnaten i äyalak d əsəttəddi n məşnaten dat äytedam as tətäggu šaggara-nes. Šaggara dăy ləkkolen ənta ekeṭ ən məşnaten as itāwäggu.

Dăy šaggara wa n ləkkolan muše ihôr ad idhəl analmad dăy əşşəyələn-nes wi n ləkkol. Ad igməy tolas, idaggan wi dăy imäyätär analmad fel ad igrəw izuyaz n ədahal-nes dăy täyare-nes. Šaggara-wen itäggu dăy älwaq wa dăy itäggu alamad əd dăy äyrud-nes.

Dăy daggan iyyaḍ, šaggara ila tənfa-wen-tin (Perrenoud, 1999) :

i änalmad: šaggara a za išşəknen kudis: ad äkəy s äzzät, wər za äkəy, ad itwəkkəş dăy ləkkol, ad igrəw tiroṭ-nes ta n äyarad ən täyare;

i muše: šaggara a das-za-ilälän s ədakal ən tənəḍen n äkkay əs məşnaten təyyaḍ, asənnələs n əşşəyələn, asəssinəy ən təkarsiwen n əsəssəyri d šaggara. Əşşəyələn win ihâkku muše əmmârän əmmək wa s itäggu əsəssəyri dăy ašşəyəl ən nalmadan. Ašşəyəl imôş əşşəyələn win ihhəşşälən i inalmadan;

i imarwan: ad əşşənän esawe n täyare n bərraran-nəsän d əmməkwa tətäggu teyare-nəsän.

Däy äyyud wa n älyadat säggara wër imôş ar esawe wa s tãmatte a tãhãkkitt deranan ən tãttit. Tamatte a iwâr əzuk n emel n işəm ən bärar a ifrãgãn mey wa wër nəfreg iguz n əşşəyələn ən tãttit ən tãmatte. Barar, aw tãmatte a imôş wërge barar ihân tãmatte yas.

Təmawiten-tin, əşşîwãrnãt imarwan əzuk-nãşãn wa n marwan dãý lækkum i əşşərəðan ən tãmatte. Fel awen as za nənəy amaraða əmmək wa s za igu šaggara dãý kãlasan win əhãn bararan aggotnen.

III.1 Šaggara n mãşnaten mœni əmmək wa s za igu dãý kãlasan wi n lækkolen wi n Afəriq

Šaggara iha əşşərəðan n əsəsəyri/asəlməd wi n əlməxsud. Ənta s tãkkolt ta n kãraðat n əsəsəyri dœffər ikannan d igi n tœlemət. Ənta s äyarad n əşşəyələn n əsəsəyri/asəlməd iməl igitan n əsəsəyri dãý tãmatte harkid inalmadan win əgrãnen mey wi wër əgrew. As iga awen wër t-illa asəsəyri wër šaggara n əsəsəyri/asəlməd. Šaggara iha əşşəyələn ən muše win əlãnen tənfa hullen dãý əmmək wa s itãggu əsəsəyri. As iga awen šaggara iwâr əzuk n ak muše.

III.2 Šaggara wa n kannan n əsəsəyri azayəz n äşşay ən šaggara əd tœmuşt n Afəriq

Əllãn-tãý irawan ən šaggara aggotnen, əşşin a əhãnen əmmėkan n əsəsəyri/asəlməd dãý lækkolen əd daggan ən lamadan n əşşəyələn dãý Afəriq. Šaggara wa n ägarad ən tãyare d wa n kannan ən tãyare. Wa ezzãrãn immãr ekeţ n əddəkuð ən mãşnaten n änalmad wa za ikf-in analmad tiroţ ən fœrrəgaten n əşşəyəl mey tiroţ n əşici n tãyare-nes. Ekeţ ən mãşnaten n änalmad a imôş.

Šaggara wa n kannan ən tãyare deranan a tœla. Aşuşən a itãggu kudis, ad sœmmœţtiyãn sadadan ən tãyare mey ännin i änalmad əddəkuð ən mãşnaten-nes dãý deranan win ətwãrãnen. Analmad ad işşən tolas edag-nes dãý sãdadan ən tãyare fel ad işşən as man-nes tarayen n älamad tin dãs-ətãgginen əmmək wa dãý za iknu ad tin wër das-ətãgginen yas igu ənnizam fel əşşəyələn-nes wi n tãyare (Shahvali et Zarafshani, 2002). Šaggara wa n kannan älamad älwaq n əsəsəyri ad itãggu. Deran-nes emel i änalmad awa das-in-iggolãzãn fel ad awəð deran-nes, timuyutar tin ihãnnãý, muše əntada işşən əmmək wa s əgãrãwãn inalmadan äräţ win tãn-isãsãyru fel a iknu əmmək wa s itãggu əşşəyəl-nes. Šaggara wa n kannan ən tãyare iha tãkkolen n əsəsəyri əşşəyəl a imoş wa isãknin i muše idaggan win za iknu, i änalmad fœrəgaten ən tãttit. Deran-nes wa n əlməxsud ikannan wër itwėkiţ fœrrəgaten n änalmad fel a das-itwãggu äräţãn əyyəð wër nœmôş ikannan n əşşəyəl-nes.

Fel awen, immîkãn ad itwənəy əmmək wa za iqqəl šaggara wa n kannan n əsəsəyri azayəz ən tãttit ən kannan ən šaggara ən tœmuşt/alyadaten dãý Afəriq.

Däy Afəriq, nənây as aşəggər iga fel aşuşən, anəmədhal. Fel awen as şaggara ifrâg ad ilkəm i âlyadaten ən tēmattiwen n Afəriq. Däy äsellum wa d-iglan, a dâwân nâgu sattemal n əşşərədan ən şaggara wa n kannan n əsəssəyri d təkariwen n igi-nes i âlyadaten n Afəriq.

Əsəllum 3 : sattemal ən təkarsiwen ən kannan ən şaggara

Sattemal ən şaggara wa n kannan n əsəssəyri	Təkarsiwen ən kannan ən şaggara däy Afəriq (lakkol ad təqqəl edag ən mutag ən täyare
Igi n änalmađ däy deran iyyan	Ikannan d ädahal ən nalmadan däy tägmört ən sälän fel ad əşşənän akal-näsän, attarix-nes, ərrəzəyan-nes ad əmmək wa sər za ədhəlän tətitt n äkal-näsän. Əfrâgän ad ətwəşəggərän fel fəragaten-näsän n ägamay ən sälän.
Azəzrəy ən təkarsiwen n äsəssəyri/asəlməd	Igi n tənfa s təkarsiwen ən tēmattiwen tin əmmärnen təmuşt. Inalmadan əfrâgän ad ətwəşəggərän fel məşnat ən lalan ən təmuşt, d äkatab n älyadaten tin oläynen.
Amer wa n äsəssəyri ad ətâwäggin	Ikannan ən məşnaten ən tēmattiwen fel ad əggəznät sadadan ən täyare tolas teyare təgu däy awalan n äkal. Şaggara ad igu s əmmək wa: agamay ən məşnaten ən tēmattiwen ti n äkal d äsəssəyri fell-äsän däy kâlas.
Tekakke i änalmađ isälän fel tətitt-nes əd tēməyutar-nes.	Igi n sädad ən fəragaten əd şaggara n məşnaten n äkal. Şaggara ad igu fel məşnaten əd tələməden tin dər oşây.
Igi n sälän fel əmmək wa s əhänäyän inalmadan əşşəyəl-nes fel a t-iknu.	Igi n äddabaratan n ädahal ən mayran. Muşetan däy saggawaran-näsän wi n muşetan ad əgin ənnizaman fal əmmək wa däy za ədhəlän inalmadan win əlänen timuyutar. Inalmadan əfrâgän ad əgin täggayen fel ad əffin muşetan izuyaz ən kannan ən təmungutar-näsän.

Iha əmmək wa s analmad əgârru əmmək wa s ilâmmäd alwaq meḡ dəffər alwaq wa dāḡ ilâmmäd	Tehakke n älwaq fel təmattiwen ad əggəznät əššəḡəlan n äggaz Igi marwan dāḡ əššəḡəlan ən läkkol imôş alwaq n ənnizam. Inalmadan əfrâḡän ad aššägärän tadhəlt ta ətäggin imarwan-näsän i läkkol.
Igi n nalmadan iməkni n maşnaten-nes fel ad iknu timunguter-nes.	Igi n tənfa s älamad əs man ətägginät təmattiwen. Muşetan əknin imutag n ägamay ən sälän. Inalmadan ad ətwəşəggərän fel əddəkuḡ ən fərragaten-näsän n ägamäḡ ən sälän. Əfrâḡän ad ətwäšəggäran fel əmmək wa s əkânnin timuyutar-näsän.

Əsəllum-wa ihâkkänäḡ isälän fel izuyaz ən kannan ən şaggara d əmmək wa s za nəḡu tənfa s awa itâwäggin dāḡ äḡyud wa n älydat fel ad nəknu əššəḡəlan dāḡ kälasan.

Ərrəzəḡən d älyadaten n Afəriḡ, əffän-änäḡ izuyaz n älamad d igi n tənfa s maşnaten-nänäḡ tin əmmärnen şaggara. Əllän-täḡ izuyaz əd təkarsiwen. Iggoläz igi n tənfa sər-sän dāḡ äşşay ən mäşnaten isidrāwän: muşetan, imuzaran ən läkkolen, imarwan ən nalmadan; fel ad əgin tənfa s maşnaten d ərrəzəḡan n äkal fel ad əggəzän sadadan ən täḡare ayyud d əššəḡəl təha tənfa. Izuyaz əd təkarsiwen-win as əşḡälän sər-sän ad əqqəlän amagal ən təttit n ərrəzəḡ n äkal, as təqqäl teḡare edag a dd-əgâmmädän imaşşayalan ən təwəḡas əd maḡanan a za ənfinen ikallan-näsän. Azayəz iyyan tolas imôş asəmməttəḡy ən tettiwen n äytedam sa sər arra n äḡaf ən bāraran alamad n əššəḡəlan ən faşşan. Ad itwəḡḡu tolas sadad ən täḡare itäggin tənfa s ərrəzəḡan əd mutag n äkal zun dāḡ sädad-wa:

sadad ən fərragaten fel mäşnat n əššəḡəlan wi n əlməxsud win za əlmədän, edag wa dāḡ za igu wa n älamad, irawan n əlməxsudan əd şaggaratan;

Sadad n əsəşəḡri/asəlməd əd şaggara fel ad ətwəşşənän maşnaten, tələmäden ti n za əkməşnen ti n maşnaten d əmmək wa s za igu wa n şaggara;

Sadad-wa ilâ tənfa hullen, fellas, inalmadan ətügätän hullen.

III.3 Məni əmmək wa s za igu säggära oläḡän dāḡ kalasan dāḡ əggətan inalmadan.

Harwa Jomtien (Təşüənt n adduniyat fel äyyud 1990) har Dakar (agamay ən zuşaz n äyyud wi n əlməxsud) addawlaten n Afəris əgānāt əşşəşəlan aggoten fel ad əggəzān bararan aggotnen lakkol. Fellas, əllānāt-tāy lākkolen əlānen kalasan əhān bararan aggotnen hullen dəş lākkol ta məddərat. Mušetan əlān bararan aggotnen wər əgen teşare n əsəsəşri d əşəşgər ən bāraran aggotnen. Fel awen, immīkkān a dd-əgrəwān izuşaz ən kānnan n əddabaratan əd təkarsiwen n əsəsəşri fel ad əşrin bararan mušetan əşşəşgəran imaşran s əmmək. Ihōr mušetan ad əsəşsinəşān əmmək wa s əsāşaşrin (Prosser et Trigwell, 1999). Fel awen, nəşāmāş dəş mušetan ad əşin təkarsiwen ən şaggara-tina.

III.3.1 Təməwit n əsəsəşri ta tānāşāt

Azaladay əsəsəşri ihākk-ānāş addabaratan āşnāşnen n əsəsəşri, n ālamad, n əşəşgər fellas əllān-tāş imutag n əsəsəşri əşōfānen əşşəşəlan ən nalmadan, əsəsənəş n əmməkan n əsəsəşri, əşəşyəşgət ən təkarsiwen ən şaggara d əşşəşəş əş məşnat n āşakam wa n fərragaten (Chamoux,1986). A kāwān-nāffu təkəşə-ta: « Əşşəşb-Zəmməşləş-Uşān », təkəşə-ta təfrāş ad tātwāşşu day kālasan win əlānen imaşran aggotnen. Əşşəşəşdan-nes d əmmək wa s təşşal-da:

Əşşəşəşdan

Təkəşə ta n « Əşşəşb-Zəmməşləş-Uşān » təga fel bāraran kul ad əggəzān əşşəşəşlan n ālamad dəş tāşşayen məşqornen. Ak nalmad ad əşu ənnişam fel təməyatirt iyyat şas əşəşnəməşləş əljawab-nes əd wa n āmədi-nes meş imədawan-nes dəffər adi uşān əljawab-nes i imədawan-nes kul.

Əşşəşəşəşlan

Məşdiyat ən tətəbəşşəş tin əlānen tənfa meş əşşəşwātnen i əşəsəşri.

1. Əşu işəşşanan tānāş i ak analmad ad əşu ənnişam dəş ārāş n ālwaş. Əfrāşān ad əktəbān əljawaban-nāşān.
2. Tānāş i ak analmad ad izəşnəməşləş əljawab-nes əd wa n āmaharag-nes meş ārāş ən tāşşayt şas əffin əljawab wa fel ənāmāşnakan.
3. Şəşşən dəş tāşşayen məşqornen inalmadan əşşin s əşşin fel əljawaban win fel ənāmāşnakān. Muše ifrāş ad innu i inalmadan win ārānen ad əffin əljawaban-nāşān meş isəşnəfrən iman-nes əşşin nalmadan win ārānen ad əffin əljawab-nāşān.

III.3.2 Təməwişen n ālamad tin āşnāşnen

Dăy tēmawiten n əsəsəyri tin äynäynen, ofa aşşay ən deranan ən täyare win ətwäränen əd təkarsiwen n əsəsəyri tin ətwäränen. Dăy adi fel aşşəggər ən maşnaten, ihôr ad itwəggu ənnizam fel awa osăyän karađat tăkkolen-tina: 1) Deranan ən lamadan 2) əşşəyələn n əsəsəyri 3) təkarsiwen n əsəsəyri.

- 1) Deranan ən lamadan: ma a immikkän a t-işşən mey ad işşən igi analmad dăy äyrud ən təlemət. Emmək wa s itâwăktăb deran ən təlemət da: « As za təyrəd təlemət inalmadan əfrâgän ad + anamal n igi »
- 2) Əşşəyələn n əsəsəyri: ma əmôşän əşşəyələn win za ägăy fel ad əlmədän bäraran? Ma tēmôş təkarse ta za ägăy fel ad tăknü təlemət-in?
- 3) Təkarse ta n şaggara: məni əmmək wa dăy za ägay şaggara?

III.3.3 Təkarsiwen ən şaggare tin äynäynen

Şaggara n maşnaten ən nalmadan təha təkarsiwen n əsəsəyri/asəlməd. Fel ad iknu şaggara igi, nəfrâg ad nəgu awa:

- igi n əlməxsud dăy za ifrəg analmad igi n əşşəyələn-nes;
- Alawaq wa dăy işşəqqäl analmad kundəba a t-əllänät timuyutar;
- Fel ad iknu ti n təmuuyutar, kundaba a täy-əffân ənnəsixatan, əşşəyələn əd mutag;
- Alawaq wa dăy ilâkkäm i ännəsixatan fel ad iknu timəuyutar, analmad tette-nes a təşâşyäl, igârăw maşnaten äynäynen: ənta as deran n əsəsəyri;
- Awa ilmăd barar, ifrâg ad işyəl sər-əs tolas dăy daggan əyyađ.

Ayrud

Dăy älbaba-wa, nəgrăw ənnisaxatan-wina:

Ayyud wa n älyadat dăy Afəriq d əmmək wa s əlâmmădän əmôşän əşşin zuyaz əmmârnen tēmawit əd təkarsiwen ən tāmattiwen n Afəriq (Akkari et Dasen, 2004). Tāmattiwen yur-əsnät, ayyud ikmâş karađ arătän: tuzant, anəmədhal d ənəməttəf. Tēmawit ən tāmittewen d irawan ən tăwşiten, ənta as təgəttawen n älamad dăy Afəriq.

Emmək wa s itâwăggu aşşəggər ən maşnaten/ilamadan a irəwan əlkâmän i igi ən tāmattiwen win əmôşnen təmuşt, ejwal n Afəriq.

Nəga ənnizam fel iməttiyan win d-ewăyän igitan ən kufar win əsămăttäynen alyadaten ən tāmattiwen n Afəriq dăy äyyud.

Albab-wa ixşâb əlməxsudan ən lamadan dəy Afəriq. Əlməxsudan-win, əhân-tân alyadaten əd təmøyutar tin dər əddəwnät əd mutag win dər iddeu fel ad ətwäkninät ti n təmuyutar.

Nəga ənnizam fel tənfawen n äyyud wa n älyadat əd awa t-osäyän şaggara n lamadan. Şaggara n lamadan nənây as əşşöyəl n ak iyyan a fel iga zun dəy läkkolen wi n äzzaman.

Dəy äyrud n ənnizam, nənây as şaggara wa n əsəsöyri ifrâg ad iddeu əd məşnaten ən tāmattiwen əd tənfawen-näsän. Məsän, albab-wa iga işəştanan fel işəmmətiyan n əmməkan ən şaggara d igitan-näsän fel əmmək wa s itäggü əsəsöyri. Imaknan ən şädadan ən täyare əntane a əhörnən ad əgin imutag win əmməkkänen i təmättiwen-nänäy, əff-in tolas əşşöyələn i inalmadan d əmmək wa dəy za igu şaggara n məşnaten işihädadän fel ənəmədhal, anəməttaf d ägaraw ən man. Karađ äräţän win za əffinen ag adawlat ilkâmän i tāmätte-nes tolas ilmädän əşşöyəl wa za işwədan ərrəzəyan n äddawlat (Remillard, 2010).

Məsän ənnizam-wa wər iga əşšin äräţän as immîkkän a tən-igu. Ənnizam ən fərragaten ən muşetan fel äyyud wa n älyadat əd məşnaten ən təmattiwen amarada fel a dd-ətwəgrəwän dəy-san imutag.

Fərrəgat ən läkkolen ti n muşetan əsəsöyri i muşetan fel ad ägin (muşetan) tənfa s igitan ən təmattiwen dəy äddəbaratan n əsəsöyri d şaggara.

Références

Akkari, A & Dasen, P.R. [dir] (2004). De l'ethnocentrisme de la pédagogie et ses remèdes. Pédagogies et pédagogues du sud. Paris : L'Harmattan.

Bancel, N., & Blanchard, P. (2003). Avant-propos/Culture post-coloniale: le temps des héritages. Nous, 1871(1931).

Caille, F. (2019). L'éducation en Afrique.

Chamoux M.-N. (1986). « Apprendre autrement ». In P. Rossel (dir.), Demain l'artisanat ? Paris : PUF ; Genève : Institut universitaires d'études du développement, p. 209-235.

Chan, C., Embi, M., & Hashim, H. (2019). Primary school teachers' readiness towards heutagogy and peeragogy. *Asian Education Studies*, 4(1), 11-21. doi:http://dx.doi.org/10.20849/aes.v4i1.602

Chevallard, Y. (1992). Concepts fondamentaux de la didactique : perspectives apportées par une approche anthropologique. *Recherches en Didactique des Mathématiques*, 12(1), 73-112.

Dasen, P. R. (2004). Education informelle et processus d'apprentissage. In A. Akkari & P. R. Dasen (Eds.), *Pédagogies et pédagogues du Sud* (pp. 19-47). Paris : L'Harmattan.

Ki-Zerbo, J. (Ed.). (1992). *C0111pagnonsdu soleil*. Paris: Fondation pour le Progrès de l'Homme - La Découverte - UNESCO.

Marin, J. (2000). Une éducation appropriée aux peuples autochtones d'Amérique latine. In P. R. Dasen & C. Perregaux (Eds.), *Pourquoi des approches interculturelles en sciences de l'éducation?* (pp.261-280). Bruxelles: DeBoeck Université.

Mohamed Sagayar, M. (2011). *Action du professeur et pratiques de formation : analyses en classes de cours préparatoires et dans une cellule d' animation pédagogique, dans le contexte du Niger*. These en Sciences de l'Education, Université Rennes 2, Rennes, France.

Moumouni, A. (1967). *L'éducation en Afrique*, Paris, François Maspero. 399 p.

Perrenoud, P (1999). « De la gestion de classe à l'organisation du travail dans un cycle d'apprentissage »/ *Revue des sciences de l'éducation*, vol. 25, n° 3, p. 533-570.

Prosser, M., & Trigwell, K. (1999). *Understanding learning and teaching: The experience in higher education*. London: SRHE/Open University Press.

Remillard, J. (2010). *Modes d'engagement : comprendre les interactions entre les professeurs et les ressources curriculaires*. In G. Gueudet & L. Trouche (Eds), *Ressources Vives*, 201-216. Lyon/Rennes : INRP/Presses Universitaires de Rennes.

Shahvali, M & Zarafshani, K. (2002). « L'utilisation des techniques d'évaluation participative dans les zones rurales comme stratégies métacognitives pour développer les savoirs autochtones : une étude de cas », *Revue internationale des sciences sociales* n° 173, p. 453-459.

Yerly, G. (2017). *Évaluation des apprentissages en classe et évaluation à grande échelle : quels sont les effets des épreuves externes sur les pratiques évaluatives des enseignants ?* *Mesure et évaluation en éducation*, 40(1), 33–60. <https://doi.org/10.7202/1041003ar>

Albab wa n 8

Ini dāy asəsəyri/asəlməd n āwalan-təmuşt dāy lākkolen n Afəriq: ərrəzəyan a din-nəttəwät

Amadou Saoibou Adamou

Zagazal

Ənnizam wa iga fel initan dāy esawe-nāsān wa n āwal infān tāmätte, as əfrāgān ad āgin tənfa dāy əlməxsudan n əsəsəyri n āwalan dāy kälasan. Initan əmôşān awalan əktābnen, gāzzolnen, əkmāşnen taqqanen d ālyadaten mäsān wər əhen sadadan ən täyare dāy lākkolen n Afəriq.

Albab-wa təməwit ta n əsəsəyri n məşnaten a ikkāl fel ad igu ənnizam fel tənfa n initan dāy lākkolen ti n āzaman fel tolas ad iknu ayyud ən bāraran dāy esawe wa n məşnat n āwalan əd təmuşt n Afəriq. As nəssəkna tənfa d əşşəyəl dāy təmattiwen n Afəriq, ənnizam-wa ad issəknu tolas as imutag n əsəsəyri a əmôşān əlānen tənfa dāy əsəsəyri n āwal əd təmuşt. Albab-wa ad iffu izuyaz n əsəsəyri/asəlməd n initan dans lākkolen n Afəriq

Təfir ti n əlməxsud: initan, əsəsəyri/asəlməd, awal/təmuşt, fərrəgaten n āwal, əsəsəyri n məşnaten.

Təzugəst

Initan ətāwəggin mey ətwəsənnələsān dāy təmattiwen kul. Əlāntāy harwa eru, mey ətwəggin dāy āzzaman fel əsəsəyri n awa əmôşān (mey odmān əmôşān) aytedam, fel ad ənnin tolas awa əmôşān aytedam əyyad, mey awa təmôş təməddurt-nāsān. Initan təgzalt a əgān zun maslan maslan, taqqanen dwrln...Təşarnaten a əmôşān əhānāt tāqqanen, əsāyālne əttəjəyan ən tāmätte fel ad əlmədān aytedam. Initan taqqanen a tənāt-əhānen, fel awen as əlān tənfa dāy əsəsəyri n āwalan əd məşnat n aytedam. Ənnizam fel məşan ən təşarnaten gāzolnen-a a d-ewāyan məşnat tenāyāt as ətāwānni *parémiologie* dāy, təfaransist.

Təmattiwen n Afəriq təyyad (dāy gəmatan) əgānāt initan dāy šiwilan-nāsān win harkuk, fel awen as dāsān ətāwānnin “Kel-initan”.

Initan əhān isaktaban amərəddā fellas əllāntāy əlkəttaban əgānen fel initan yās (Alxuseyni Kule XX) d isətigan əkmāşnen initan aggotnen. Məşan, initan wər əhen sadadan ən täyare əngəm za əddəftiran n Afəriq. As iga awen, əmutag ilān tənfa hullen dāy məşnat n āwalan əd təmuşt, amutag n əsəsəyri a imôş a sər wər ətəggin tənfa dāy lākkolen dāy azayəz n əlməd/asəsəyri n āwalan əd təmuşt. Immikkān ini ad iggəz imutagan n əsəsəyri n āwalan əd təmuşt dāy ayyud ən bāraran n Afəriq zun awa itāwəggin dat awa dāy ālyadaten ən Kel-Afəriq. Ifrāg ad iggəz sadadan n əsəsəyri/alamad aggotnen.

Albab-wa era da işəknu tənfa n ini dāy təməwit ta s əsəsəyri/asəlməd ən təmuşt. Əşşəyəl-nānāy karad deranan a ila: 1) aşəkni n tənfa d əşşəyəlan n ini dāy təmattiwen n Afəriq; 2) Aşəkni n tənfa as imôş amutag ən täyare 3) təffa n zuyəz n məşnat n əsəsəyri n initan dāy lākkolen n Afəriq. Izuyaz n əsəsəyri n initan win za nəffu, əmmārān idaggan n əsəsəyri kul wərge n təggayt iyyat. Wər əmôşān izuyaz n məşnat n əsəsəyri win za əsəsuginen əşşəyəl n əsəsəyri ən təmuşt n Afəriq.

I. Arşəl əşşəyəlan d əlmayna n initan

Ad năfər albab-wa s əlməxsudan fel initan. Ad nənəy arşəl-năsən tarmaṭ əlmaṣna-năsən dăy tassayen ger təmattiwen.

1.1 Aşəl əd tənfa n initan

Ak tamatte tənâzăm-du initan-nes əs tətâggu tənfa dăy ləkkum i məşnaten-nes əd təməgutarnes d əşəyələn-nes. Ini illăy dăy daggan kul. Məni d-ifəl? Mi d-inzăman ini? Aljawaban i işəstanan-wi əhân initan win ezzărnen iga awedam, əmmək wa dăy ətwăggăn d äzzaman wi dăy ətwăggăn. Kudis nəfrâg agaraw n arşəl-năsən dăy săktaban win iru, awen wər rəyis i initan wi wər nəkteb. Nəşşân təmattiwen ti n əngom əd ti n amaraḍa ənâzamnăt-du initan aggotnen dăy əmməkan aggotnen.

Dăy ämaḍal wa n Maşar (Ejift) (odmăn as ənta as arşəl n ədduniyat) a dd-ətwăgrăwăn əlkəttaban fel initan win ezzărăn (təfrit ta n ini as ətâwännin *sebyt* dăy äwal wa n Kel-Maşar). Əsaktab-wen işəm-nes “*Asəsəyri wa n Ptahhotep*” meṣ “*əlkəttab n initan wa n Ptahhotep*” as odmăn ənta *Ptahhotep* a t-iktăbăn dăy awaṭay wa 2400 dat təhut n Annabi Ƴisa. Awaṭay wa n 1843 ad t-inăy aw Farans iyyan as itâwănnu *Émile Prisse d’Avesnes*. Əsăktăb-a, tənfa-nes äyyud fel tajne d məşnat n äşiwəl.

Dăy arşəl ən Kel-Gərək (addawlat iyyat) wi n əgom itîwăgrăw-du initan as ətâwännin *paroimia* dăy təfaransist. Initan ən Kel-Gərək arşəl-năsən alyadaten ən tămatte, igət-năsən arşəl-năsən Maşar. Igət-năsən ətîwăktăbăn dăy əlkəttaban zun wi n iməggi n initan wa s ətâwännin *Hésiode* (8000 n äwaṭay dat təhut n Anabi Ƴisa).

Anakatab n iru iyyan as itâwănnu *Athanase, as issoyäl Mamoussé Diagne* (2005, p 94) isălän nes inna: « *Itwăgg-as işəm wa n paroimia (para tou oimous) fellas izuyaz ad ətwăktăbăn (initan) fel a tăn-ayrin iməşşukal; [...] as iga awen iməşşukal win tăn-əgränen ad əgrəwăn maşnat* » Initan aşəkti a dd-ətâggin, əhâkkin ijəwwiban i işəstanan win za əgin iməşşukal fel zuyaz meṣ aytedam kul win ədâkkälnen wa n äzayəz.

Əlântăy initan dăy əlkəttaban n əddinan zun Bibəl (ewat wa wăşşărăn) d Əlquran. Azaladay initan əhân tăkkayen n äytedam ti n harkuk (hullen dăy gămatan), dăy sətigăn ən kel əssiyaşat, isaktaban. Äraṭ-wen ayedam wi n ənnəţäfnen əd təyare n initan a təy-əssöyälnen.

Kudis, tɔmattiwen harwa dɔy eru ɔtɔgginɔt initan, dɔy ɔljawaban-nɔsɔn fellas ɔlɔn tɔnfa dɔy ɔljawaban ɔn tɔmattiwen, tolas, ɔnimɔllɔlɔn d igitan ɔn tɔmattiwen win ɔmmɔrnen awalan-nɔsnɔt, ɔlyadaten-nɔsnɔt ɔd ʃiwilan-nɔsnɔt.

1.2 Almayna n initan

Almayna n initan ɔfɔl-du tɔmattiwen win ɔn-ɔgɔnen mey imuʃanan n initan. Fellas ini, tɔmuʃt ɔn tɔmatte a dd-igmɔd, immikknɔn as ak tamatte ad tɔffu almayna-nes dɔy lɔkkum i ɔʃʃɔrɔdan ɔn ta n tɔmatte. Imuʃanan n initan ɔntɔne ɔlɔn ɔʃʃɔrɔdan win sɔr ɔhɔkkin almayna n tɔmatte. Imuʃanan ɔn tɔwʃeten, ɔlɔn ɔʃʃin ɔʃʃɔrɔdan win sɔr ɔhɔkkin almayna-nɔsɔn.

Initan ɔlɔn almaynatan aggotnen. A kɔwɔn-nɔʃʃɔknɔ almaynatan ɔhɔkkin sɔnɔtɔt tawʃiten n Afɔriq ta n Aɔaram: Ibanbaran wi n Mali d Zabarman wi n Nijer dɔy ɔnnizɔm ɔgɔn ɔʃʃin muʃanan: Joseph Russo et Claude Buridant.

Ibanbaran « *n'dale* » ɔgɔnin i initan tɔfirt-ten arʃɔl-nes « *ne* » (nɔk) et de « *da* » (ɔbʃɔr). As iga awen, almayna n « *n'dale* » ad iqqɔl « *nɔk ɔbsɔrɔy* », zun « *nɔk ɔbʃɔrɔy, wɔr ɔyberɔy* ». Zahan odm-as yur Ibanbaran « *n'dale ɔnnɔzɔr a imɔʃ iʃɔʃɔnɔn tɔnna n wa tɔy-itɔggin, fellas anniyat n wa itɔggin wa n igi, togɔr ini wa iga[...] n'dale ɔʃʃin ɔrɔtɔn a isɔmɔqqas ; iyyan wa n ɔzzaman wa haɔan ɔʃkɔti n ɔrɔt ɔkɔyɔn* » (Mamoussé Diagne, 2005, p. 71). As iga awen, ini ɔʃʃin azzaman a izannɔmahɔz; azzaman wi n ɔmaraɔa ɔhɔn ɔmɔʃʃiwɔl d ɔzzaman wa d-ɔʃɔktin azzaman win dɔy itɔwɔggu wa n ini.

Yur Zabarman zun yur tɔyyɔd tawʃiten n Afɔriq, ini (*yaasay*) ɔla d ɔyyɔd ʃiwilan zun tɔqqanen, tisɔyɔlay dwrln. Ini awal imɔʃ igɔn as tisɔyɔlay.

Arʃɔl n ɔlmayna n tɔfir ta n « *yaasay* » odmɔn-as azɔgɔzɔl ɔn tɔʃarnɔt « *ya a say* », as ɔlmɔyɔn-nes ifrɔg ad iqqɔl « *ɔbʃɔr, zɔnnɔnfɔz* » mey « *ɔnbɔlɔy* ». « *ɔnfɔz* » *yaasay* ad iqqɔl ɔyasab fel tɔggɔrot n ini. Wa s ɔgɔn wa n ini, zun iqqɔl-as taqqant, kundɔba ɔlxissab zɔgren a za igru almayna-nes. As iga awen wa s itwɔgga wa n ini ɔnta da a t-iʃʃɔn, ɔtɔf-tɔy dɔy ɔyɔf-nes fel t-igu dɔy ɔdag iyan tolas dɔy za ilu almayna.

J. Russo (2009 inna: « *ini tɔʃarnɔt gɔzzulɔt a imɔʃ, as wɔr itwɔʃʃɔn wa tau-igɔn, irɔwɔn hullen, wɔr nɔtɔmɔtɔy, imɔlɔn tidɔt, ɔnnisaxatan fel tɔnɔmɔnnɔk tamatte kul* »

I C. Buridant (isinɔlas M. Diagne, 2005 p. 64) ini « *“ɔnnizɔm inʃɔn” mey “tajne tɔhɔt ɔfataw” zɔgzɔl a imɔʃ ɔn mɔʃnɔt, tajne, alxal ɔtɔwɔʃɔnɔn; ilkɔmɔnɔn i ɔlyadaten ɔd tɔmuʃt dɔy ɔwal wɔr nola d wa n harkuk* »

As iga awen, ini awal a imôş izzəwen as almayna-nes wər təylel harkuk. Məşan dəy ləkkum ən awa nənəy dat awa, nəfrāg ad nənnu: (i) ini zāgzāl (arakam) n əwal a imôş (igəzzulān, fel awen ad əgānin Izabarnan kundəba a tǎy « əzinānfāžan » as za itwəgru). (ii) tisəglay a imôş (iii) əmmək-nes d əlməy-na-nes oşāyan əd tǎggašt/alyadaten; (iv) arra-nes tarmad as itāggu. Fel awen as, arra-nes kundəba wa işşānān almaynatan ən təfir n awal wa dəy iga. Ini illa ger awal əd təmuşt. Fel awen as imôş amutag ilān tənfa hullen n əsəlməd n əsəssəyri n fərragaten n əwal d əlyadat.

II. Ini d əsəssəyri n əwalan/təmuşt

Əlmisal dəy Nijer fellas initan tamatte a d-əgmădăn, wər əhen sadadan ən tǎyare mey əddəftiran. Əddəftiran win əkmăşnen initan win harwa azzaman ən Kufar. Əlkəttab wa əhān ənta as itāwānnu *Mamadou et Binéta sont devenus grands* (Awaṭay wa n 5 əd 6) Iktābān A. Davesne et de J. Gouin. Əlkəttab-wen ikmăş harkid tǎqqanen. Infa əsəssəyri n əlluyat wa n harkuk əmmārnen 36 ən sādad win ənnəṭṭāfnen i əlamad ən təfāransist. As iga awen, wər itwəgga tənfa s initan dəy əşşəyələn ən kannan ən fərragaten n əwalan əd təmuşt dəy ləkkolen ən Nijer. Awen wər immikkān fellas initan əhān tǎkkayen-nānəy ti n harkuk.

2.1. Ini dəy əyyud wa n əlyadat

Dəy Afəriq, hullen dəy Nijer, waşşera a ətāgginen tənfa s initan dəy əyyud ən bāraran. Ārāṭān kul a ətāggăzān: igi n sāttemal, igi n sālān, arayam, asuyəl n ənniyat, əsəlməd, əsəssəyri, dwrln. Dəy Afəriq ini, amutag n əsəssəyri n təmuşt ən tāmatted a imôş. Iṭuf a tan-ətāggin bararan dəy yafawan-nāsān fel a tǎn-əssuyələn dəy sawetan əyyad i əyyad bararan. 11h35

Initan wər əşəknin təməwit n əşiwəl yas, harkid təməwit n əlxisab, təməwib n ənnizam əd təməwit ən təməddurt. Əmôşān təməwit tolas ən tǎssaq əd man, tassaq d əytedam əyyad əd win əttāgginen tənfa sər-sān. Fel awen, immikkān ad əggəzān initan sadadan ən tǎyare dəy ləkkolen n Afəriq ti n əzzaman, kudis ārān lakkol ad təqqəl edag dəy əlāmmădăn əşiwəl dəy əlyadaten-nānəy.

3.2. Initan dəy əsəssəyri n əwalan dəy ləkkolen wi n əzzaman

Əşşin dāggan dəy əfrāgān igi n initan dəy ləkkolen: 1) edag wa n əsəssəyri ən maşnat n əwalan; 2) edag wa n maşnat n əlgadaten. Dəy ədag wa ezzārān ad əgin tənfa s initan dəy əsəssəyri n maşnat n əşiwəl; dəy ədag wa n əşşin ad əgin tənfa s maşnaten n əşşərəḍan n əlyadaten ən tāmattiwen tin əkmăşān initan.

Fel awen, əsəssəyri/əşəlməd n initan ad igu dəy əkkozat fərragaten-tina: təgərrot n əşiwəl, təgərrot ən saktaban, maşnat n əşiwəl, maşnat n əkatab. I fərragaten-tina, əşşiwəḍān maşnat n əlyadaten təmôşāt fərrəgat tosāyat tin hadānen ket-nāsnāt. Əsəssəyri n initan ifrāg ad igməy deranan-win: maşnat n əşiwəl d əkatab (tehakke n sālān) əd deran wa n əşuşən n əlyadaten. As iga awen, ini, ənta iman-nes a igăzān sadadan n əsəssəyri/alamad n əwalan d əlyadaten dəy Afəriq.

Har kăwăn za năffu əşşəyələn n əsəsəyri/asəlməd n initan dăy awa immăran awalan d ălyadaten, kundəba nəga ənnizəm fel tənfa ta za əgrəwăn inălmadan win za əgrinen initan.

Mame COUNA Mbaye (2015) işşəkta-du « əyyat dăy tğəttawen n əsəsəyri/asəlməd n initan imôş əddəlil mey tənfa ta za əgrəwăn inalmadan dăy alamad n igi n initan. Fel awen, nodma as maşnat n initan kundəba as inalmadan əd muşetan ad ənəməşiwlan gar-essăn, inalmadan ad əşâqqălän gar-essăn əntaneda »

Igət n initan arşəl-năsăn, mey əmmârăn gamatan. Fel awen, məşan werge harkuk, nəfrâg ad nănnu as inalmadan wi n gămatan, əsâllin i initan fel wi wər nəşşen ar iyərman Ƴas. Tolas kalas ifrâg ad təkmâş bararan win əşşănnen initan əd wi wər tăn-nəşşen. Fel awen as muşe ihôr ad işşən bararan win əlmădnen initen ad win wər tăn-nəlməd.

3.2.1. Ini d fərragaten ən tğərrot

Nəşşənet as tğərrot n ăljawab wər rəyis; ăljawab izzəwăt hullen. Tğərrot n ălmaƳna n ini təzzəwăt fel ta n ălbab fellas awal a imôş ilân təməwit-nes tolas d əşşəyələn win ətăggin sər-əs.

Jean-Pierre Cuq et Isabelle Gruco (2013, p157) ənnăn: « tğərrot n ăljawab igân dăy ăwal n ăkal iyyan ila əlməxsud hullen fellas ărătăn aggotnen a ətăggăznen afəşşər-nes əd tğərrot-nes ». Wa erăn ad igrəw ălmaƳna n ini, kundəba iga ənniyat i imaknan n ăljawab zun: təməwit-nes, alaway əməsli, ălmaƳna n təfir, tastəq dwrln. Əlântăy ărătăn wər nəmmer əlluƳat ətăggăzănən ălmaƳna n initan zun: əmmək wa s ətăwăffin isălän, təmuşt ən win isăwălnen, ălyadaten, tədoganen, tayara n idum. Fel əsəsəgri dăy ăwal mey dăy ăkatab dəffər awen isəsəsugen n nalmadan initan, muşe ifrâg ad işyəd d ăganna n ak iyyan n ărătăn win nənăy ətăggăznen igi n ini. Ifrâg tolas ad igu tənfa s zuyaz n əsəsəyri-win:

1; Dăy ləkkum i idaggan tăyare (ta məddərat, ta n găregăre) teyare n igitan təfrâg ad tăfər s əşşərəđan n əlməxsud; zun aşəddərgən ən maslan mey şaşşela a dd-əşătininen ălmaƳnatan n initan i inalmadan. As iga awen nəfrâg ad nəgu:

- ənnizəm əd nalmadan tarmat fel irawan ən təffa n sălän (aytedam, ihərwan); əmməkkan ən təffa n sălän (aşwəl, tədoganen); imutag ən təffa n sălän (iməli, elam, alkatab, şaşşəal, talfon dwrln);
- Asəddərgən mey, teyare dăy ădakal n əməsli imayyan, taqqanen, işakka, attarixan, igitan, initan, tisiway; Ƴas təzəmməzlăyăy-tăn əd şiwilan. Dəffər awan, inalmadan əgin ənnizəm fel awa s əslän.
- Igi n təşulay dăy kălasan əmmârnen isaktaban (, işakka, attarixan, igitan, initan, tisiway) fel ălyadatan-năsăn d ălyadatan ən təyyad təmattiwen.

Tənfa n əşşəyəlan-win əd wəyyađ, ituf ən təşşaq ger awa itâwâlmadan dâý lâkkolen d awa itâwâggin d awa itâwânnin dâý yawanatan harkuk. Tənfa n awen tolas mari n âyaf i inalmadan i aljawaban win etâwagginen dagman-sân, əsuyalân tolas ənniyat-nâşan ârâţân kul win etâwâgginen s âkatab meý aşiwəl.

Dâý awa immârân alamad ən tægərrot n aşiwəl, muşen ad igu tənfa i mutag win ila fel ad isəsəyru initan dâý ləkkum i karađat tăkkolen n əsəsəyri n aşiwəl.

Asənnəktəb i isəddərgən: imôş tăkkolt ta təzzărât ən tægərrot n ini. Əlmisal təfrâg ad təqqəl, aşəkni n ânamod n ânalnad. Ad əməlân i ânalnad deranan ən tăyare, awa za təkməş, əmmək wa dâý za təgu, awa za islu dâý annamodan n aşiwəl dwrln. Ifrâg tolas, dâý ləkkum i deranan ən tələmət, təmuşt n ini, igi n şəştanan ən tægərrot n ini ket-nes, əlmisal işəştanan fel aməşşewəl, annamod-nes, əmmək ən təşarnaten d âraţan əyyađ wər nəkteb zun taştəq, aşşahat n əməsli. Deran n əsənnəktəb-wa imôş asuyəl nənniyat fel ən nalmadan fel awa ilkaman.

Asəddərgən : Dâý âdag-wa, tægərrot n ini d mutagan-nes: təşarnat, təfir, təseləben. Ifrâg ad iqqəl ini wər nədrew ârâţ d ârâţân iyyađ, ini ihân asaktab zagren. Wa n ini, ifrâg at-igu muşe iman-nes, inalmadan as işinăktăb, fel əyyađ imutagan a dd-ewăy zun: radiyaw, talphone dwrln. əşşəyəl ən muşe imôş igi n ânniyat fel ad itwəggu wa n ini s əlluý, dâý lakkum i deranan. Əfrâgân a das-əgin isəddərginân aggotnen. Asəddərgən wər imôş tesale ýas əs tədərgen. Əşşəyəl a imôş dâý za isuyəl analnad ənniyat-nes, igu təkarsiwen tin əmməkkänen fel ad igru wa n ini fel ad ejăwwăb işəştanan win das-za etwəgginen dâý tăkkolt ta n dat əsəddərgən. XXX

Dəffər əsəddərgən : Dâý âdag wa n dəffər əsəddərgən, əşşəyəl ən nalmadan imôş ajəwwəb i işəştanan win etwəgginen. Əşşin zuyaz a t-illänen fel awen:

- 1- Kudis wa n ini, təşarnat ýas a imôş, inalmadan əfrâgân ad əgrəwân almayna-nes s şəştanan n imi s imi.
- mi əfâgân alafađ ən wa n ini, mi s itwăgga, məni esawa wa dâý itwăgga dwrln;
- ma təmôş təməwit ən təşarnat-nes;
- ma əmôşân şaşşelan win ikmăş;
- ma imôş almayna n wa n ini;
- ma imôş sattemal n âlyadat wa ihân wa n ini.

2. kudis wa n ini itwägga dăy ăljawab zăgren (isălăn, sattemal, dwrln) dăy lăkkum i imutag n ăššəyəlān n ăsəsəyri ăfrăgăn ad ăqqəlān:

- ărătăn win ăttəmălnen s ăffala mey aganna-năsăn;
- ămmək wa dăy itwägga wa n ini (ămmək wa dăy itwägga wa n ăljawab tədoganen...) ihân alȳadaten n ămăššewəl;
- ma ămôšan aytedam win dər iššewăl;
- almagna n ini dăy ăsawe wa itwăkkălăn;
- almayna n ini ta tăraț afəššər, wər nătăwăgra;
- alməy n ini dăy ăljawab, dăy asaktab;
- dwrln.

Təməwit ən təgərrot n ini iktăbăn tola d ta n ini wa ităggăn imi s imi:

Edag wa n **mărin n ăyaf** d igi dăy ăzayəz imôš **teyare n wa n ini**, mey asaktab wa tăy-ikmăšan; alwaq **wa n ăššəyəl** ən wa n ăsaktab (as ogăr sənəțət təšarnaten) ad ilkəm fel ăyasab ən wi n sălăn. Axasab ən wi n sălăn ifrăg ad igu, fel ălluyat, tišarnaten, isawetan ən təmųst win ikmăš wa n ini. ălmisal, ini ifrăg ad iqqəl amutag n ăsəsəyri n axkum d ăššəyəlān-nes dăy təšarnat.

Awen a dd-ăwəy ăngəm almaynatan aggotnen n ini wa itwăggen ȳas-nes, mey dăy tăšša-nes d ălmăyanatan ăd tənfawane-nes.

Dəffər ăššəyəlān wi n təgərrot i ini (imi s imi mey dăy ăkatab), immikkăn ad itwăššəggər wa ăššănan inalmadan fel awa ănăyăn mey awa ălmădăn fel initan.

3.2.2. Initan ăd fərragaten

Fərrəgat n igi n ini, s imi mey dăy ăkatab, ădêwăn ăd məgra-năsăn. Awa itwălmădăn day ădag wa n məgra (imi s imi mey dăy ăkatab), ad itwăšyəl sər-əs (s imi mey dăy ăkatab).

Igi n ini s imi, ad ălu d ăwa:

- teyare dăy ădakal n ăməsli n ini iyyanda mey initan aggotnen: măsăn, ad itwəggu ănniyat i ălafad, dăy ašəfrər ălaway n ăməsli, kudis initan olân mey ăzlăyăn ăy ălakam tolas i almayna n wa ini;
- ăsəsəgri n inidăy sawetan aggotnen fel ăššənăn ini ifrăg ad ila almaynatan aggotnen dăy lăkkum irawan n ălmăyanatan d ăššəyəl wa ătăggin sər-əs;
- ăšəyəl n initan dăy tokbaren aggotnen iffa wa n muše. Muše, ifrăg tolas, ad iffu i inalmadan isawetan (edag, igi) ăššəyəlān (aytedam win ătămăgrădnen), deran wa ităwăgmăyăn (iffu annasixatan, iknu, iryəm);
- inalmadan ad ăffin isawetan win dăy za ătəwəggin ini wa imməkkănăn;
- ini imôšan zegzal, mey ăyrud ən təyawše n ădduniyat;
- igi n initan s imi, dăy lăkkum ən wa itwăffăn, (təməwit-nes, ilân anamal iyyanda mey ăššin, ilân šaššela, wər nəla šašela, išăšwalan imudaran, eškan...).

Dăy awa immărăn akatab n initan, ifrăg ad itwəggu dăy ăššəyəlān aggotnen a za iffu muše, mey a za ăgin inalmadan dăy tăra-năsăn; ălmisalan-da:

- akatab n ini tənâyäy (däy amagrad iyyan, mey day äsaktab tøyre), təkne tāra; analmad ifrāg ad iməl esawa wa däy inäy wa n ini, əffu əddəlilan win täy-oaşäyñen d wa n ini;
- dəffər fārakta n sālän däy ākal yur waššera, analmad ad igu asaktab fel initan win d-igrāw;
- ikənni n initan däy lökkum i ālmaynatan-nāsän;
- töffa n ālmayna n ini däy ākatab day lökkum i esawe n āmadgrad wa däy itwägga;
- asəkməl n ālmaynatan n initan;
- ikanan n ini as əzännāmazrāyän təfir-nes;
- igi n initan əktābñen däy lökkum i āsawe n initan win ətwāšannen;
- igi n zegzal n āsawe iyyan mey iyyaḍ isālan s ini;
- igi n sālän as ini a imôšan zegzal-nes;
- dwrln

Ini itāru azayəz wər nəla aḍḍəkuḍ ən təgərrot d āsiwəl fel igitan n äytedam s imi mey s ākatab. Aššəyəl s initan däy läkkolen, ad iššiwəḍ alamad n əsəsəyri n āwalan. Ad iknu aššusən i bāraran alyadaten-nāsän, tolas ar-āsän šəṭṭawen fel ālgadaten təyyaḍ.

3.3. Ini d əsəsəyri n təmušt

« Təmušt wər təmoš ar təggayt n igitan ədrāwän aytedam, əmməkan n əlxisab d igi, əmôšñen təggašt d ālyadaten ən təmatte » (Louis Porcher, 1995, p.55). Təmušt təkmaš aljawaban əfıwägğanen däy igitan ən təmatte. Ini ikmaš sənəṭət təggayen ən təmušt (alyadaten, aljawaban). Imôš igi a dd-əkkôšen əd taggašt n ālyadaten. «Asakkalalaf n ālyadaten a imôš». Dəffər tehakke n sālän, ini ila tənfa sər za āgin tənfa däy əsəsəyri/əsəlməd n ālyadaten. Karaḍ isawaten-a ən təmušt, əfrāgän ad atwāyriñ däy ini: ālyadat, alyadaten aggotnen, taššaḡ ta ger ālyadaten.

3.3.1. Təmušt däy initan

Initan, əməzduy n äytedam, wa n hərwan əd lälän a sər ihâkku isālän. Immâr ārät kul wa idāšan Awedam. Kudis imutag a sər iššewäl mey as əšewälän däy ini, wa n āljawab, Awedam as iššewal, Awedam a fel iššewal.

Mušə ifrāg ad inəy ālyadaten əd təmuš ən təmattiwen əs mutag win əhänen ini. Əlmisal əmmək wa s initan ən Zābarman ətāggin tənfa s ālxalan ən hərwan fel ad āffin almayana i jəwwiban (Amadou Saibou Adamou, 2016).

Əggətan ihərwan n ākal win as ətāggin initan däy təzabarmat. Əlmisal Izabarman ətāggin tənfa s təyəssa n aləm fel ad əgin initan. Tudabat ən tələyyay n aləm töffa ini-wa: «As əggûgän aman kundəba aləm». Fel ila aləm tuhe, iffa ini-wa: « ad emmät aləm wər izyey » Fel ila n iri

zägren wər əllen əyyađ hərwan iffa ini-wa: «Ałəm ila iri wər işsen adakal-nes; ajađ as işşānān wər t-igrew»

Əlmisal-wa, işāknu əşšin sāwatan ən hərwan (wi n āyrum əd wi n āşuf) dāy initan: edag iyyan əşāfrārān-tān edag iyyan əyāşadān-tān. Awen igitan n āytedam Ƴas a immāl.

Dāy igət n ālwaqqan, initan tajne n āytedam ta tolāyat dāy ləkkum i təmuşt ən tāmattə a fel əgān, alwaq iyyan imutag a fel əşşewālan. Asəsəyri n təzaydert: «wa təha təzaydert a za işwin aman ən təhunt» mey «wa təha təzaydert a za izzəgān tihərit». Ini wa immārān fərrəgat n āwedam: «Taləqqa təlmədet tette n tikənəşsit» İşān ən təkənəşsit wər əggətan məşān əntane Ƴas ila. Ini wa immārān əşşəyəl fellas ənta Ƴas a itāgāzān əwedam: «Aman win du-tənsāya wər za əgdin i āşurəd n effay »

3.3.2. Igət n ālyadaten dāy initan

«Igət n ālyadaten ənta a imōşān iguz ən tāmattiwen aggotnen edag iyyanda» (Cuq et Gruco, op-cit, p 59). Addawalten n Afəriq kul əlānāt tāmattiwen, tawşiten aggotnen as ak iyyat tətāggu initan əlkāmmen i igitan, əşşəyəlān-nāsān d əmmək wa s ogān dāy ədduniyat. Nəfrāg ad nəgu tənfa s initan-a dāy ālmisal.

- mənni əmmək wa s tətāggu ak tāmattə sattemal-nes dāy initan;
- mənni əmmək wa s ak tāmattə tətāggu isālān ən təməddurt-nes;
- ma əmōşnāt təyāwşiwen n ak tāmattə (tajne, imutag, əddinan...) wi n əlməxsud;
- mən d olān, mey əzlāyān initan ən tāmattiwen;
- mənni əmmək wa s za əmməqqəsnāt təyāwşiwen (tənfawen) ən tāmattiwen
- dwrln.

3.3.3. Ma təmōş təmuşt n iyyađ dāy initan

Təmuşt n iyyađ dāy initan «Təmuşt n iyyađ wər imōş ar əmmək as tāmattə təyyat tədəkal təmuşt ən tāmattə iyyat wər tāt-nəmoş. Əmmək wa s təyāssāb iyyat tāmattə “A” dāy təhharaga mey dāy maffan ən sālān, isaktaban, tənnatənnā; təmuşt ən təyyat tolas “B” wər imōş harkuk awa s todma awa təmōş ak tamattə ta n tāmattə. Əmmək wa tamattə təyyat tədəkalt tamədit wər imōş harkuk awa todma tamədit-nes » (P. Charaudeau, 1987, 27). Əlān-tāy initan əmmārnen esawe-wen. Əlmisalan-da n initan ger Fulanan əd Zabarman; sənəətət tāmattiwen ərtāynen.

- Fel ad ānnin Afollan wər itiyəwin, Izabarman ad ānnin:
“Əffān i Afulan afuş iggād obāz ayil”.
- Fel ad āgin isālān n āzəđzi ən follanan ad ānnin:
“Afollan işān azayəz işāştān azayəz”.

Əntane da Ifollanan awa əgānin fel Izabarman da:

- Fel ad ašaknin iba n tawwidoma n Zabarman.

“Āraṭ kul wa taffi Azabarma a täy-igəbərnet”

Tənfa n əsəsəyri n əwalan d əlyaden, wər imôş azalay-nəsnät yas. Deran-nes, ašəkni i inalmadan əyadaten təyyaḍ fel a tənät igru hullen iqbəl-tənät, fel a din-əgmədnät ark tudmawen fel əlyadaten ən təsiten təyyaḍ.

Däy adi, əššəyələn zun win əfrâgän ad atwäggin əd nalmadan:

- ašakaṭ n initan win əgänen ark dakalan i əlyadaten ən təmattiwen təyyaḍ;
- däy təgmərt ən səlän əgməyän inamalan əddəlilan n ark dakalan win ətwäggenen i əlyadaten ən təmattiwen təyyaḍ;
- ayaşab ən təməkruşṭ, deranan n ärk dakalan win ətwäggenen i əlyadaten ən təmattiwen təyyaḍ;
- ašəkni däy ak ini wa itkäl ak iyyan amədi-nes;
- azəmməzləy n ärk dakalan win ətägginät təmattiwen i təmədawen-nəsnät əd tidət n awa təmôş ak təmatte;
- məşnat kudis harkuk timattiwen ark dakalan yas a ətägginät i təmədawen-nəsnät däy initan;
- ašakaṭ däy initan äräṭän kul win əmmärnen təmuşt;
- ašakaṭ däy initan alxalan win oläynen;
- ašəggər n awa todme as man-näk, däg awa itwännän däy initan; dwrln.

Nəşşonet as, muše əššəyəl ən muše imôş igi n tənfa s ini fel ad igru awa təkməş təmuşt ən təmatte, tolas əlän-täy əššəyələn əmmärnen tette n ənalnad, wi n immikkän ad igu däy əššəyələn-nes wi n harkuk.

Ayrud

Däy əlbalb-wa, nəşəkta-du tənfa n ini däy əwal, äräṭän win ikməş harkid tənfa-nes däy təməddurt n äytedam. Nəgr-in as ikməş tafir, tolas ikməş maşnaten fel təmuşt a za əginen tənfa däy läkkolen ti n äzzaman hullen däy təggayt ta n əwal əd təmuşt.

Har za ətwəkkəl-nät tinaden n isud n initan däy sädadan ən täyare, muşetan əfrâgän ad ägin tənfa s ännasixatan win nəga fel igi n mutag win sər za əşyəlän däy əsəsəyri n initan däy läkkum i əḍḍəkuḍ n əlyadaten ti n əmməkkännen däy tələməden.

Izuyaz n əsəsəyri n initan

- As du-təgräwäm isälän fel təmatte ta təhäm, əməläṭ arşəl n initan;
- Ma imôş almayna wa təhâkku təmatte ta təhäm i initan? Ma imôş almayna wa ofän a za təsəsəyrem i inalmadan?

- Ma əmôşän əşşəyələn n əlməyənə wi n əlməxsud win təşşänäm?
- Däy zuyaz ən məşnät n əsəsəyri n initan, əkkəlät əyyađ däy-sän fel kannan ən fərrəgaten əmmârnen awal, təmuşt əd təffa n sälän i inalmadan-năwän.

Əlkəttaban

ANSCOMBRE J-C. (2000), « Parole proverbiale et structures métriques », in *Langages*, n°1 39, pp. 7-26.

BERNARD, Y., et White-Kaba, M. (1 994), *Dictionnaire zarma-français*, Paris, ACCT.

CHARAUDEAU, P. (1987), « L'interculturel : nouvelle mode ou pratique nouvelle ? », in *Le Français dans le monde*, numéro spécial, février/mars, pp 25 à 33.

CAUVIN, J. (1981), *Comprendre les proverbes*, Editions Saint-Paul, Collection classiques africains.

MBAÏE, M. C. (2015), « Pour une pratique d'enseignement-apprentissage des proverbes en classe de langue : l'exemple de la langue espagnole avec des étudiants francophones », <https://books.openedition.org/apu/7183?lang=fr>, consulté le 07-02-2021.

DIAGNE, M. (2005), *Critique de la raison orale. Les pratiques discursives en Afrique noire*, Paris, Karthala.

EL OUAFA, I., « Le proverbe : de la traduction à la communication », *Insaniyat* / [En ligne], 67 | 2015, mis en ligne le 20 juillet 2016, consulté le 25 novembre 2019. URL : <http://journals.openedition.org/insaniyat/15024> ; DOI : 10.4000/insaniyat.15024

LEGUY, C. (2001) *Le proverbe chez les Bwa du Mali. Parole africaine et situation d'énonciation*, Paris, Karthala.

PORCHER, L. (1995), *Le Français langue étrangère ; Emergence et enseignement d'une discipline*, Paris, Hachette éducation.

RUSSO, J. (2009), « La 'grécité des proverbes grecs : un nouveau regard sur un genre ancien », in, Balansard, A. Dorival, G. et Loubet, M. (études réunies par), *Les Fondements de la tradition classique : en hommage à Didier Pralon*, Publications de l'Université de Provence, pp. 163-176.

SAIBOU ADAMO A. (2016), *1000 et 1 yaasey. Expressions proverbiales chez les Songhay-Zarma*, Niamey, Editions Gashingo.

SARDAN (de), J-P., O. (1982) *Concepts et conceptions songhay-zarma. Histoire, Culture, Société*, Paris, Nubia.

Ayruɗ

Ma din tɔgram dɔy iferɛsan wi n tɔza n ɛlkɛttab wa ?

Ɖs tizârât yas ɛlkɛttab wa n emɛgri wɛrgey ârât ɛn bennân . Wɛr sɛrɛs itâwâggu ɛââŷyɛl tarmaɗ awendɔy dɔy kalas. Awa idôbât ɛs tizârât da ɛnta s ɛsɛkni n ârâtân wi n âlyadatân wi n Nijer , ɛtwâkkalnin fel igi n ɛlkɛttaban n esɛssɛyri ɛmosan ɛââŷɛrɛdan ɛlanin almayna dɔy tayara ta tɛlkamat i lâkkol, lakkol en tɛmos edag n esɛssɛyri ɛd alamad ɛn aladab, eges tolas wɛr nɛsɛmmɛtɛl tɛmust-nânâ.

Arey ad tɛssɛnâm as, ɛlkɛttab wa isâknu tɛmɛwit n ɛsɛssɛyri, alamaɗ, mey (maŷnaten ,maŷnat n igi, maŷnat n) wi n tɛhku lâkkol tolas ɛlanin almayna wi n as ihor tan itɛwɛssin felas ɛntane a du za rarunen alfedat i imayran wi n tufat.

Lakkol ta tolayat ŷin kala wɛr tɛmos ar edag isirtâyan, ger wi n enaynin mey wi n waâŷarnin ŷaâŷɛlan d ârâtân

Fel akrus n almayna, ɛlkɛttab-wa wɛr ihɛku izuyaz ɛn tânnan ; eges ihaku tarrayen tin , ɛnnɛzur itafu turagat i muŷetan ɛd emɛsɛŷŷɛyra wi n nijer fel ad tu ɛââŷyɛl ɛs esawey wa da san ikkan,

Tolas, imayran ɛn ɛlkɛttab ɛfragan a ti n agrin tarmaɗ. ɛlkɛttab wa wɛr tu iha ar aŷŷa sâɗadan fel timida wɛr nɛla ɛɗɗukaɗ. Wɛr za iqqɛl wa n ayruɗ, agamaɗ-net ɛd tafart-net ɛnta z arin tarrayt n akatab ɛn wɛyyaɗ ɛlkɛttaban

Nɛttɛfet as aŷɛgmɛɗ n ɛmutag wa n tɔyare ɛhan sâɗadan aggotnin saymarnin masnaten tin tɛhanin awen a du awi tɛrɛɗawt ɛd tettat ɛn dat. ɛlkɛttab wa amijas ad iqqɛl sâɓab tekaneɗ ɛn lâkkol ɛn nijer ;tidɛt as ihoras lâkkol a tabɛz tarayt tan tɛtit . Isidaran yas agamaɗ n ɛlkɛttab wa n tɛyare wa a du awi titit zɛwwɛrat day ikannan tayare dɔy Nijer